

2017

XLI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

30 – 31 серпня 2017 р.

Секції:

Біологічні науки

Географія та геологія

Державне управління

Екологія

Економіка

Історія

Математика

Мистецтво

Педагогіка

Політологія

Право

Психологія

Соціологія

Сучасні інформаційні технології

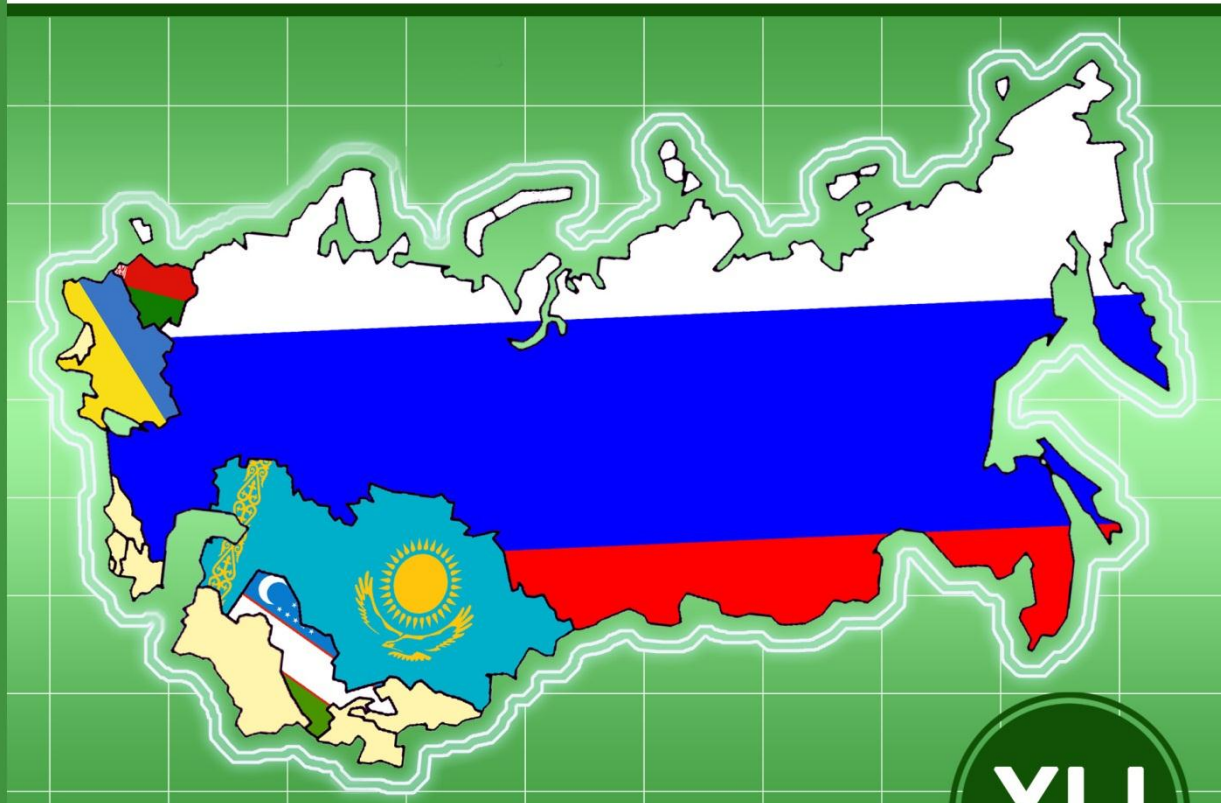
Соціальні комунікації. Медіа.

Технічні науки

Фізична культура та спорт

Філологічні науки

Філософія

Переяслав-Хмельницький
2017

XLI

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
НАУКИ НА ПОЧАТКУ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ
У КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АЗІЇ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XLI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у
країнах Європи та Азії»**

30 – 31 серпня 2017 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

XLI Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в
странах Европы и Азии»**

30 – 31 августа 2017 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Матеріали XLI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017 р. – 68 с.

Материалы XLI Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2017 г. – 68 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Т.М. Боголіб – д.е.н., професор;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Т.М. Боголиб – д.э.н., профессор;

Г.Л. Токмань – д.п.н., профессор;

Н.В. Игнатенко – к.п.н., профессор;

В.В. Куйбида – к.биол.н., доцент;

В.А. Винс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровник – к.и.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

І.В. Тиха,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

И.В. Тыха,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

І.В. Тиха,

А.М. Вовкодав.

Составители сборника:

И.В. Тыха,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Ігор Гончаренко, Дмитро Вінничук
(Київ, Україна)

ПАРТЕНОГЕНЕЗ У КУРЕЙ ТА ІНДИКІВ

Особливий інтерес у фізіології розвитку ембріонів представляє партеногенез – розвиток зародка з незаплідненої яйцеклітини.

Загальновідомо, що яйце, яке ідеально відповідає вимогам інкубації, не дасть потомства, якщо буде незаплідненим. Однак, у 1910 році був описаний дослід, коли в незапліднених курячих яйцях почався розвиток ембріонів. На жаль, далі за початковою стадією дроблення справа не просунулася. Але факт залишається фактом: у незаплідненому яйці можливий розвиток ембріона. Це явище прийнято називати партеногенезом [1].

Партеногенез (гр. parthenos – незаймана діва + генез – народження) – біологічний вид статевого розмноження, при якому жіноча статеві клітина (яйцеклітина) розвивається без запліднення.

Природний партеногенез притаманний для безхребетних, ракоподібних, комах і деяких рослин, наприклад, кульбаба. Так, у бджіл з незапліднених яєць народжуються трутні.

Штучний партеногенез вперше спостерігав російський вчений А.А. Тихомиров у 1886 р. у тутового шовкопряда. Партеногенез можна викликати штучно уколом яйця голкою, дією кислот і лугів, різким охолодженням або нагріванням. Розвиток плоду завершується формуванням організму жіночої статі. Пізніше експериментально було доведено явище партеногенезу у кролів, курей, білих індиків та інших видів тварин.

Однак науці відомі поодинокі випадки народження чоловічих організмів. Навіть існують теоретичні розробки щодо можливих механізмів протікання таких генетичних процесів при партеногенезі.

Відносно часто ембріональний розвиток без запліднення зустрічається в індичок – до 17%, у курей – 1% яєць [1]. Доцільніше зупинитися на експериментах, проведених в стаді курей породи австралорп.

Рис. Кури породи Австралорп чорний

Проводили відбір самок на здатність до партеногенезу протягом 8 років. Аналізували більше 4000 незапліднених свіжознесених яєць. У курей восьмого покоління (F_8) частота зустрічності яєць з ознаками партеногенетичного розвитку становила 76%, а у вихідній популяції – 23,7%. При цьому максимальне число клітин на цитологічних препаратах було бластодисків у F_1 , в середньому, 30, а у F_8 – більше 1000 бластодисків (невеликих живих, ідентичних клітинам бластодерми запліднених яєць вихідної, контрольної популяції). При інкубації таких незапліднених яєць протягом 5 днів в місцях розміщення бластодисків спостерігались первинні зародкові полоси і кров'яні островки, як при нормальному ембріогенезі [3].

Встановлена висока позитивна кореляція між здатністю курей до партеногенезу і їх яєчною продуктивністю, а також природною резистентністю, що сприяє успіху селекційного процесу.

Партеногенез досить широко поширений в індиківництва. З незапліднених яєць, які несуть диплоїдний набір хромосом, утворюються диплоїдні партеногенетичні клітини типів XX або YY, які виконують роль зигот. Диплоїдні яйцеклітини в індичок утворюються в результаті нерозходження хромосом при зупинці другого поділу мейозу. З клітин типу XX розвиваються і виводяться нормальні життєздатні і дають в подальшому потомство самці. Диплоїдні клітини типу YY гинуть.

Партеногенез може бути спричинений і у тому випадку, коли чужорідна сперма, проникаючи в яйцеклітину, спонукає її до розвитку, але злиття чоловічих і жіночих ядер не відбувається. Олсен у 1960 році вирощував індичок і півнів, які довгий час селекціонувалися на високий відсоток партеногенезу. Для стимуляції його індички були запліднені сім'ям півня. Замість очікуваної стимуляції вийшли гібриди, з проміжним зовнішнім виглядом і повністю стерильні.

У 1963 році американський індейковод Марсден С. спостерігав явище партеногенезу - в деяких випадках він сягав до 30% від закладених яєць. Він рекомендував у практичній роботі яйця індичок з цим явищем відносити до числа незапліднених [4].

Подібні явища описані і при розведенні білогрудих індиків. Індики належать до самих прадавніх видів птахів, що з третичного періоду розвитку Землі дожили до наших сучасних днів. Вони мають ряд особливостей продуктивності, що зумовлюють їх інтенсивне розведення в провідних, економічно розвинутих країнах світу. Наприклад, жива маса індиків, залежить від віку і породи, варіює від 10 до 36 кг, індичок – 5-12 кг.

Індиче м'ясо має ряд переваг над такою ж продукцією інших видів птиці. Наприклад, має високі смакові якості та дієтичні властивості, містить велику кількість протеїну, який легко засвоюється, низький вміст холестерину, менше жиру (6-8%), порівняно з м'ясом гусей (30-35%) та качок (27-37%). Фахівці прогнозують, що м'ясо індиків поступово буде витіснити м'ясо курчат-бройлерів. Росія в цьому напрямку веде широке включення капіталу в цей процес. Україна в 1990 році досягала виробництва м'яса індиків щорічно на рівні 12 тис. т, а в 2013 році – на рівні 5 тис. т, або 0,27 кг/людину, при середньоєвропейському рівні споживання цього м'яса – 4 кг на душу населення. Нарощують виробництво індичого м'яса господарства Київської, харківської, Чернівецької та Рівненської областей.

Індичатина в загальному балансі споживання пташиного м'яса в країнах Європи становить 25%. Найбільше виробляють м'яса індиків в США 3260 тис. т. В США, Канаді та Ізраїлі одна людина протягом року споживає 46 кг пташиного м'яса, з якого більше 20% - індичатина [2].

В Україні прогнозується декілька напрямів розвитку індиківництва: присадибне, фермерське, промислове і селекційне (крос Харківський-56). Переважний розвиток отримують середній і важкий кроси. Але власники малих за чисельністю популяцій індиків середнього і важкого кросу в присадибних господарствах і невеликих фермерських товариствах мають проблеми з відтворенням поголів'я індичок, отримання запліднених яєць через різку диспропорцію живої маси індичок – 9-11 кг та самців-індиків – 26-40 кг, що зумовлює травмування самиць під час природного процесу парування птиці.

Виявлено групи особин білих широкогрудих індичок з високою (29,6%) і низькою (2,4%) частотою партеногенезу. Відзначено високодостовірним коефіцієнт повторюваності партеногенезу (0,5-0,6) у індичок-несучок в першому і другому циклах продуктивності.

Використання партеногенезу може в майбутньому сприяти практичному вирішенню проблеми регулювання співвідношення статей птахів. Однак слід зазначити, що поки деякі зародки (і тільки самці) перетворюються в сформованого ембріона, ще менше доходить до стадії виведення і лише одиниці досягають статевої зрілості. Крім того, ранню ембріональну загибель індичат практично неможливо відрізнити від партеногенезу. Генетична кореляція між частотою партеногенезу та виведених запліднених яєць в індичок знаходиться на рівні 0,93. Селекціонери багатьох країн (США, Польща, Ізраїль та ін.) активно ведуть роботу в індиківництві.

На великих підприємствах використовують штучне осіменіння, яке поки що вимагає значних затрат праці кваліфікованих кадрів. Тому теоретично можна пропонувати наступне: шляхом селекції індиків протягом 5-6 років створити партеногенетичні лінії кросів, в яких самиці "самі себе відтворили" без участі плідників-самців, чим значно спростили процес використання індиків в присадибних і фермерських господарствах.

Література:

1. Курица, гусь, утка на ващем дворе / <http://potka.ru/partenogenez.html>
2. Марсден С.Д. Индейководство США / С.Д. Марсден, Д.Х. Мартин. – М., 1982. – 579 с.
3. Рябоконт Ю.О. Производство яиц / Ю.О. Рябоконт, И.И. Ивко. – Х.: Эспада, 2006. – 302 с.
4. Шевченко А. Біологічні особливості росту та розвитку індичок / А. Шевченко // Птахівництво, 2010. – С. 10-12

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Олена Жигайло, Ніна Іванчикова
(Одеса, Україна)

ВПЛИВ ЗМІН КЛІМАТУ НА ФОТОСИНТЕТИЧНУ ПРОДУКТИВНІСТЬ СОНЯШНИКУ В СТЕПУ УКРАЇНИ

Вступ. Зміни клімату – одна з основних глобальних проблем. Згідно сучасних уявлень ключові зміни клімату в ХХ ст. пов'язані з антропогенним впливом на Земну кліматичну систему. В разі більші кліматичні зміни прогноуються в ХХІ ст. за умов зростаючого антропогенного навантаження [1].

Сільське господарство в усьому Світі має пристосуватися до нових умов глобального потепління з метою забезпечення продовольчої безпеки людства, що є абсолютно неможливим без прогнозування майбутніх чинників. Тому як ніколи актуальним стає питання визначення впливу очікуваних змін клімату на агрокліматичні умови вирощування, продуктивність та валовий збір урожаю[2].

Україна займає лідируючі позиції в рейтингу світових виробників і експортерів насіння соняшнику. Питома вага країни у виробництві олійної становить 50%.

В даний час посівні площі під соняшником в Україні вже досягли максимальних розмірів. Тому потенціал збільшення виробництва олійної закладений в інтенсифікації виробництва, тобто в підвищенні рівня агротехнологій, в першу чергу зусилля повинні бути спрямовані на підвищення врожайності олійної [3].

Методи та матеріали досліджень. В даній роботі формування фотосинтетичної продуктивності соняшнику проводилося за допомогою математичної моделі водно-теплого режиму та продуктивності соняшнику [4]. Фотосинтетична діяльність рослин залежить головним чином від надходження на земну поверхню сонячної радіації, як первинного джерела усіх біологічних і фізичних процесів, які відбуваються в рослинах. Роль сонячної радіації в житті рослин багатостороння і визначається вона не тільки закономірностями зміни елементів фотосинтетичної діяльності рослин в залежності один від одного, але і під впливом змін агрокліматичних та агротехнічних заходів, густоти рослин, норм і термінів зрошення та норм і термінів живлення [5].

Мета даного дослідження – визначення впливу кліматичних змін на фотосинтетичну продуктивність посівів соняшнику, шляхом оцінки основних показників: розмірів асимілюючої поверхні та фотосинтетичного потенціалу посівів, кількісних показників приростів рослинної біомаси на одиницю площі, чистої продуктивності фотосинтезу та загальної сухої біомаси. Для аналізу динаміки показників фотосинтетичної продуктивності посівів соняшнику було використано середні багаторічні спостереження за період з 1986 по 2005 рр. з агрокліматичного довідника України [6] на прикладі Степової зони: Північного та Південного Степу.

Для оцінки можливих змін клімату було використано сценарій *rsp 4.5*, що належить до сценаріїв середнього рівню викидів парникових газів [7]. Розрахунки виконувались за період з 2021 по 2050 рр. Дослідження впливу кліматичних змін на формування продуктивності соняшнику розглядались за такими варіантами: варіант 1 – базовий період (середні багаторічні з 1986 по 2005 рр.); варіант 2 – «Клімат» (кліматичні умови періоду за розрахунковий період з 2021 по 2050 рр.) та варіант 3 – «Клімат + CO₂» (кліматичні умови періоду + збільшення CO₂ в атмосфері до 470 ppm).

Результати досліджень. За допомогою сценарію можливих змін клімату *rsp 4.5* були розраховані основні показники фотосинтетичної продуктивності посівів соняшнику, які представлені в табл.1.

Розрахунки показників фотосинтетичної діяльності посівів соняшнику за сценарієм *rsp 4.5* показали, що в порівнянні з середніми багаторічними значеннями спостерігатиметься їх підвищення, як у Північному так і в Південному Степу.

Таблиця 1 – Порівняння показників фотосинтетичної продуктивності соняшнику за середніми багаторічними даними (1986-2005 рр.) та сценарієм змін клімату *rsp 4.5*. Степ. Україна.

Кліматичний період	Варіант	Показники фотосинтетичної продуктивності в період максимального розвитку			Суша біомаса, г/м ²	Фото-синтетичний потенціал, м ² /м ²
		Площа листя, м ² /м ²	*ЧПФ, г/м ² дек	Приріст маси, г/м ² .дек		
1	2	3	4	5	6	7
Північний Степ						
1986-2005	Базовий	2,7	85	209	756	177
<i>Сценарій RCP4.5</i>						
2021-2050	Клімат	2,7	86	249	707	187
	Клімат + CO ₂	2,9	88	260	757	187
Південний Степ						
1986-2005	Базовий	2,2	79	146	486	157

Сценарій RCP4.5						
2021-2050	Клімат	2,4	80	211	539	168
	Клімат + CO ₂	2,6	81	220	578	179

*ЧПФ – Чиста продуктивність фотосинтезу

Впродовж вегетаційного періоду динаміка наростання площі листя як в Північному, так і в Південному Степу буде однаковою, але кількісні її показники відрізнятяться. Як видно із наведених даних (рис. 1А), в Північному Степу наростання асимілюючої поверхні в першій половині вегетації з першої декади травня до другої декади липня у варіанті «Клімат» буде інтенсивніше базової, максимальне значення дорівнюватиме середньо багаторічному $2,7 \text{ м}^2/\text{м}^2$, а в другій половині вегетації з другої декади липня до третьої декади серпня співпадатиме з базовою. В Південному Степу (рис. 1Б) збільшення площі листя очікується впродовж всієї вегетації з максимумом $2,4 \text{ м}^2/\text{м}^2$ у першій декаді липня.

У варіанті «Клімат + CO₂» це наростання буде вищим середньої багаторічної в обох підзонах Степу.

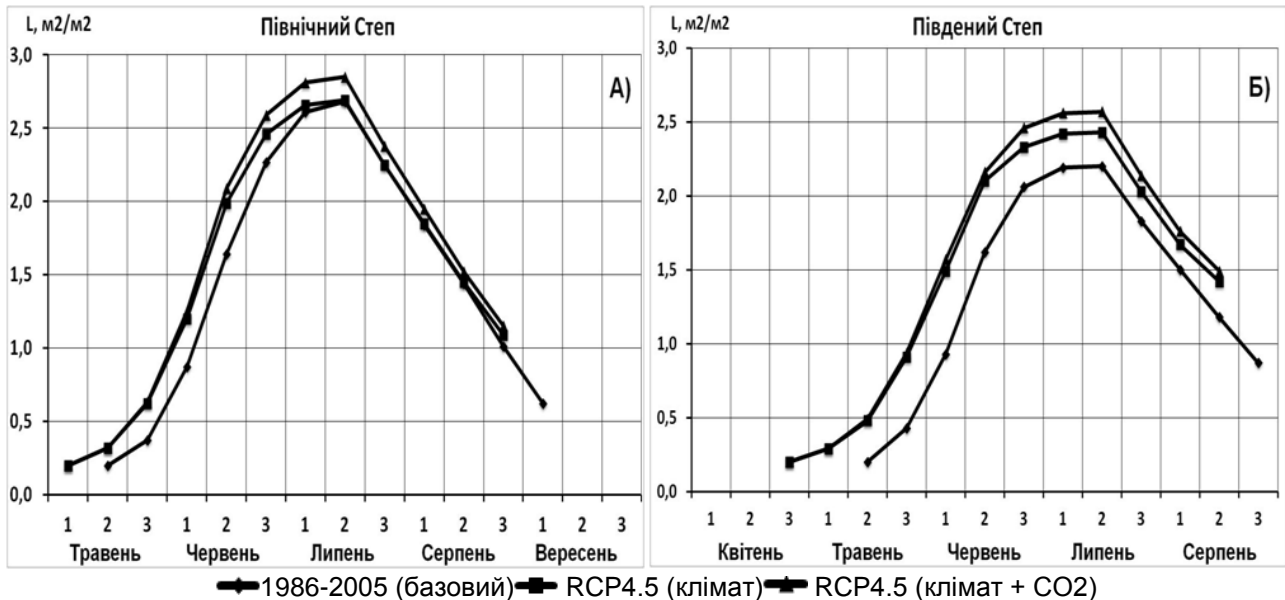

Рис. 1 - Динаміка площі листя соняшнику за середньо багаторічними даними (1986-2005 рр.) та за сценарієм змін клімату RCP4.5. Степ. Україна.

Збільшення площі листя сприятиме збільшенню фотосинтетичного потенціалу соняшнику (табл.1). Збільшення фотосинтетичного потенціалу у порівнянні з середньою багаторічною величиною спостерігатиметься як у Північному так і в Південному Степу: У варіанті «Клімат» буде спостерігатись збільшення відповідно до $187 \text{ м}^2/\text{м}^2$ і $168 \text{ м}^2/\text{м}^2$, у варіанті «Клімат + CO₂» – до $187 \text{ м}^2/\text{м}^2$ і $179 \text{ м}^2/\text{м}^2$.

Чиста продуктивність фотосинтезу в середньому багаторічному мала найменше значення в Південному Степу і становила $79 \text{ г}/\text{м}^2$, найбільше – $85 \text{ г}/\text{м}^2$ у Північному Степу. Порівняння значень чистої продуктивності фотосинтезу, отриманих за сценарієм rcp 4.5 показало, що в обох підзонах чиста продуктивність у варіантах «Клімат» та «Клімат + CO₂» збільшиться до $86 \text{ г}/\text{м}^2$ і $88 \text{ г}/\text{м}^2$ та $80 \text{ г}/\text{м}^2$ і $81 \text{ г}/\text{м}^2$ відповідно.

Збільшення асимілюючої поверхні та фотосинтетичного потенціалу за сценарієм сприятиме збільшенню сухої біомаси рослин в Південному Степу (рис. 2Б) у варіанті «Клімат» на 11 % в порівнянні з базовим періодом, а в Північному Степу суха біомаса соняшнику у варіанті «Клімат» зменшиться на 6 % (рис. 2А), тобто буде майже на рівні середнього багаторічного значення. Підвищення вмісту CO₂ сприятиме збільшенню сухої біомаси рослин в Південному Степу на 19 %, в Північному Степу майже дорівнюватиме середньому багаторічному значенню $757 \text{ г}/\text{м}^2$.

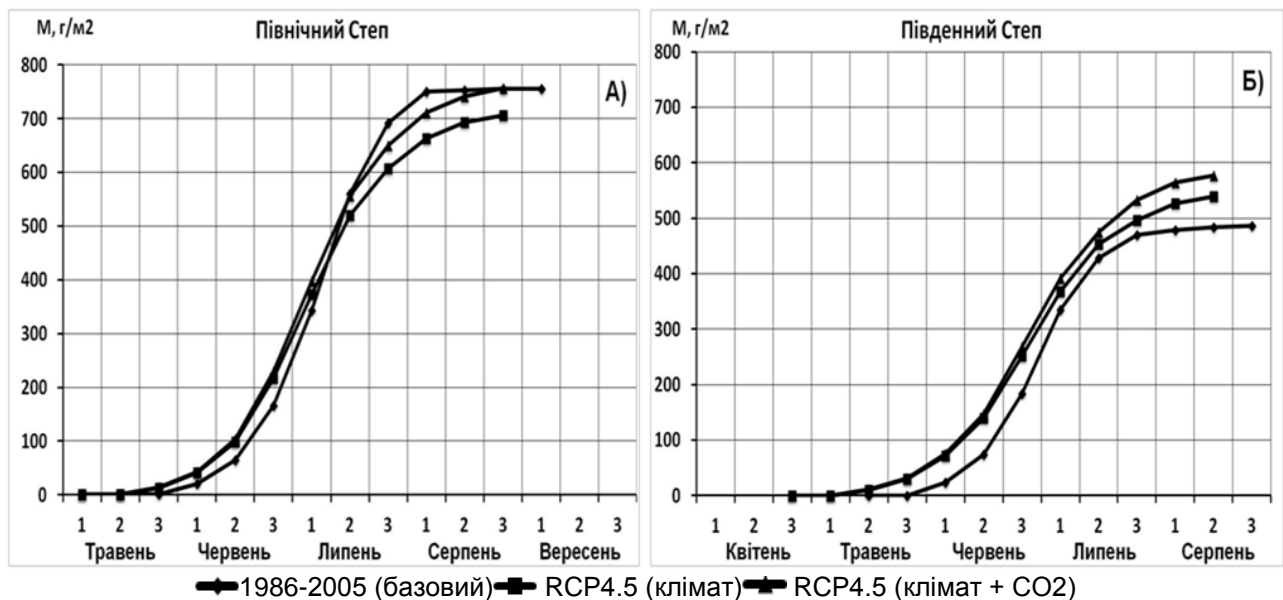

Рис. 2 - Динаміка загальної біомаси соняшнику за середньо багаторічними даними (1986-2005 рр.) та за сценарієм змін клімату *rsp4.5*. Степ. Україна.

Висновок. Порівняння показників фотосинтетичної продуктивності соняшнику, розрахованими за сценарієм змін клімату *RCP4.5* з середньо багаторічними базового періоду показало, що очікувані умови будуть більш сприятливі для формування фотосинтетичної продуктивності соняшнику. Однак для формування врожаю насіння соняшнику умови будуть неоднозначними: в Північному Степу врожайність залишиться на базовому рівні, а в Південному Степу – підвищиться.

Література:

1. Мохов И. И., Елисеєв А. В. Моделирование глобальных климатических изменений в XX_XXIII веках при новых сценариях антропогенных воздействий RCP// Доклады академии наук, 2012, Том 443, № 6, с. 732–736.
2. Кліматичні зміни та їх вплив на сфери економіки України./ За ред. С.М. Степаненка, А.М. Польового. – Одеса: Вид. «ТЕС», 2015– 520 с.
3. Ткалич И.Д. Цветок солнца (основы биологии и агротехники подсолнечника): монография /И.Д. Ткалич, Ю.И. Ткалич, С.Г. Рычик// под ред. док-ра с.-х. наук, проф. И.Д. Ткалича. – Днепропетровск, 2011. – 172 с.
4. Польовий А.М. Моделювання гідрометеорологічного режиму та продуктивності агроєкосистем – К.: КНТ, 2007. – 344 с.
5. Ничипорович А.А. Потенциальная продуктивность растений и принципы оптимального ее использования // Сельскохозяйственная биология. 1979. Т. 14, №6. С. 683 – 694.
6. Агрокліматичний довідник по території України. /За ред. Т.І. Адаменко, М.І. Кульбіді, А.Л. Прокопенко. – Кам'янець-Подільськ, 2011. – 107 с.
7. IS-ENES climate4impact portal. URL: <http://climate4impact.eu>

Науковий керівник:

кандидат географічних наук, Жигайло Олена Леонідівна.

Олена Жигайло, Ірина Кушнарєнко
(Одеса, Україна)

АГРОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ВИРОЩУВАННЯ СОНЯШНИКУ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН ЗА СЦЕНАРІЄМ RCP 4.5

Вступ. Проблема зміни клімату стала однією з найсерйозніших і актуальних напрямків науково-технічної діяльності на сучасному етапі [1].

При зміні клімату відбувається зміна природних ресурсів. Врахуванню кліматично зумовлених природних ресурсів завжди надавалося велике значення в тих галузях економіки, які тісно пов'язані із станом погоди і клімату. Передусім, це агропромисловий комплекс, в якому витрати на виробництво сільськогосподарської продукції визначаються відповідним набором кліматично зумовлених природних ресурсів. Клімат чи не найсуттєвіший чинник, що визначає середній рівень урожайності, а також міжрічну мінливість і просторову структуру останньої [1, 2].

Від ефективності пристосування сільського господарства до нових умов, що диктуються з боку глобального антропогенного потепління, насамперед залежить майбутня продовольча безпека України [3]. Отже, питання визначення впливу очікуваних змін клімату на агрокліматичні умови вирощування, продуктивність та валовий збір урожаю постає особливо гостро. Цим обумовлюється актуальність даної теми.

Методи та матеріали досліджень. Для оцінки вирощування соняшнику в умовах кліматичних змін було використано сценарій антропогенного впливу *rsp 4.5*, що належить до сценаріїв середнього рівню викидів парникових газів [4]. Аналіз тенденції впливу кліматичних змін виконано шляхом порівняння даних за кліматичним сценарієм та середніх багаторічних характеристик кліматичних та агрокліматичних показників за два періоди: 1986 – 2005 рр. (базовий період) [5], 2021 – 2050 рр. (за сценарієм).

Розрахунки виконувались для Степової зони України. Вплив агрокліматичних умов на вирощування соняшнику досліджувався за двома міжфазними періодами: сходи - цвітіння та цвітіння - збиральна стиглість. Для оцінки температурного режиму та режиму зволоження використовувались показники середньої температури повітря та суми опадів. Оцінка тепло- та вологозабезпеченості здійснювалась за показниками сум активних та ефективних температур і вологопотреби та вологоспоживання.

Результати досліджень. *Оцінка термінів сівби та фаз розвитку соняшнику.* Аналіз динаміки агрокліматичних показників темпів розвитку соняшнику проведено на прикладі Степової зони України (Північний і Південний Степ).

Таблиця 1 – Дата сівби та фаз розвитку соняшнику за середніми багаторічними даними та сценарієм *rsp 4.5*

Кліматичний період	Сівба	Фази розвитку			Тривалість періоду сівба-збиральна стиглість, дні
		Сходи	Цвітіння	Збиральна стиглість	
Північний Степ					
1986-2005	30.04	15.05	16.07	10.09	133
<i>Сценарій rsp 4.5</i>					
2021-2050	15.04	04.05	15.07	29.08	135
Різниця	-15	-11	-1	-11	+2
Південний Степ					
1986-2005	25.04	10.05	08.07	30.08	127
<i>Сценарій rsp 4.5</i>					
2021-2050	10.04	27.04	03.07	17.08	129
Різниця	-15	-13	-5	-13	+2

За умов реалізації сценарію змін клімату *rsp 4.5*, терміни сівби соняшнику змістяться на більш ранні строки як у *Північному Степу*, так і в *Південному Степу* (табл.1).

Відповідно змістяться і строки появи сходів. В *Північному Степу* сходи соняшнику за середніми багаторічними даними спостерігалися 15 травня, а в *Південному Степу* – 10 травня. За сценарієм змін клімату *rsp 4.5* сходи наставатимуть, відповідно, на 11 і 13 днів раніше від середніх багаторічних. Цвітіння соняшнику за середньо багаторічними даними спостерігалось з кінця першої декади липня в *Південному Степу* до середини другої декади липня в *Північному Степу*. Розрахунки дат настання фази цвітіння за сценарієм показали, що в *Північному Степу* вона буде наставати близько до середніх багаторічних, в *Південному Степу* на 5 днів раніше

Дата збиральної стиглості за сценарієм зміни клімату наставатиме відповідно на 11 і 13 днів раніше від середніх багаторічних.

Тривалість вегетаційного періоду від сівби до збиральної стиглості за сценарієм, як у *Північному Степу*, так і в *Південному Степу* майже співпадатиме з середньою багаторічною його величиною, відхилення становитиме 2 дні.

Оцінка агроекологічних умов вирощування соняшнику. Порівняння динаміки середньої за декаду температури повітря при зміні кліматичних умов за сценарієм *rsp 4.5* з середніми багаторічними за період сходи – цвітіння соняшнику показує, що зміщення строків сівби в сторону більш ранніх термінів призведе до того, що за весь період вегетації соняшнику ріст і розвиток його будуть проходити на фоні знижених температур повітря (табл. 2). У досліджуваній природно-кліматичній зоні від сходів до цвітіння середня температура коливатиметься від 17,9 °С у *Північному Степу* до 17,3 °С в *Південному Степу*, що відповідно на 1,4 та 2,6 °С нижче середньої багаторічної температури базового періоду (табл. 2).

Таблиця 2 - Агроекологічні умови вирощування соняшнику (*Helianthus annuus* L.) в Степу України за середньо багаторічними даними (1986-2005 рр.) та сценарієм змін клімату *гср 4.5*

Кліматичний період, роки	Міжфазний період						Вегетаційний період	
	Сходи – цвітіння			Цвітіння – збиральна стиглість			Сума опадів, мм	Вологозабезпеченість, від. од.
	Середня температура, °С	Сума опадів, мм	Вологозабезпеченість, від. од.	Середня температура, °С	Сума опадів, мм	Вологозабезпеченість, від. од.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Північний Степ								
1986-2005	19,3	96	0,70	20,6	89	0,32	185	0,51
<i>Сценарій гср4.5</i>								
2021-2050	17,9	110	0,61	21,8	36	0,24	146	0,53
Різниця	-1,4	+15%	-13%	+1,2	-60%	-25%	-21%	+4%
Південний Степ								
1986 – 2005	19,9	111	0,58	22,6	56	0,23	167	0,46
<i>Сценарій гср4.5</i>								
2021-2050	17,3	96	0,56	23,4	29	0,21	117	0,51
Різниця	-2,6	-14%	-3%	+0,8	-48%	-9%	-30%	+11%

В період від цвітіння до збиральної стиглості середня температура повітря за середніми багаторічними значеннями базового періоду коливалась від 20,6 °С у *Північному Степу* до 22,6 °С у *Південному Степу*. Розрахунки за сценарієм показують, що в цей період очікується середня температура вища за базу на 1,2 °С і 0,8 °С відповідно (табл. 2).

Кількість опадів від сходів до цвітіння збільшиться у *Північному Степу* на 15 %, а в *Південному Степу* навпаки зменшиться на 14 % (табл. 2).

В період від цвітіння до збиральної стиглості сума опадів коливалась в середньому багаторічному від 89 мм у *Північному Степу* до 56 мм в *Південному Степу*. За сценарієм *гср4.5* сума опадів зменшиться на 60 % у *Північному Степу*, на 48 % - в *Південному Степу*.

За середніми багаторічними значеннями вологозабезпеченість посівів соняшнику від сівби до цвітіння коливалась від 0,70 відн. од у *Північному Степу* до 0,58 відн. од. в *Південному Степу*. За умови реалізації сценарію змін клімату *гср 4.5* вологозабезпеченість посівів соняшнику зменшиться у *Північному Степу* на 13 %, в *Південному Степу* буде на рівні середньої багаторічної, відхилення становитиме 3 %.

В період від цвітіння до збиральної стиглості вологозабезпеченість знижуватиметься у *Північному Степу* на 25 %, в *Південному Степу* – на 9 %. В цілому за вегетаційний період вологозабезпеченість в порівнянні з середньою багаторічною збільшиться у *Північному Степу* до 0,53 відн.од., в *Південному Степу* - до 0,51 відн.од. Не зважаючи на підвищення вологозабезпеченості, для формування високої продуктивності посівів соняшнику вона буде недостатньою.

Висновок. Отже, аналіз отриманих розрахунків показав, що за сценарієм *гср 4.5* терміни сівби соняшнику й наступні фази розвитку наставатимуть раніше, раніше очікуватиметься й збиральна стиглість, тому тривалість вегетаційного періоду значно не зміниться.

Найсуттєвіші зміни за сценарієм температурного режиму будуть спостерігатись в першій половині вегетації, режиму зволоження – в другій. Їх зміна сприятиме незначному зростанню вологозабезпеченості посівів в обох підзонах Степу.

Література:

1. Середина К. Изменение климата (Украина): ожидания, прогнозы, перспективы. Режим доступа: http://awsassets.panda.org/downloads/kirill_sereda.pdf.
2. Кліматичні зміни та їх вплив на сфери економіки України./ За ред. С.М. Степаненка, А.М. Польового. – Одеса: Вид. «ТЕС», 2015– 520 с.
3. Польовий А.М. та інш. Вплив зміни клімату на сільське господарство Півдня України // Метеорологія, кліматологія та гідрологія. – 2005. – 49. – с. 252-261.
4. IS-ENES climate4impact portal. URL: <http://climate4impact.eu>
5. Агрокліматичний довідник по території України. /За ред. Т.І. Адаменко, М.І. Кульбіді, А.Л. Прокопенко. – Кам'янець-Подільськ, 2011. – 107 с.

Науковий керівник:
кандидат географічних наук, Жигайло Олена Леонідівна.

Роксолана Пендерецька, Орест Пендерецький
(Івано-Франківськ, Україна)

ВИНО ЄВРОПИ

Вино з давніх часів вважалося даром богів. Саме завдяки «божественному походженню» стародавні лікарі використовували вино в фармакології, готували на його основі різні ліки. Крім того, цей напій прописували видужуючим людям для відновлення сил. У Древній Греції ще Гіппократ рекомендував використовувати терапевтичні властивості вина проти багатьох хвороб. Сучасна наука також підтверджує благотворний, зміцнювальний вплив натурального вина на організм дорослої людини. Згідно з однією з легенд, виноробство було винайдено саме в Європі на острові Кіпр. Ще цар Соломон в «Пісня пісень» прославляв кіпрський виноград, а Страбон, давньогрецький географ та історик (64 до н.е.) писав, що кіпрське вино – найкраще в світі. За легендою виноградний прес придумав і подарував кіпріотам Аполлон, лозу посадила Афродіта.

У вересні на Кіпрі проводиться винний фестиваль, який триває 10 днів. Проводить його муніципалітет Лімасола, найбільшого центру виноробства на Кіпрі, в муніципалітетному саду. Для туристів на Кіпрі розроблені спеціальні винні маршрути: три в околицях Лімасола і один в районі Пафосу. У 2001 р. на острові відкрився Музей вина (в Ерімі), де можна спробувати і придбати всі види вироблених на Кіпрі марок вин.

Відомі на весь світ і грецькі вина. На острові Родос існує винзавод, де для туристів організують екскурсії та пропонують придбати місцеві вина за їх собівартістю.

У Італії Тосканські пагорби дають вина ігристі, не дуже стійкі. Найзнаменитіші з них у світі – «кьянти», що здобуло популярність, у тому числі завдяки вдалому маркетингу: всюди знана пузата пляшка, обплетена соломою. П'ємонтські вина – напої аристократичні, вони добре старіють, як і король італійських вин – розкішний «Бароло». Емілія-Романья не дарма дала світові перший університет і завжди славилася ґрунтовністю, хитрістю, працьовитістю. Ігристе, сухе і дуже легке «ламбруське» дає піну, паморочить голову, але не п'янить.

На запитання, скільки в Італії добрих вин, навряд чи зважаться відповісти самі жителі Апеннінського півострова, бо він вважається чемпіоном світу за різноманітністю в цій галузі. У країні вирощується понад 300 сортів лози. У любові до італійських вин визнаються і багато іноземних гостей, які розсмакували їх під час поїздок на Апенніни. Тут туристам розповідають місцеву легенду про те, що забороненим плодом у раю було зовсім не яблуко, а виноградне гроно, яке Адам простягнув Єві. Історія і культура цієї стародавньої країни настільки тісно переплелися з традицією виноробства, що вони сприймаються як нерозривне ціле, як якась гармонія, що нагадує смак вишуканого тосканського вина.

Не меншою популярністю серед туристів користується Іспанія. У календарі іспанської провінції Андалусія 10 вересня займає особливе місце. У цей день в містечку Херес-де-ла-Фронтера вже багато років і навіть століть починається свято врожаю, присвячене збору винограду. Біля входу до місцевого кафедрального собору нарядно одягнені люди спостерігають за освяченням грон. А потім, за стародавнім звичаєм, група місцевих хлопців дружно тисне босими ногами ягоди, присмаковуючи це дійство старовинною піснею. Незабаром починаються загальні веселощі. Численні туристи з усіх кінців світу охоче включаються в це іспанське народне свято. Винуватцем свята є херес – вино, що має істинно іспанський характер. Херес оспіваний багатьма поціновувачами благородних напоїв, він відомий далеко за межами Іспанії, його специфіку високо цінує королева Великобританії Єлизавета II і вельми поважав її далекий родич – останній російський цар Микола II.

Місцеве вино народжується і проводить дитинство в гігантських дубових бочках в однойменному містечку, заснованому ще фінікійцями за 1500 років до нашої ери. Його виробляють з рідкісного сорту лози – «паломіно». Величезну роль відіграють унікальні природно-кліматичні та ґрунтові умови півдня Іспанії. Грона винограду цього сорту облюблював пліснявий грибок, який природним шляхом забезпечує специфічне зброджування сула. Проходить ще чимало часу, перш ніж херес дорослішає і розливається в пляшки. Перед цим фахівці визначають якість вмісту кожної бочки, де «живе» цей напій. До речі, взяття проби є цікавим видовищем для туристів і вимагає чималої майстерності від виконавців: андалуський чашник занурює в терпку рідину, намагаючись не прихопити цвіль, спеціальну циліндричну ємність на довгій тонкій ручці. А потім спиртно, без промаху, спрямовує тонкий струмінь в келих, який є у нього в іншій руці, змахнувши ємністю над головою. При цьому не повинно пролитися ні краплі! На міжнародних виставках і ярмарках іспанські чарівники, які демонструють своє мистецтво, збирають натовпи захоплених відвідувачів.

Як і інші благородні вина, херес – це ціле сімейство виноградних нектарів. Сухі, міцністю до 17 градусів, зазвичай п'ють перед їжею – це чудовий аперитив, а солодкуваті міцні – після трапези, на десерт. У цьому херес схожий на свого побратима з Португалії – порту.

Порту – вино, яке португальці з гордістю називають сонячним нектаром, напоєм богів. Цей напій уже не одне століття прикрашає столи королівських осіб. У Португалії він овіяний безліччю легенд, що привертають увагу туристів.

Незвична історія підкорення цим вином знавців майже всього світу. У період англо-французької війни, що почалася в 1678 р., в Британії і її володіннях зі зрозумілих причин було заборонено ввозити

французькі вина і їх замінили португальські. Однак не всі з них припали до смаку підданам британської корони. Зокрема, продукція з гористої місцевості в районі річки Доуру, на півночі країни, здалася англійцям дуже сухою і різкою. Тоді португальці почали додавати в ці вина коньячний спирт, щоб у потрібний момент зупинити ферментацію. Потім вино визрівало у величезних бочках з дуба і каштана, дбайливо схованих у місцевих підвалах.

Так з'явилося знамените міцне вино, що зберігає природні солодощі і смак винограду протягом багатьох десятиліть. У XVIII-XIX ст. портвейн став улюбленим вином не тільки британської аристократії, але й середнього класу. Це, до речі, досить широко відображено на сторінках англійської літератури. Більше того, піддані королеви вважають це чи не єдиним з безлічі благородних вин, під яке слід вимовляти тости за здоров'я королівської родини.

Червоний та білий порту досі роблять тільки з винограду, зібраного на вирубаних у скелястих горах терасах поблизу берегів Доуру, а все інше розцінюється як підробка. Унікальний мікроклімат на півночі Португалії відрізняється жарким спекотним літом і досить прохолодною зимою. Але цього, звичайно, недостатньо, важливо ще знати секрети виробництва, які передаються з покоління в покоління.

Загальна площа долини Доуру, нерідко іменованої «країною вина» – близько 240 тис. гектарів. Збір врожаю грон з низької лози починається в кінці вересня – початку жовтня. З навколишніх сіл з'їжджаються селяни, панує святковий настрій, чути старовинні народні пісні.

Вино поміщають в дубові бочки, забезпечуючи кожну з них відповідним сертифікатом і везуть до льоху Віла-Нова-ді-Гая, нерідко використовуючи для транспортування мальовничі вітрильні фелюги. Тут величезні дерев'яні ємності та пляшки беруть під неупинний контроль не тільки співробітники фірм-виробників і експортерів, а й фахівці Інституту вина порту. Кожна з експортних компаній має власний льох, більшість з яких відкриті для відвідування туристами та дегустації.

Поряд зі знаменитими портвейнами в Португалії є мадера, херес, мускатель, безліч сухих столових вин, які нерідко не поступаються за якістю італійським, французьким та іспанським, а також унікальні слабо газовані «зелені» вина. Однак славу виноробної держави цій невеликій країні принесли саме її портвейни, хоча в цілому пропорційно своїй території за кількістю і якістю вироблених вин Португалія займає перше місце в світі. Наскільки популярні португальські вина в усьому світі, настільки ж португальці зберігають секрети їх приготування. Тільки кілька марок високоякісних вин дозволені до експорту. Решта виноградних скарбів зберігаються на території країни в ранзі державних цінностей і для того, щоб продегустувати їх, часто доводиться їхати в Португалію.

Говорять про вино, неможливо випустити з уваги Францію, де його споживання є частиною національної культури і навіть мода на безалкогольні ділові обіди, що все більше поширюється в останні роки в цій країні, не може змінити цього. Будь-який француз, який себе поважає, знає, що до важких м'ясних страв, особливо дичини, краще подати бургундського, до дарів моря – легке та ігристе біле вино, а до сиру – найкращу пляшку зі старих запасів. Обізнана людина відкриє пляшку доброго червоного вина за годину-другу до застілля, щоб вино збагатилося киснем і розкрило всю повноту букета. Біле вино і шампанське подадуть за температури 8 – 10 градусів (більший холод просто вб'є його), легкі вина – за температури 12 градусів, а червоні вина – не вище 18 градусів. Щодо зберігання, то після перевозу пляшки в транспорті, насамперед у літаку, француз постаріється її не пити, а дасть відпочити їй тиждень. Зате зберігати буде так, щоб корок обов'язково змочувався і не відбувалася ферментація напою.

Споконвіку люди вирощували на берегах Луари виноград і робили вино. Трохи нижче за течією Луари народився великий життєлюб Франсуа Рабле. На його батьківщині роблять вино «Шинон» (за назвою однойменного міста), на етикетках якого друкують його цитату, сенс якої простий: пий вино – і будеш довго жити.

Батьківщиною шампанського, якого і єдиним місцем виробництва є невелика частина області Шампань, де пролягає північна межа зростання виноградної лози. Адаже тільки в Шампані належним чином поєднуються три чинники – склад ґрунту, кількість сонця і вологи. Франція є на сьогоднішній день найпопулярнішою країною з точки зору «винного» туризму: на туристичному ринку пропонуються «винні» тури з проживанням в замках Бордо, Шампані, Бургундії.

Виноробство в Австрії зародилося близько 2000 років тому. Ще при Карлі Великому в околицях Відня закладалися зразкові шпалери виноградників. Традицію гідно продовжили поселенці середньовічних монастирів. Проте біле вино і зараз становить в країні не менше 75 відсотків загального обсягу виробництва. В Австрії можна зіткнутися з таким раритетом як «штровейн» – дослівно «солом'яне вино». Найстиглиші та солодкі кисті перед тим як відправити під прес розкладають на соломі, або розвішують на спеціальних шнурах. Там застосовують такі назви як Штайнфедер – легкі, білі, особливо запашні вина, які найкраще пити молодими; Федершпіль – схожі на них, але з дещо більшим вмістом алкоголю і, нарешті, Смарагд. Це безперечний король вахауських вин, що народжуються тільки у винятково вдалі роки, коли співпадають всі необхідні кліматичні передумови. За старою місцевою традицією Смарагд зброджується до природної межі – до того часу, поки в ньому зовсім не залишається цукру. Це дозволяє створити особливо повнотілі вина. Їх переваги найкращим чином проявляються після тривалої витримки – часом 20-30 років.

Слово «Хойрігер» означає молоде вино цього року, яке не можна продавати раніше дня Святого Мартіна (11 листопада). З ним пов'язана одна типово віденська традиція відвідин «хойрігерів» – затишних кабачків, у безлічі розташованих, наприклад в столичному районі Грінцинг. Все це почалося в 1784 р., коли

кайзер Йосип II дозволив віденським виноградарям 300 днів у році продавати своє вино і домашні закуски до нього. Знак того, що «Хойрігер» відкритий – соснова гілка або вінок над входом. Для туристів – це один з неодмінних атракціонів. Тут можна почути, як дуєтом під гітару і акордеон виконують «шраммельн», написані в народних традиціях пісні (вони названі так на честь засновників стилю віденських братів – композиторів).

Німецьке вино має чотири класи якості. Найпростіше – столове вино, вироблене виключно на території ФРН – з офіційно зареєстрованих сортів винограду. Щаблем вище – ландвайн – вино, вироблене в одному з 19 виноробних регіонів. За законом у 1971 р. Німеччина була розділена на 13 виноробних областей, так що тут можна влаштовувати для туристів цілий спеціальний тур районами виробництва вина, оскільки кожен з них володіє своїм неповторним шармом. Найбільший виноробний регіон Німеччини – Райнхесен. Більше 90 % тутешніх вин – білі. На південь від цього району починається Райнпфальц. Це суцільне море виноградників, що тягнеться на 80 км від Вормса до кордонів французького Ельзасу. Туристам тут розкажуть про те, що місцеві вина цінували ще римляни. При них цей регіон вважався «винним погребом» великої імперії. Зараз тут виробляють чверть всіх німецьких вин. Вина з Бадена – найпівденнішого району Німеччини – вважаються «винами для себе» і тому тільки нещодавно їх вже можна побачити за межами країни. Особливістю Франконії є повнотілі і сильні вина, які розливають у пляшки, що нагадують плоску флягу – вони називаються «боксбойтель». Їх створили ще кілька століть тому. Найменший винний регіон – Гесенська гірська дорога, де вина мають дивовижний аромат – мигдалю, персика, вишні.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що Європа володіє великими туристичними можливостями та ресурсами для організації промислових турів країнами і регіонами, пов'язаними з культурою вирощування винограду і виробництвом вина. У програму таких турів можна включати екскурси в історію, що містять численні легенди про вина та особливості культури їх споживання, проживання в середньовічних замках і замських садибах, участь у мальовничому і яскравому святкуванні збору першого врожаю винограду, а також різні дегустації з наступним придбанням вподобаних туристами вин.

В силу географічних, кліматичних, екологічних, культурних та політичних умов Європа є найбільшим у світі виробником і експортером вин високої якості. Туристів у цей регіон приваблює не тільки європейська кухня, але і вина, дегустації та національні свята, пов'язані зі збором винограду. Таким чином, туризм і виробництво продукції, що видобувається з сонячних ягід, у сукупності складають досить значну статтю доходу в бюджет країни.

Література:

1. Пендерецький О.В. Територіальна організація промислового туризму Карпатського суспільно-географічного району та основні напрямки її вдосконалення: Монографія/ О.В. Пендерецький. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. – 225 с.

Науковий керівник:

кандидат технічних наук, доцент Пендерецький Орест Володимирович.

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Любов Титаренко
(Одеса, Україна)

ВІДПОВІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДО СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті звертається увага на зумовленість взаємодії різних гілок влади: модернізації суспільного розвитку в умовах удосконалення публічного управління, як базової основи системи державного управління, розглядаються питання, пов'язані з проблемами оптимізації публічної влади, удосконалення сфери регіонального поступу в контексті соціально-економічної та політичної модернізації сучасної України.

Ключові слова. Модернізація суспільного розвитку, державна політика, вітчизняний соціально-політичний та економічний розвиток, взаємодія гілок влади, регіональні перетворення.

Постановка проблеми. Головною передумовою розбудови України як незалежної, правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави, її інтеграції у світове співтовариство є підвищення життєвого рівня громадян, соціально-політичної стабільності та економічного розвитку країни, її регіонів: забезпечення гідних умов життя населення незалежно від місця проживання, а також зниження наявної міжрегіональної диференціації. Вирішення багатьох проблем, пов'язаних із взаємодією різних гілок влади: регіональним розвитком України та створенням ефективної системи публічного управління на місцевому рівні, зумовлює необхідність формування регулювання регіонального розвитку та розроблення конкретних пропозицій щодо удосконалення системи публічного управління.

Виклад основного матеріалу. У своєму розвитку Україна пройшла певний етап становлення незалежної держави, — формування демократичних інститутів та європейського вибору. Водночас, на тлі перетворень, слід визнати, що побудована в Україні політична та економічна система є малоефективною. Вона є малоефективною, якщо оцінювати її з точки зору створення соціально - політичних та економічних умов для демократичного, прогресивно - динамічного регіонального розвитку і прогресивного розвитку суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями створення ефективної системи управління регіонами країни, створенням дієвої системи публічного управління, та здійсненням державної політики в цілому, займалися такі провідні науковці, як: Е.Б. Алаєв, О.І. Амоша, Г.В. Балабанов, О. В. Берданова, В. М. Вакулєнка, Н. М. Гринчук, А.Г. Мазур, Т.С. Максимова, Ю.В. Наврузов, В.І. Нудельман, Г.Ф. Столбов, В.М. Ходачек, О.П. Якубовський та інші [1; 2; 3; 4;11].

На сьогодні доводиться констатувати, що сприйняття демократичних перетворень у вітчизняному суспільстві різними гілками влади є надто критичним серед громадян. Концентрація повноважень в центральних органах влади призводить до того, що у процесі їх функціонування виникають найрізноманітніші "конфлікти інтересів" — між приватними та суспільно-правовими обов'язками, службовими повноваженнями, особистими та груповими, державними та регіональними, відомчими інтересами в діяльності органів публічної влади.

Конфлікт інтересів — гостра проблема для представників усіх гілок державної влади. Вони конструктивно не займаються питаннями регіонального розвитку, та навіть і стратегією розвитку держави, і, поки-що не формують чітку державну політику в окремих сферах чи галузях, оскільки основні зусилля та час ідуть на вирішення проблематики владних відносин.

Слід наголосити, що вітчизняні вчені, за часи розбудови незалежної української держави, пропонували модернізаційні заходи, а в країні були створені реформаторські центри впровадження регіональних змін. Водночас на практиці дані пропозиції майже не було враховано або враховано не в повній мірі. Такі пропозиції, зокрема, містять праці, К. Бужимської, А. Колодій, Н. Нижник, О. Яуцбовського та інших [2; 4; 11]. Окремі аспекти сучасного стану створення ефективної системи публічного управління та перспектив розвитку державної служби, досліджують В.І. Луговий, В.М. Князєв, В.Я. Малиновський, Т.В. Мотренко, В.Д. Бакуменко, Н.Р. Нижник, Г.В. Атаманчук, В.Б. Авер'янов, С.Д. Дубенко, О.Ю. Оболенський, В.М. Олуйко, Л.А. Пашко, В.М. Сороко, О.І. Турчинов, Ю.П. Сурмін, науковці Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президенті України.

Перш ніж зосередити увагу на основних проблемах відповідності модернізації публічного управління, проблематиці створення ефективної системи державної служби та розвитку українського суспільства, необхідно пояснити саме поняття «модернізація», оскільки воно трактується в літературі по-різному [1; 2; 3; 4;11].

З точки зору вітчизняного вченого Горбатенка В.П. «модернізація» в загальному плані означає процес оновлення, осучаснення, тобто набуття менш розвиненими суспільствами низки ознак, характерних для більш розвинених суспільств, що, в свою чергу, передбачає масштабні, цілеспрямовані перетворення в усіх основних сегментах соціальної системи (в економічній, правовій, політичній сферах, соціальних відносинах, культурі, системі освіти) [1, с. 76].

До основних складових вітчизняних модернізаційних змін належать: раціоналізація діяльності бюрократії і суспільно-владних відносин; диференціація політичної структури; налагодження гнучкої системи вдосконалення законодавства; визначення оптимального рівня децентралізації виконавчої вертикалі; забезпечення незалежності судової системи; подолання відчуження населення від політичного життя; вибір і ціннісне обґрунтування мети соціальних перетворень; адаптація суспільства до нових соціальних цілей.

Якщо процес модернізації є органічним стосовно конкретно взятого суспільства, тоді він проходить 4 основні стадії: 1) усвідомлення мети; 2) консолідацію модернізаторськи налаштованої еліти; 3) період трансформації; 4) інтеграцію суспільства на новій основі [там само, с. 123].

Разом з тим, у нинішній час доводиться констатувати, що негативно впливає на стан вітчизняної модернізації низька якість публічного управління. Це можна вважати наслідком відсутності минулого досвіду щодо самостійної державної діяльності. Цим пояснюється невміння владної еліти вести переговори, доводити свою точку зору і, головне, - нести відповідальність за власні дії. Також ми можемо говорити про непрофесійність політичної еліти, яка не має теоретичних політичних знань, навиків, необхідних для розбудови суспільства європейського виміру [5; 8; 9; 19].

Аналіз процесів вітчизняного розвитку країни свідчить, що на сучасному етапі її реформування, як на центральному, так і на регіональному рівні, існує ряд суттєвих проблем, в тому числі певні загрози щодо диспропорційності та нерівномірності розвитку регіонів, відсутності комплексної державної політики щодо координації регіонального соціально-економічного і суспільного розвитку в цілому.

Недосконалість адміністративної публічної політики проявляється і у надмірному захопленні зарубіжними стандартами, космополітизмом виразником волі західних держав, а не власного народу. Проблема полягає в насаджуванні співвідношення вітчизняної демократизації з формалізованим лібералізмом. У 90-ті роки минулого століття (які співпали з утвердженням національної незалежності України), торжество лібералізму на постсоціалістичному просторі здавалося очевидним, а насправді, на сьогодні, виключно усіма гілками влади, впроваджується неоліберальна політика... Звідси ідея Ф. Фукуями про «кінець історії» (якщо розуміти її як шлях до втілення ліберальних ідей) виникла не випадково.

На основі лібералізму сформувалися такі цінності, як: свобода особистості, свобода підприємництва, космополітизм, індивідуалізм, незалежність від традицій, парламентаризм, гуманізм, демократизм. У цьому є логіка, оскільки ціннісна основа лібералізму певною мірою забезпечила стабільність соціального розвитку західних країн і органічне співвідношення потенціалу держави і громадянського суспільства в межах західної цивілізації [1; 10].

Щоправда, як стверджують науковці, не слід забувати про те, що в кожній з розвинених держав, попри очевидне торжество ліберальних ідей, було знайдено модель соціального розвитку, яка враховувала й здобутки соціал-демократизму, консерватизму та зберігала елементи національних традицій [1; 5; 7; 9; 10].

Натомість на початку 90-х років на Заході й у середовищі пострадянських еліт (зокрема й в Україні) виникла ілюзія і практика щодо права одних людей нав'язувати ліберальні цінності як універсальні там, де слова «свобода», «права людини», «конституціоналізм» мають зовсім не те значення, що на Заході [8, с. 105].

Як наслідок, форсований неоліберальний транзит в Україні разом з елементами свободи оживив архаїчну систему соціальних відносин, що включає протизаконне захоплення землі, «прихватацію» власності, «човниковий» бізнес, руйнування колективних сільськогосподарських структур без створення необхідної альтернативи, латентні операції з готівкою, корупцію, хабарництво тощо.

Не складно зробити висновок, що парадокс українського варіанту взаємодії гілок влади в напрямку модернізації суспільства полягає в тому, що не вдається досягти так званого соціального контракту між владою і народом.

Чи не тому ми маємо такі реалії життя, як: низький рівень підтримки еліти з боку громадської думки, відчуженість правлячих груп від широких верств населення, зосередження на боротьбі за владу та реалізації вузькогрупових і особистих інтересів [10, с. 4]. Негативною також є тенденція використання модернізаційних реформ, як засобу маніпулятивного впливу на громадську думку. Ця тенденція обумовлена відсутністю демократичного мислення, що в решті призводить до зневіри пересічних громадян у можливості змін, абсентеїзму і лише гальмує модернізаційні процеси.

Зважаючи на вищезокреслене, вважаємо, що взаємодія гілок влади в Україні повинна вийти на новий європейський рівень, стати публічним інститутом співпраці між державою та суспільством, через який реалізовуватиметься поєднання конституційно закріплених зобов'язань держави перед громадянами.

Виходячи з цього, актуальність створення ефективної системи публічної влади відповідно до суспільного розвитку, полягає в забезпеченні законності рішень та організації діяльності органами влади.

Сутнісна парадигма ефективної системи публічного управління повинна спрямовуватись на якісний рівень реалізації конституційних гарантій громадян шляхом стабільного і безперервного надання їм публічних послуг.

Література:

1. Горбатенко В.П. Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика. – К.: Генеза, 2006. – 400 с.

2. Бужимська К. О. Теорія модернізації: виникнення, розвиток, сучасний стан / К. О. Бужимська // Вісн. ЖДТУ. – 2008. – № 2 (44). – С. 216–227.
3. Інструменти регіонального розвитку в Україні навч. посіб. / О. В. Берданова, Н. М. Гринчук та ін.; за заг. ред. В. М. Вакуленка, О. В. Берданової. – К.: НАДУ, 2013. – 286 с.
4. Колодій А. Ф. Парадигми змін і сучасний політичний процес в Україні / А. Ф. Колодій // IV Міжнародна наукова конференція “Соціальне прогнозування та проектування: модернізація політичної системи України” (м. Запоріжжя, 28 берез. 2014 р.). – Запоріжжя, 2014.
5. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? / М. Михальченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 18–27.
6. Маркетинг мст: пер. сангл. / Ф. Котлер, К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер – СПб.: Питер, 2005. – 376 с.
7. Новая индустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М., 1999. – 420 с.
8. Опалько В. В. Модернізація світової економіки: теоретико-методологічний аспект / В. В. Опалько // Науковий вісн. Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 6, ч. 1. – С. 103–106.
9. Резнік В. С. Модернізація, самоорганізація та легітимація соціального порядку у сучасному перехідному суспільстві: концепція дослідження / В. С. Резнік // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – Х., 2014. – Вип. 20. – С. 21–26.
10. Хабермас Ю. Філософський дискурс о модерне / Ю. Хабермас; [пер. с нем. М. М. Беляева и др.]. – М.: Весь мир, 2003. – С. 43.
11. http://gazeta.zn.ua/SCIENCE/modernizatsiya_ukrayini_prioriteti_reform.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Татьяна Макаренко
(Гомель, Беларусь)

СОДЕРЖАНИЕ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ В ВОДЕ Р. СОЖ И ВОДОЕМАХ Г. ГОМЕЛЯ И ПРИЛЕГАЮЩИХ ТЕРРИТОРИЙ

Цель работы – изучить содержание тяжелых металлов в воде водоемов г. Гомеля и в воде р. Сож на разных ее участках.

Объектом исследований, которые проводились с 2001 г. по 2014 г., являлась вода водоемов Гомеля и прилегающих территорий и р. Сож. Для оценки влияния Гомельской городской агломерации на качество воды в р. Сож выполнялся отбор проб на участке выше города в районе д. Клёнки и ниже города по течению в районе д. Чёнки. Изучалась также, связанная с коренным руслом р. Сож старица, расположенная на 10 км выше города по течению реки, которая ранее служила фоновым водоемом сравнения при проведении исследований. Старица располагается на значительном удалении от поселков, огородов и пастбищ, в воде водоема ранее отмечалось минимальное содержание металлов.

Отбор проб воды проводился с помощью батометра с глубины 1,0 метр, далее пробы переливали в полиэтиленовые бутылки емкостью 1,0 л, предварительно (за 2-3 суток) заполненные водой водоемов для насыщения сорбции на стенках. Пробы фильтровались через фильтр «синяя лента» и консервировались добавлением концентрированной HNO_3 до $\text{pH} = 2-3$. В большинстве случаев определение содержания тяжелых металлов в воде водоемов проводилось в день отбора проб. Содержание металлов в воде определялось атомно-абсорбционным методом на ААС «Perkin Elmer – 406» в лабораториях КПУП «Гомельводоканал» (г. Гомель) [1]. Сравнение велось с ПДК хозяйственно-питьевого и культурно-бытового водопользования [2].

Несмотря на отсутствие видимой антропогенной нагрузки, и значительной удаленности от городов и поселков, вода фонового водоема загрязнена соединениями свинца и марганца. В 2001 году содержание свинца превышало ПДК в 3,3 раза, в 2014 году – в среднем в 16,3 раза. Это, возможно, связано с вторичным загрязнением воды фонового водоема и поступлением металлов из донных отложений. Концентрация марганца превысила нормативный уровень только в 2014 году, в среднем, в 1,3 раза, как это видно из таблицы 1.

Таблица 1 – Среднее содержание (мг/л) тяжелых металлов в воде фонового водоема

металл \ год	Pb	Cu	Zn	Mn	Cr	Ni
2001	0,100	0,006	0,157	0,007	0,007	0,001
2014	0,490	0,045	0,116	0,129	0,006	0,003
ПДК[2]	0,030	1,000	1,000	0,100	0,500	0,100

Сравнивая между собой количественные данные, представленные в таблице 1, следует отметить, что концентрация исследуемых металлов, за исключением цинка и хрома, в воде фонового водоема в 2014 году выше, чем в 2001 году. Причем, в весьма значительной степени возросло содержание таких металлов как свинец, марганец и медь – в среднем, в 48,0, 18,0 и 7,0 раз соответственно. Увеличение концентрации металлов в воде фонового водоема, являющегося старичным руслом р. Сож, вероятно, обусловлено изменением гидрологического режима. Известно, что ранее фоновый водоем имел связь с р. Сож, однако, в настоящее время эта связь практически отсутствует, что обусловило незначительную скорость течения в водоеме. Уровень воды в р. Сож за последние годы снизился практически на 1,0 м, что также повлияло на изменение физико-химических условий старичного русла. Можно предполагать, что в экосистеме фонового водоема происходит перераспределение металлов из донных отложений в водные массы; о чем свидетельствует уменьшение содержания отдельных элементов в донных отложениях [3]. Для таких металлов как медь и марганец отмечена тенденция увеличения общего содержания к 2014 году.

Содержание изучаемых металлов в воде исследуемых водоемов не превышало допустимую концентрацию хозяйственно-питьевого и культурно-бытового водопользования, что видно исходя из таблицы 2. Если вести сравнение содержания металлов в воде изучаемых водоемов с фоновой величиной (таблицы 1 и 2), то в 2001 году в воде водоемов города концентрация свинца и цинка была ниже фона, в среднем, в 11,1 и 1,2 раз соответственно, а содержание таких металлов как медь, марганец и хром выше фона, в среднем, в 2,6, 16,1 и 2,4 раза соответственно. В 2014 году в воде городских водоемов содержание всех исследуемых металлов ниже фоновое, в среднем, в 1,5 – 45,0 раз. Причем, незначительно отличалось содержание никеля (в среднем, в 1,5 раза), а максимальные различия концентрации отмечены для меди (в среднем, в 45,0 раз).

Табл. 2 – Среднее содержание (мг/л) тяжелых металлов в воде городских водоемов

металл \ год	Pb	Cu	Zn	Mn	Cr	Ni
2001	0,009	0,016	0,134	0,113	0,017	0,001
2014	0,018	0,001	0,063	0,055	0,001	0,002
ПДК[2]	0,0300	1,0000	1,0000	0,1000	0,5000	0,1000

В воде городских водоемов в 2014 году в сравнении с 2001 годом снизилось содержание марганца и цинка – в среднем в 2,0 раза, а также меди и хрома – в среднем в 15,0 и 17,0 раз соответственно. Тенденция увеличения содержания, в сравнении с 2001 годом, отмечена для свинца – в среднем, в 20,0 раз и в незначительной степени для никеля. Заметный рост средней концентрации свинца в воде может быть связан с его поступлением в воду из донных отложений, так как содержание данного металла в них снизилось почти в 4,0 раза [3].

Согласно данным таблицы 3, вода р. Сож загрязнена соединениями металлов, что видно по превышению уровней нормативных концентраций. Содержание свинца в воде реки в 2001 году превысило ПДК на участках как выше, так и ниже черты города в среднем в 25,0 и 19,6 раз соответственно. Концентрация марганца на изучаемых участках реки в 2001 году была близка к ПДК. Содержание остальных металлов за период исследований соответствовала допустимой норме.

Табл. 3 – Среднее содержание (мг/л) тяжелых металлов в воде р. Сож

металл \ год	Pb	Cu	Zn	Mn	Cr	Ni
2001	0,750	0,006	0,113	0,120	0,004	0,001
	0,590	0,008	0,206	0,100	0,004	0,001
2014	0,030	0,032	0,023	0,025	0,0003	0,0006
	0,008	0,005	0,007	0,023	< п. о	0,002
ПДК [2]	0,0300	1,0000	1,0000	0,1000	0,5000	0,1000

над чертой – данные для участка до принятия стоков города, под чертой – данные для участка после принятия стоков города

В 2014 году в воде реки выше черты города, в сравнении с участком ниже черты города, содержание меди, свинца и цинка снизилось, в среднем, в 3,3 – 6,4 раза. Изменения в содержании марганца незначительны, а концентрация хрома в реке на участке после принятия стоков города ниже предела обнаружения. Только концентрация никеля увеличилась в 3,3 раза. Имеются основания предполагать, что повышенное содержание меди в воде реки на участке выше города может быть обусловлено двумя причинами. Во-первых, среднее содержание меди в донных отложениях данного участка реки за период исследований снизилось, как было сказано ранее, что, вероятно, вызвано изменением физико-химических условий состояния водоема, и этот факт может указывать на миграцию данного металла из донных осадков в воду. Во-вторых, увеличение содержания меди может быть связано с поступлением медьсодержащих соединений с поверхностным стоком, который на данном участке реки поступает в воду и содержит остатки гербицидов, фунгицидов и удобрений частного сектора и сельхозугодий, подходящих близко к урезу воды.

Содержание исследуемых металлов в 2014 году в воде реки на участке после принятия стоков города снизилось в сравнении с 2001 годом. Концентрация свинца уменьшилась, в среднем, в 77,0 раз, меди – в 2,0 раза, цинка – в 32,0 раза, марганца – в 4,0 раза. Причем, содержание хрома в 2014 году оказалась ниже предела обнаружения. Только концентрация никеля увеличилась в 2 раза.

В 2014 году отмечена тенденция уменьшения содержания свинца, меди и цинка на участке реки ниже города по сравнению с участком выше города в среднем на 72,0 % – 85,0 %, концентрация марганца снизилась, в среднем, на 6,0 %. Содержание никеля в 2014 году на участке реки ниже черты города увеличилась в среднем на 60,0%.

В 2001 году при движении вниз по течению реки отмечается следующая тенденция: содержание меди, цинка и хрома увеличилось, в среднем, на 16,0 % – 45,0 %, концентрация марганца и свинца снизилась, в среднем, на 13,0 % и 22,0 % соответственно, содержание никеля в 2001 году не изменилось.

В точке отбора проб воды из р. Сож выше города, в 2014 году по сравнению с 2001 годом, увеличилась концентрация меди на 82,0 %. Содержание остальных металлов уменьшилось в среднем на 40,0% – 95,0 %.

На участке р. Сож ниже города в 2014 году по сравнению с 2001 годом увеличилось содержание никеля в среднем на 33,0%. Концентрация остальных металлов уменьшилась на 42,0% – 99,0%.

Резюмируя изложенное выше, можно предположить, что в 2014 году воздействие городской агломерации на речную систему являлось менее выраженным в сравнении с 2001 годом. Возможно, это объясняется заметным улучшением качества очистки сточных вод промышленности, произошедшим за минувшие 30 лет, а также уменьшением техногенной нагрузки на реку, исходящей от промышленных предприятий Гомеля.

Заключение

В воде фонового водоема за период исследований отмечено заметное увеличение концентрации свинца, марганца и меди, что обусловлено значительным уменьшением скорости течения и снижением уровня воды, что вызвано, в свою очередь, изменением физико-химических условий водоема. Кроме этого, вероятно, внутри фонового водоема происходит перераспределение металлов из донных осадков в воду.

За время исследований в воде всех изучаемых водоемов в значительной степени увеличилось содержание свинца. Данный факт, вероятно, связан со вторичным загрязнением водоемов вследствие миграции свинца из донных отложений в водные массы, о чем свидетельствует снижение его содержания в донных отложениях исследуемых водоемов.

Для водоемов города в указанный интервал времени отмечена тенденция уменьшения антропогенного влияния на основании заметного снижения в воде водоемов концентраций таких металлов как медь, цинк и марганец, а также очень незначительного колебания содержания хрома и никеля, что указывает на эффективность комплексных экологических мероприятий, которые осуществляются в Беларуси.

В воде р. Сож в 2014 году отмечено снижение содержания тяжелых металлов в сравнении с 2001 годом, что особенно заметно в случае свинца: на участке реки выше черты города уменьшение концентрации составило, в среднем, 21,0 раз, а на участке реки ниже города – в среднем, 77,0 раз.

В 2001 году не наблюдалось общей закономерности изменения содержания металлов в воде при движении вниз по течению реки. Концентрация исследуемых металлов в 2014, за исключением никеля, в воде р. Сож вниз по течению уменьшилась. Вероятно, тенденция снижения содержания металлов в воде вниз по течению реки в 2014 году связана с уменьшением техногенной нагрузки оказываемой на р. Сож, что связано, главным образом, с модернизацией оборудования промышленных предприятий г. Гомеля.

В воде р. Сож выше города по течению заметно увеличилось содержание меди. Данный факт может быть обусловлен поступлением медьсодержащих удобрений и фунгицидов вместе с поверхностным стоком с сельскохозяйственных участков, а также перераспределением меди между донными отложениями и речной водой.

Литература:

1. Абакумов, В.А. Руководство по методам гидробиологического анализа поверхностных вод и донных отложений / В.А. Абакумов. – Л.: Гидрометеоиздат, 1983. – 240 с.
2. Сборник гигиенических нормативов по разделу коммунальной гигиены. Республиканские санитарные правила, нормы и гигиенические нормативы / Министерство здравоохранения Республики Беларусь. – Мн., 2004. – 96 с.
3. Макаренко, Т.В. Содержание тяжелых металлов в донных отложениях и воде водоемов и водотоков г. Гомеля / Т.В. Макаренко, Н.М. Силивончик // Экологич. вестник. – 2016. – № 1(35). – С. 111–118.

Татьяна Макаренко, Анна Штанько
(Гомель, Республика Беларусь)

ОЦЕНКА ЗАГРЯЗНЕНИЯ ПОВЕРХНОСТНЫХ ВОД ВОДОЁМОВ Г. ГОМЕЛЯ ТЯЖЁЛЫМИ МЕТАЛЛАМИ

С быстрым развитием таких отраслей промышленности как добыча полезных ископаемых, производство минеральных удобрений и пестицидов, аккумуляторов, бумаги и т.д., тяжелые металлы в сточных водах прямо или косвенно попадают в окружающую среду. Тяжелые металлы не подвержены биологическому разложению и имеют тенденцию накапливаться в живых организмах. Многие катионы тяжелых металлов обладают токсичным или канцерогенным действием. На организм человека и животных физиологическое действие металлов различно и зависит от природы металла, типа соединения, в котором он существует в природной среде, а также его концентрации [1]. Особую опасность представляют ионы цинка, меди, никеля, ртути, кадмия, свинца и хрома.

Цель работы – определить уровень загрязнения воды водоемов г. Гомеля и прилегающих территорий и выявить приоритетные загрязнители воды из группы тяжелых металлов.

Исследования проводились в течение 2000 – 2002 гг. Объектами опробования были водоемы г. Гомеля и прилегающих территорий: озера Дедно, Шапор, Любенское, Володькино, Малое, Круглое, Уобразное, Волоотовское, а также Гребной канал. Для оценки влияния Гомельской городской агломерации на качество воды р. Сож и способности реки к самоочищению выполнялся отбор проб из реки выше города в районе д. Клёнки и ниже города в районе д. Чёнки. В качестве водоема сравнения водоема опробования было выбрано старичное озеро в пойме р. Сож у д. Поляновка Ветковского района. Озёра Любенское, Дедно, Шапор и старица вблизи д. Поляновка – это пойменные водоёмы, не утратившие связь с коренным руслом р. Сож. Гребной канал – связанный с р. Сож водоём, искусственно созданный для отвода излишка воды в половодье от д. Якубовка. Оз. Володькино – водоём, возникший в результате расширения коренного русла р. Сож в месте впадения в него р. Ипуть. Озера Малое и Круглое образовались на месте карьеров для добычи глины и находятся рядом с оживленной автотрассой и

железнодорожной линией. Озера Волоотовское и У-образное также окружены автотрассами. Оз. Володькино принимает воду р. Ипуть, в которую выше по течению поступают стоки предприятий г. Добруша. Старое русло р. Сож у д. Поляновка расположено на 5 км выше по течению от черты города. Она не испытывает серьезной антропогенной нагрузки и загрязняется только поверхностным стоком и водами р. Сож

Пробы воды отбирали ежемесячно на различных участках указанных водоёмов батометром. Содержание металлов определялось атомно-абсорбционным методом на ААС «Perkin Elmer – 406» [2].

В результате проведенных исследований установлено, что концентрация химических элементов в поверхностных водах обладает весьма широким размахом варьирования не только в различных водоемах, но и в пределах каждого водоема. Из опубликованных данных [3] известно, что рост уровня загрязнения ландшафтного объекта элементом коррелирует с ростом вариабельности его концентраций.

Оценочным показателем степени изменчивости является коэффициент вариации: $V = \frac{S \times 100\%}{\bar{x}}$, (1)

где V- коэффициент вариации;

$\bar{S}$ – стандартное отклонение;

$\bar{x}$ - среднее значение ряда вариант.

Максимальная величина коэффициента вариации определена для никеля (392.61), далее идут кобальт и хром (163.23 и 150.2 соответственно). Незначительные различия в значении коэффициента вариации характерны для меди, марганца и цинка (131.29, 119.93 и 108.85 соответственно). Минимальный размах варьирования концентраций определен для свинца (63.18). Наибольшая степень изменчивости концентраций металлов в пределах одного водоема характерна для марганца и цинка, наименьшая вариабельность — хрому и свинцу. Среди водоемов наибольший размах колебаний содержания элементов определен для оз. У-образное. Максимальный уровень содержания характерен для марганца (оз.Круглое), минимальный - для хрома (оз. Шапор).

Общая тенденция степени загрязнения воды водоемов г. Гомеля и прилегающих территорий тяжелыми металлами изменяется в следующем ряду: марганец > медь > цинк > кобальт > хром > свинец (табл.2). Для свинца и хрома не отмечается ни одного случая превышения нормативного уровня (для водоемов рыбохозяйственного назначения). В оз. Волоотовском и в водоеме сравнения не наблюдается превышения допустимой концентрации для кобальта. Для остальных водоемов наблюдается лишь незначительное превышение допустимых концентраций металла (до 2 раз). Необходимо отметить, что для остальных изучаемых элементов определены достаточно высокие уровни загрязненности во всех водоемах (превышение ПДК в 5-20 раз). Загрязнение воды наиболее выражено в озерах Круглое (марганец, цинк), У-образное (цинк), Волоотовское (медь, цинк, марганец), Малое (цинк), Гребной канал (медь). Весьма показательным то, что в старом русле р. Сож (Ветковский район), находящемся за пределами г. Гомеля, вне зоны антропогенного воздействия, также отмечается значительное превышение ПДК для марганца, меди и цинка в 8-12 раз, сопоставимое со значениями для проточных городских озер.

Таблица 2. Превышения нормативных уровней концентрации (для объектов рыбохозяйственного назначения) тяжелых металлов в водоемах г. Гомеля и прилегающих территорий

Водоем	Уровень превышения ПДК, раз					
	Свинец	Медь	Цинк	Марганец	Кобальт	Хром
Оз. Малое	0.10	11.35	14.17	12.99	1.50	0.18
Оз. Круглое	0.10	10.59	10.03	20.16	1.74	0.20
Оз. У-образное	0.08	13.43	15.36	17.50	1.58	0.22
Оз. Волоотовское	0.09	19.64	12.23	19.33	0.96	0.79
Оз. Шапор	0.10	14.20	6.33	16.40	1.40	0.18
Оз. Дедно	0.09	16.38	9.17	18.57	2.08	0.21
Оз. Любенское	0.11	15.43	7.29	17.59	1.60	0.23
Гребной канал	0.13	16.65	5.11	14.72	1.41	0.37
Оз. Володькино	0.09	6.70	9.44	14.51	1.19	0.09
Р. Сож	0.09	14.07	9.92	15.31	1.46	0.09
Контрольный водоем: Старое русло р. Сож (Ветковский район)	0.08	8.06	9.36	12.18	0.71	0.08

Интегральным способом оценки загрязнения вод загрязнителями является суммарный показатель техногенного воздействия:

$$Z_{\text{сум}} = \left(\sum_{i=1}^n \frac{C_i}{C_{\text{фон}}} \right) - (n - 1), \quad (2)$$

где $Z_{\text{сум}}$ - суммарный показатель техногенного воздействия;

C_i - концентрация загрязнителя в воде изучаемого водоема;

$C_{\text{фон}}$ - концентрация загрязнителя в воде индикаторного водоема;

n - количество нормируемых загрязнителей.

Загрязнение констатируется, когда степень накопления поллютанта в объектах превышает их фоновые значения в 1.5 – 2.0 раза (4). При оценке общего уровня загрязнения воды изучаемых водоемов тяжелыми металлами с помощью суммарного показателя техногенного воздействия установлено, что в наиболее критической ситуации находится оз. Волотовское (рис.1). Далее по загрязненности следуют озера Дедно и У-образное. Необходимо отметить тот факт, что из трех наиболее загрязненных водоемов только оз. Дедно принимает сточные воды предприятий. Озера Шапор и Круглое, приспособленные для сброса стоков, менее загрязнены, чем водоемы, не контактирующие (по официальным данным) со стоками. Однако высокий уровень загрязнения не может быть объяснен только аэральным путем поступления тяжелых металлов.

Нестабильная ситуация по загрязнению металлами отмечается также и для оз.У-образное, которое, как и оз. Волотовское, характеризуется низким водообменом. Близкие значения суммарного показателя техногенного воздействия наблюдаются в Гребном канале, озерах Любенское и Круглое. Одним из наименее загрязненных водоемов является оз.Володькино. В озерах, имеющих выход в р. Сож (Шапор, Дедно, Любенское), также как и в самой р. Сож наблюдается одинаковый характер распределения основных загрязнителей по степени их приоритетности в сравнении со старицей р. Сож возле д. Поляновка (кобальт > медь > марганец).

Сопоставление содержания изучаемых тяжелых металлов в различных водоемах не выявило существенной сопряженности между концентрацией элементов в поверхностных водах. Относительно высокий уровень прямой корреляционной взаимосвязи определен между содержанием марганца и меди, а также марганца и кобальта ($R=0.53$; 0.51 соответственно). В тоже время, накопление цинка и свинца; хрома и кобальта находится в обратно пропорциональной зависимости ($R=-0.60$ и -0.61 соответственно).

В результате проведенных исследований установлено, что абсолютные значения содержания изучаемых металлов в водоемах опробования имеют широкий размах колебаний даже в пределах конкретного водоема. Общая тенденция степени загрязнения воды водоемов г. Гомеля и прилегающих территорий тяжелыми металлами изменяется в следующем ряду: марганец > медь > цинк > кобальт > хром > свинец. Для марганца, меди, и цинка отмечены достаточно высокие уровни загрязнения во всех изучаемых водоемах (превышение ПДК в 5-20 раз). При оценке степени загрязнения водоемов с помощью суммарного показателя техногенного воздействия установлено, что в наиболее критическом положении находится оз. Волотовское, где загрязнение меди и хрома превышает таковое в водоеме сравнения соответственно в 2.4 и в 1.9 раза. Одним из наименее загрязненных водоемов согласно значениям суммарного показателя является оз.Володькино.

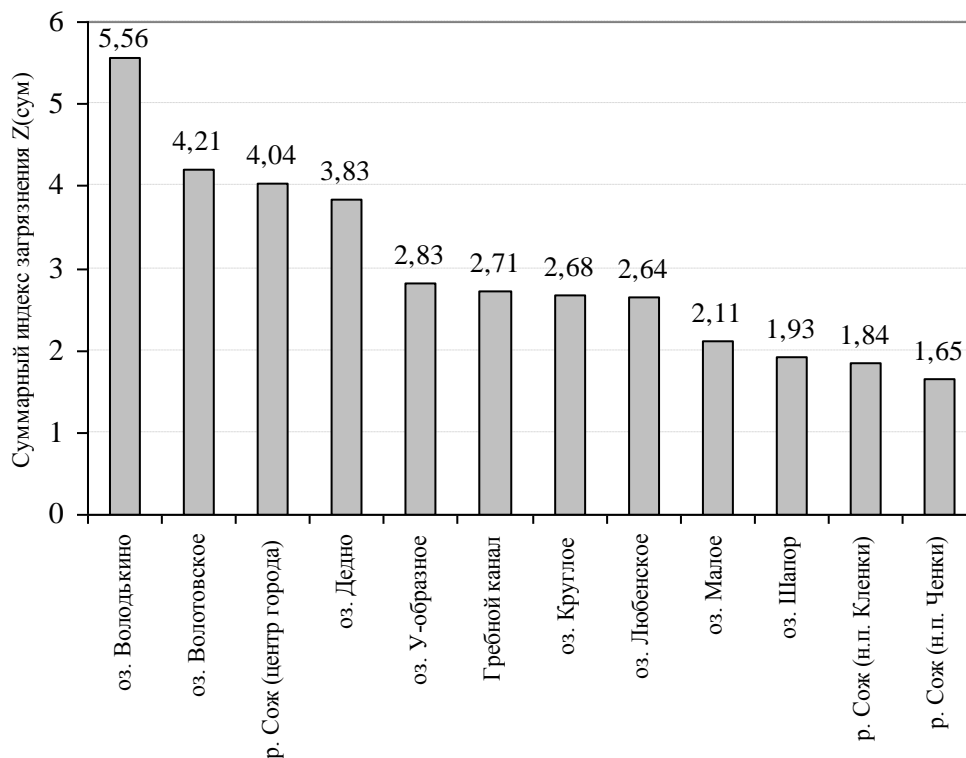

Рисунок 1. Суммарный показатель загрязненности воды тяжелыми металлами $Z_{\text{сум}}$ водоемов г. Гомеля и прилегающих территорий

В целом, наличие аномальных концентраций некоторых тяжелых металлов в воде может быть вызвано как первичным или внешним загрязнением водоема (по аллохтонному механизму, особенно в период наибольшей интенсивности водообмена), так и вторичными процессами перераспределения

елементного запаса в системі «вода-донні відкладення» при зміні гідохімічного режиму і трофічності водойми. С цієї точки зору найбільш нестабільними в екологічному аспекті будуть являтися малопроточні об'єкти з невеликою площею водного дзеркала, забруднення вод яких може бути викликане дією обох згаданих механізмів.

Література:

1. Будников, Г.К. Тяжелые металлы в экологическом мониторинге водных систем / Г.К. Будников // Соросовский образовательный журнал. – 2016. – №5. – С. 23–29
2. Никаноров А.М., Жулидов А.В., Покаржевский А.Д. Биомониторинг тяжелых металлов в пресноводных экосистемах. Л., 1985.
3. Хомич В.С., Какарека С.В., Кухарчик Т.И. Особенности распределения микроэлементов в депонирующих компонентах городских ландшафтов (на примере г. Гомеля) // Природные ресурсы. Межведомственный научный бюллетень НАН РБ. - 1997. - №1. - С.85-93.
4. Тах, И.П. Пространственное распределение и нормирование концентраций тяжелых металлов в водной экосистеме (река Белая, Северо-Западный Кавказ): автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. биол. наук / И.П. Тах; Майкопск. гос. ун-т. - Майкоп, 2007. - 21 с.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА**Лариса Лавриненко
(Київ, Україна)****ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

Сучасна система вищої освіти є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому. Для того щоб українська вища освіта по-справжньому ефективно виконувала ці важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті. Об'єднання національних освітніх систем різного типу і рівня, що значно різняться за філософськими та культурними традиціями, цілями і завданнями та якісним станом – це сучасний світовий освітній простір [1]. Тому його зазвичай порівнюють із єдиним організмом, який формується за наявності у кожній освітній системі у глобальному та світовому аспектах глобальних тенденцій, а з іншого – збереженні національних особливостей.

Сьогоднішній стан освіти підпорядкований загальним процесам наростання динамізму змін у суспільно-економічному та політичному житті. Світові освітні тенденції та їх вплив на формування моделей вищої освіти будь-якої країни та України зокрема, завжди будуть актуальною темою у науковому дискурсі. Виходячи з того, що тенденції взагалі визначаються як напрямки розвитку, спрямованість у поглядах або діях, то сучасний дискурс стосовно основних освітніх тенденцій у сучасному світі достатньо складний і протиречивий за своєю суттю феномен, оскільки кожна національна традиція має власну специфіку, свої інтереси, своє власне бачення проблем, свої теоретико-концептуальні напрацювання і т.п. Тому варто говорити про сучасний світовий освітній простір як про єдиний організм, який формується та в кожній освітній системі якого притамані наявні глобальні тенденції та зокрема, збережено розмаїтість.

Серед чинників розвитку людства освіта набуває сьогодні важливого значення, що зумовлено також сучасними світоглядними, культурними викликами та глобалізаційно-цивілізаційними процесами у світі. Сьогодні сама реальність життя змушує нас осмислити глибину змін, які відбуваються, та максимально адекватно оцінити їх значення для подальшого розвитку суспільства і людини. Освіта набуває значущої ролі, як відповідь на виклики цивілізації й одночасно як відповідь на потреби людини знайти своє місце та можливості самореалізації у новому глобальному просторі [2, с. 85-91]. Освіта, її організація, напрями розвитку, зміст і навчальні технології знаходяться в епіцентрі дискусії, які розгорнулись нині у світовому інтелектуальному середовищі.

Сьогодні в епоху інформатизації, яка характеризується тим, що інформація стає одним із найважливіших ресурсів, в освітньому процесі світового рівня спостерігається такий процес, як глобалізація – процес, який передбачає в галузі освіти інтеграцію і координацію національних освітніх систем. Ведеться інтенсивний пошук нової моделі освіти, яка була б зорієнтована на задоволення потреб майбутніх поколінь [3]. У зв'язку з цим можна виділити декілька тенденцій сучасного розвитку світового освітнього процесу.

По-перше це *глобалізація* освіти. Важливою рисою сучасної освіти є глобальність, що відображає наявність інтеграційних процесів у сучасному світі, інтенсивну взаємодію держав у різних сферах суспільного життя, тому, що освіта з категорії національних пріоритетів переходить у категорію світових пріоритетів.

Глобалізація є закономірним і необхідним процесом для інтеграції людства, зростанням якості життя та рівня добробуту населення, яка супроводжується, прискоренням економічного і політичного розвитку країни, активізацією обміну технологічними, науковими і культурними досягненнями між різними країнами і народами. Глобалізація в освіті веде до зростання академічної мобільності, уніфікації навчальних планів і методів навчання, широкого поширення дистанційної освіти. На сьогоднішній день дистанційна освіта розвивається, удосконалюється та охоплює різні групи населення, адже для сучасності навчатися протягом життя – притаманна парадигма всього життя. Також серед основних пріоритетів державної політики – безперервна освіта, зміст якої полягає у забезпеченні кожній людині постійного творчого розвитку протягом усього життя, оновлення знань і вдосконалення навичок [4, с. 592-596]. Безперервність освіти, яка відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої підготовки, досягнення цілісності і наступності у навчанні та вихованні; перетворення набуття освіти у процес, що триває впродовж всього життя людини. Головне – дати можливість всім без винятку проявити свої здібності, таланти і творчий потенціал, реалізувати особисті плани, навчити бути гнучкими, адаптивними до змін у професійній діяльності, безперервно розвиватися.

Метою глобалізації вищої освіти є створення міжнародного освітнього простору вищої освіти. Вища освіта не може обмежуватися національними рамками – вона набула глобального характеру. Проте глобалізація освіти не передбачає однакових національних освітніх систем – міжнародне співробітництво й обмін інформацією сприяють підвищенню стандартів національної освіти. Для визнання світовою спільнотою вітчизняної освіти як відкритої, конкурентоспроможної і самодостатньої Україна не повинна бути закритою для освітніх новацій, співробітництва, координації, повноцінного засвоєння освітніх досягнень та досвіду інших країн.

Наступною тенденцією сучасного розвитку світового освітнього процесу є *інтеграція*. Ідея міжкультурного діалогу не є новою, перш за все це вираження прагнення мислителів забезпечити національну демократичну освіту. Національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національної основи, в органічному поєднанні освіти з історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні національних цінностей українського народу та інших народів і націй. Формуючи особистісну і кадрову компоненти цих інтеграційних процесів, система освіти повинна не тільки сама бути залучена в процеси світової соціально-економічної інтеграції, науково-технічної, інноваційно-технологічної і загальнокультурної інтеграції, але й стати їх каталізатором, забезпечити гармонійність, стабільність і передбачуваність їх еволюції, усвідомлення суспільством необхідності їх практичної реалізації.

Третьою тенденцією розвитку світового освітнього процесу може бути названа *демократизація*. Як термін використовується для опису системи управління державою і для позначення вільного суспільства. Наявність демократії означає, що людина реалізує своє право вибору, за яке несе відповідальність. Демократизація освітнього процесу в сучасних умовах виявляється через доступність освіти (початкова освіта є обов'язковою і доступною у більшості країн світу); забезпечення рівних можливостей для здобуття загальної і професійної освіти (незалежно від нації, соціального походження, здоров'я і віку тих, що навчаються); розростання ринку освітніх послуг.

По-четверте, провідною тенденцією розвитку світового освітнього процесу виступає *гуманізація*, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності. Тенденція стверджує створення нового зразка освіти, який передбачає пріоритет освіти, орієнтованої на особистість, над освітою, орієнтованою на "знання з предмету"; найповніше розкриття здібностей, задоволення його різноманітних освітніх потреб, виховання почуття власної гідності, свободи, гармонії стосунків із навколишнім середовищем. Гуманізація як тенденція на сучасному етапі, виявляється в розширенні спектру, має рацію і свободу, переході від жорстко-детермінованих методів виховання до непрямих, пошані права людини бути самим собою.

Також своєчасною та актуальною є гуманітаризація освіти, що покликана формувати духовність, культуру особистості, планетарне мислення, цілісну картину світу. Від рівня засвоєння базової гуманітарної культури залежить розвиток особистості в гармонії із загальнолюдською культурою. На основі загальнолюдської культури можливий розвиток усіх сторін особистості, урахування її суб'єктивних потреб і об'єктивних умов, пов'язаних із матеріальною базою і кадровим потенціалом освіти. У цьому зв'язку самовизначення особистості у світовій культурі є стрижневою лінією гуманітаризації змісту освіти. Нероздільність навчання і виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання і виховання, формуванню цілісної та гармонійно розвиненої особистості.

Безперечно, сучасна система освіти, в першу чергу, повинна створювати умови для самореалізації та творчого розвитку особистості, зберігаючи та примножуючи інтелектуальний потенціал суспільства, сприяти розвитку всіх верств суспільства, забезпечувати тим самим високу якість життя всього населення.

Освіта повинна містити в собі механізми активізації творчого розвитку, бути носієм цінностей розвитку соціуму і людської цивілізації в цілому. Особистість стає самоціллю суспільства, головною рушійною силою суспільного прогресу і в цьому плані найважливішим завданням освіти є формування креативних, високоосвічених людей, здатних творчо мислити та діяти. Тільки в такому контексті освіту може стати фундаментом розвитку людства. Освіта підвищує якість людського потенціалу. Сучасна освіта, адекватна соціально-економічним реаліям повинна бути не наздоганяючою, а випереджаючою. Випереджаюча освіта – освіта, яка здатна задовольнити потребу у знаннях, яких ще немає. Тому, університети призвані не тільки передавати знання, а перш за все допомогти студентам оволодіти базовими компетенціями, що дозволяють здобувати знання самостійно, озброїти їх методологією самостійного пізнання. Ключове місце освіти полягає у тому, щоб зформувати широко мислячу особистість, здатну створити фундамент для відновлення і нарощування соціально-економічного потенціалу країни, для якісного поліпшення життя, яка вміє ставити та вирішувати соціально значимі цілі.

Аналізуючи процеси в освітній сфері, можна зазначити, що Україна не стоїть осторонь загальносвітових тенденцій, а, навпаки, формує свою освітню політику на тлі світових змін та впровадження нових стандартів, зокрема європейських. Безумовно, беззаперечними ознаками розвитку людства, на сьогодні, є глобалізаційні та інтеграційні тенденції, які охопили всі сфери життя. Сьогодні Україна стоїть на шляху впровадження власної політики та стратегії розвитку, які невід'ємно пов'язані зі світовими тенденціями та визначають освіту як найбільш пріоритетну сферу життєдіяльності. Формування державної політики в галузі освіти зумовлене змінами соціально-економічного стану, характером суспільства та його особливостями. Зокрема, стан системи освіти залежить від виваженої освітньої політики, компетентності державницьких рішень та правильно розставлених акцентів у визначенні стратегічних пріоритетів. На даному етапі розвитку, освітня політика має розвиватися на вітчизняному досвіді освітньо-педагогічної діяльності з урахуванням досягнень міжнародного співробітництва в освітній сфері.

Можна стверджувати, що для України особливу актуальність набуває облік факторів соціально-економічного розвитку, серед яких значна роль відведена людському фактору. Особливе значення при цьому набуває система освіти. Відмінними рисами міжнародного навчального процесу є гнучкість, адаптивність, економічна ефективність, орієнтація на споживача, опора на передові комунікаційні та інформаційні технології.

Таким чином, як провідні тенденції розвитку світового освітнього процесу явно виявляються глобалізація, інтеграція, демократизація і гуманізація. Варто відзначити, що ці тенденції не охоплюють весь спектр напрямів розвитку освіти у світі.

Література:

1. Доповідь NMC (New Media Consortium– міжнародне співтовариство експертів у галузі освітніх технологій) Горизонт: Вища освіта – 2016, NMC Horizon Report > 2016 Higher Education Edition. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nmc.org/publication/nmc-horizon-report-2016-higher-education-edition>
2. Лавриненко Л.М. Творческий труд и креативность в инновационной среде // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»: зб. наук. пр. / Ред. кол.: Черничко Т.В. (гол. ред.) та ін. – Мукачево: Вид-во МДУ, 2016. – Випуск 2(6). – 196 с. – С. 85-91.
3. Лавриненко Л.М. Інтелектуальний капітал як фактор економічного розвитку / Інформаційне суспільство: наука, технології, ринки: зб. матеріалів міждисциплінар. наук.-практ. конф., Київ, 17 березня 2017 р. / [уклад. Л.І. Юдіна]. – К., 2017. – Режим доступу: <http://futurollog.com.ua/publish/4/Zbirnyk.pdf#page=32>
4. Лавриненко Л.М. Взаємодія та взаємозв'язок ринку праці та ринку освітніх послуг // Глобальні та національні проблеми економіки / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського – Випуску № 9. Лютий 2016 р.– С. 592-596. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/avtoram>

Стелла Оніщенко
(Київ, Україна)

ПЕРВИНІ ДОКУМЕНТИ ГОТЕЛЮ

Готельний бізнес є однією з високорентабельних галузей світової економіки, це робить його привабливим для інвесторів. За умов глобалізації та євроінтеграційних процесів в Україні готельно-господарчі підприємства розвиваються у напрямку тенденцій світового ринку, для забезпечення конкурентоздатності, що зроби́ть його привабливим для інвесторів та допоможе розвинути туристичну галузь в країні в цілому.

Сфера готельно-господарчого бізнесу пов'язана з наданням послуг, котрі потребують своєчасного та точного документального оформлення. Готельна послуга – це дії підприємства з розміщення споживача через пропозицію надання номера або місця тимчасового проживання в готелі, а також інша діяльність, пов'язана з розміщенням та тимчасовим проживанням [1].

Ведення бухгалтерського обліку готельно-господарчих підприємств регламентується наказом від 16.03.2004 р. №19, затвердженого Державною туристичною адміністрацією України «Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг» [3]. Первинні документи готельно-господарчих підприємств визначено Наказом №160 від 24.07.2000 р., їх використання та заповнення форм документів первинного обліку в готелі та рекомендуються для застосування готельними господарствами незалежно від підпорядкованості та форми власності [2]. Ряд форм які наведені в наказі №160 є рекомендованими до застосування в готелях. Додатково було введено в дію Інструкції № 230, у наказі державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України, згідно з якою форми документів можуть бути оформлені в електронному вигляді, але з обов'язковим збереженням вихідних даних. Крім того при використанні сертифікованих і зареєстрованих комп'ютерних програм для здійснення розрахунків за готельні послуги з використанням касових апаратів порядок використання форм визначається готелем самостійно. Також форми можуть бути доповнені реквізитами, не передбаченими в їхній типовій формі, для одержання додаткової інформації, необхідної готелю для здійснення маркетингової роботи.

Форми первинної звітності які рекомендуються для ведення готельним підприємствам України, можуть бути використані або типові, затверджені Наказом №160 від 24.07.2000 р., таблиця 1., або виготовлені самостійно готелями, та повинні містити усі обов'язкові реквізити первинного документа, наведені в Інструкції № 230.

Таблиця 1

Форми документів первинного обліку наведені в наказі №160

№ форми	Назва форми	Зміст форми
форма N 1-г	Анкета проживаючого	зазначаються паспортні дані або документи що його замінює, постояльця
форма N 2-г	Реєстраційна картка	зазначаються паспортні дані постояльця – іноземця або особи без громадянства, містить відомості про дату прибуття і вибуття). Реєстраційні картки зберігаються в готелі два роки
форма N 3-г	Візитна картка	містить дані про постояльця та є підставою для отримання ключів від номера

форма N 4-г	Рахунок	застосовується для оформлення розрахунків за послуги готелю
форма N 5-г	Журнал обліку громадян, які проживають у готелі	записуються усі постояльці готелю
форма N 6-г	Журнал обліку іноземців	журнал обліку іноземців, які проживають у готелі
форма N 7-г	Журнал реєстрації заявок на бронювання номерів	журнал реєстрації заявок на бронювання номерів, з первинним документом при розрахунку вільних місць в готелі
форма N 8-г	Касовий звіт	обліковуються дані за рахунками форми N 4-г за день
форма N 9-г	Відомість обліку руху номерів у готелі	дані про наявність вільних та зайнятих номерів
форма N 10-г	Журнал обліку проживаючих на поверсі	містить відомості, необхідні для проведення поточних кілінгових послуг

Анкету проживаючого та реєстраційну картку зазвичай заповнюють самі проживаючі. Після оформлення проживання гостю видається візитна картка (форма № 3-Г) готелю, яка надає йому право на отримання ключів від номера та обслуговування службами готелю. Візитна картка заповнюється адміністратором. Для оперативного обліку готельних послуг, отримання інформації про кількість проживаючих у готелі і кількість вільних місць (номерів) використовуються форми № 6-Г, 6-Г, 9-Г, 10-Г. Журнал обліку проживаючих на поверсі щодня веде черговий по поверху.

До повноважень адміністратора готелю входить заповнення таких документів, як: візитна картка, рахунок, Журнал обліку громадян, які проживають у готелі, Журнал обліку іноземців, які проживають у готелі, відомості обліку руху номерів. При бронюванні номерів адміністратором заповнюється Журнал реєстрації заявок на бронювання номерів (форма № 7-Г) на підставі телефонних дзвінків, телеграм, листів на бронювання, які надійшли від фізичних чи юридичних осіб. Оплата за бронювання стягується в розмірі 50 % вартості місця (номера) за добу. В разі запізнення громадян стягується додатково плата за фактичний час невикористання місця, але не більше, ніж за добу; при запізненні понад добу броня анулюється.

Касовий звіт оформлюється касиром за даними рахунків форми № 4-г і 8-Г за звітний період в одному примірнику. Звіт щодня здають до бухгалтерії разом із рахунками, контрольними стрічками і терміналу платіжних карток. Рахунок виписується у двох екземплярах. Перший екземпляр видається на руки тому, хто оселяється в готелі, для його оплати, а другий передається в бухгалтерію готелю. Плата за проживання справляється відповідно до єдиної розрахункової години — 12 години дня[4].

Сьогодні для збільшення конкурентоспроможності готельного господарства доцільно знайомити працівників в даній сфері діяльності, з вірним заповненням первинних документів, для своєчасного прийняття управлінських рішень. Розробляти і проводити тренінги з того які документи потрібно оформлювати та яким чином, це не тільки зробить більш прозорим бухгалтерський облік готелю і допоможе в прийнятті управлінських рішень, а працівники стануть більш кваліфікованими, що позитивно вплине на імідж готелю.

Література:

1. Закон про туризм – Закон України від 15.09.95 р. N 324/95-ВР «Про туризм».
2. Наказ N 230 – наказ Держбуду від 13.10.2000 р. N 230 «Про затвердження форм документів первинного обліку та Інструкції про порядок ведення документообігу при наданні готельних послуг у ДП «Укркомунобслуговування».
3. Порядок N 297 – Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), затверджений постановою КМУ від 15.03.06 р. N 297.
4. Правила N 19 – Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг, затверджені наказом Держтурадміністрації від 16.03.04 р. N 19.

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор Сопко Валерія Василівна.

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Міхаіл Шаўчэня
(Гродна, Рэспубліка Беларусь)

“ДАДАТКОВАЕ ПАСТАНАЎЛЕННЕ АБ ЎСТАЛЯВАННІ ГІЛЬДЫЙ” 1824 ГОДА ЯК СПРОБА ЎВЯДЗЕННЯ ПАТЭНТНАЙ СІСТЭМЫ АБКЛАДАННЯ ГАНДЛЮ

Дамінантай фігурай у гандлёвай сферы беларускага рэгіёна ў канцы XVIII – першай трэці XIX ст. з’яўлялася гільдыйскае купецтва. Станаўленню гандлёва-прадпрымальніцкай функцыі гільдыйскіх купцоў садзейнічалі працэсы, якія адбываліся ў заканадаўча-прававой сферы Расійскай дзяржавы ў акрэслены перыяд. На сярэдзіну 1780-х гг. прыпадае канчатковае афармленне падзелу купецтва на тры гільдыі. У аснову гэтага размежавання быў пакладзены маёмасны цэнз, які паступова ўзрастаў у канцы XVIII - першай чвэрці XIX ст. З 1775 г. па 1807 г. мінімальны памер абвешчаемага капітала ўзрос для купцоў 1-й гільдыі ў пяць разоў, для 2-й гільдыі - ў дваццаць разоў, для 3-й гільдыі - ў шаснаццаць разоў. Паралельна з ім павялічваўся гільдыйскі збор. Гандлёвае абкладанне, лічыцца з рознымі саслоўнымі правамі, было нераўнамерным і не ўсеагульным – гэта быў свайго рода гандлёвы падатак, які спаганяўся не па памерах гандлю, не па нейкаму дакладна вызначанаму прамысловому кадастру, а па сумах добраахвотна заяўленых кожнай асобай капіталаў. Захады з боку ўрада аптымізаваць гандлёвыя працэсы выліліся ў прыняцце патэнтнай сістэмы (1824 г.).

Пасля ўступлення на пост Міністра фінансаў графа Е.Ф. Канкрына (1823 г.), быў адразу зроблены акцэнт на недахопах гандлёвага абкладання. Пры гэтым новы міністр знаходзіў усю сістэму гільдыйскага абкладання няправільнай і крыне цяжкай для дробных гандляроў, асабліва для пачынаючых гандалей, так як гільдыйскі збор, які браўся ў пачатку года, адымаў у іх частку капітала, перш чым апошні мог быць пушчаны ў гандлёвы абарот. Да таго ж працэнтны падатак з гільдыйскіх капіталаў даваў зборшчыкам права праглядаць купецкія кнігі, каб упэўніцца ў правільнасці абвешчэння капіталаў. Натуральна, што гандляры ў выніку прымянення такіх “абмежавальных правілаў” пачалі, па магчымасці, ухіляцца ад плацэжу гільдыйскай пошліны і часта пераходзілі ў мяшчанства. Тым больш, што неакрэсленасць гандлёвых правоў, прадастаўленых мяшчанам, давала магчымасць займацца разнастайнымі гандлёвымі прамысламі. Паміж падаткамі купцоў 3-й гільдыі і мяшчанамі не існавала ніякай суразмернасці: у некаторых павятовых гарадах гандлярам увогуле не было патрэбы аплочваць павіннасці па 3-й гільдыі. Аб гэтым сведчаць наступныя прыклады.

У Слоніме ў 1822 г. ніхто з асяроддзя гандлюючых мяшчан не выявіў жадання запісацца ў гільдыйскае купецтва з абвешчэннем належнага капітала. Затое 136 чалавек ажыццяўлялі гандалей па мяшчанскаму праву (на суму ад 25 да 1 000 руб.) без атрымання даверанасцяў прыказчыкаў, сядзельцаў, арцельшчыкаў, і толькі два гандляры выступалі ў якасці камісіянераў Пружанскага купца 1-й гільдыі Б.І. Перлштэйна, мелі даверанасці на суму 1 600 (Л.Г. Ліпштын) і 1 500 (В.Я. Мецьк) руб. [5, воп.1. спр 2642, арк.4, 20-27 адв.]. Навагрудскі гараднічы паведамляў аб тым, што ў горадзе акрамя двух прыказчыкаў гродзенскага 1-й гільдыі купца М. Эбера — Б. Сапатніцкага і Г. Гаркавай — розным дробным мяшчанскім таварам ажыццяўляць торг на суму ад 30 да 1 000 руб. 88 чалавек [5, воп.1. спр 2642, арк.29 адв.-33 адв.]. Па звестках Ваўкавыскага земскага спраўніка за 1822 г. мяшчанскім правам на гандалей карысталася 18 чалавек і толькі 3 гандляры прадстаўлялі інтарэсы першастацейных купцоў, валодалі даверанасцямі прыказчыкаў, вялі неабходную дакументацыю (таварную і грашовую кнігі, кнігу даўгоў, кнігу хатніх расходаў) [5, воп.1. спр 2642, арк. 36 адв., 37].

Для ліквідацыі існуючых хібаў у гандлёвым абкладанні 14 лістапада 1824г. было выдана “Дадатковае пастанаўленне аб усталяванні гільдый і аб гандлі іншых станаў” [7, Т.39, №30115]. З увядзеннем адзначанага закона, пачынаецца другі перыяд у развіцці заканадаўства аб гандлёва-прамысловым абкладанні, якое прыняло на гэты раз форму патэнтнай сістэмы, якая была запазычана, хучэй за ўсё, з Францыі.

Галоўнае адрозненне закона 1824 г. ад папярэдніх гандлёвых пастаноў заключалася ў наступным:

1. Гільдыйскі падатак замест працэнтнага збора з абвешчаемых капіталаў ператвараўся ў нязменны аклад, спаганяемы за пасведчанне на права гандлю. Купцы вызваліліся ад неабходнасці прадстаўляць для прагляду і засведчання свае кнігі. Нагадаем, што па Указу Сената (24 лістапада 1821 г.) купцы абавязваліся браць тры кнігі. У прыватнасці, пружанскі купец 1-й гільдыі Беніамін Іцкавіч Перлштэйн, абвясціўшы капітал 50 000 руб., абавязваўся набыць адну кнігу (“журнал”) на 150 старонак па цане 2 руб. за старонку, другую (“касса”) - на 100 старонак і трэцюю (“гаўптбух” ці “гросбух”) – на 50 лістах па той жа цане [4, воп.1, спр.2642, арк.6].

2. Для раўнамернасці абкладання, а ў большай меры з фіскальнай мэтай, у гандлёвае абкладанне ўводзіўся новы пачатак – білетны збор з празмернай супраць вызначанай колькасці крамаў (“лавок”) (пад “лавкамі” разумеліся не толькі гандлёвыя, але і прамысловыя ўстановы).

3. Мяшчане, якія раней былі вызвалены ад прамысловага абкладання, абавязваліся набываць асобыя пасведчанні [1, с. 7].

Гандлёвыя правы купцоў, дараваныя ім “Гарадавым палажэннем” 1785 г. і наступнымі ўзаканеннямі, па “Дадатковаму пастанаўленню” 1824 г. былі больш дакладна вызначаны, а галоўнае – прыведзены ў

сістэму і аформлены. Новае палажэнне якасна змяняла становішча купцоў 2-й гільдыі, дазволіўшы ім ўдзельнічаць ў замежным гандлі, праўда, з некаторымі абмежаваннямі; больш дакладна вызначыла правы купцоў 3-й гільдыі (абмяжоўвала колькасць эксплуатаемых гандлёвых устаноў, дазваляла ўтрымліваць мануфактуры, уступаць у падрады і водкупы).

“Дадатковае пастанаўленне” 1824 г. садзейнічала таму, што сярод гільдыйскага купецтва вылучалася дзве групы купцоў. Да першай адносіліся тыя з іх, хто здзейсніў продаж і куплю тавараў оптам у розных населеных пунктах і на кірмашах, да другой - тыя, хто займаўся рознічным гандлем праз розныя ўстановы.

Сярод купцоў першай групы пачэснае месца займалі буйныя гандляры. Яны праводзілі таварна-грашовыя аперацыі не толькі ў беларускіх гарадах і мястэчках, але і ў вялікарускіх, і ўкраінскіх населеных пунктах. Брэсці 2-й гільдыі купец Л. Варгафцік праз сваіх камісіянераў і прыказчыкаў ажыццяўляў гандаль на кірмашах беларускіх мястэчак Бешанковічы (Віцебская губерня), Хіславічы і Любавічы (Магілёўская губерня), Зэльва (Гродзенская губерня), а таксама на кантрактавых кірмашах у Кіеве, Нежыне, Кралявіцы (Чарнігаўская губерня), Бердзічаве (Валынская губерня), Ромнах (Палтаўская губерня); купцы 2-й гільдыі П. Ісаеў і І. Скварцоў гандлявалі ў Маскве і Пецяярбургу, на Макараўскім і Ромненскіх кірмашах [5, воп.27, спр.34, арк.52]. Выкарыстоўваючы сваіх прыказчыкаў і камісіянераў буйныя беларускія купцы бывалі ў розных кутках Расіі: 1-й гільдыі мінскі купец Я. Гурэвіч праводзіў закупку тавараў у Пецяярбургу, 1-й гільдыі купец Вальпянскі – у Калужскай, Арлоўскай і Харкаўскай губернях. Паездкі беларускіх купцоў у сталіцы - Маскву і Пецяярбург – і на расійскія кірмашы былі звычайнай справай і прыкладаў такіх вялікай колькасць у архіўных справах па выдачы пашпартоў [5, воп.3, спр.428, арк.21- 21 адв.; воп.27, спр.33, арк.3-3 адв.; 6, воп.1, спр.380, арк.4-23; спр.551, 904, 1019 і інш.].

Значная частка першастацейных купцоў аддавала перавагу гандлю на рэгіянальным (у адносінах да агульнарасійскага) беларускім рынку, наладжваючы шырокую сетку гандлёвых каналаў і фарміруючы адпаведны штат гандляроў. Напрыклад, гродзенскі 1-й гільдыі купец М. Эбер меў чатырох камісіянераў (1 - у Міры, 1 - у Ружанах, 2 - у Ваўкавыску), чатырох прыказчыкаў (2 - у Міры, 2 - у Навагрудку) і сем сядзельцаў-кантрактнікаў у Гродне. Бадай адзін з самых вядомых купцоў 1-й гільдыі дадзенага перыяду Б. Перлштэйн разгортваў гандлёва-прадпрымальніцкую дзейнасць праз ваўкавыскага прыказчыка О.Файнзільберга, кобынскіх камісіянераў Б.Шэйнбаўма, А.Салавейчыка, Б.Мінца, Ш.Гезеса, брэсцкага 3-й гільдыі купца Л.Варгафціка, брэсцкіх камісіянераў братоў Рубінроўтаў, брэсцкіх прыказчыкаў Г.Казусаву, М.Наймарка, слоніцкіх камісіянераў Л.Ліпшытына, З.Гроўзгаўза, В.Енkelіовіча. Акрамя гэтага, ён валодаў трыма крамамі ў Пружанах, у якіх гандлявалі яго жонка, сын і сам Б.Перлштэйн [5, воп.1, спр.2642, арк. 15-64].

Памеры капіталаў, абвясчаемых па гільдыях, паводле “Дадатковага пастанаўлення” 1824 г. заставаліся ранейшымі, а іменна: для 1-й гільдыі – 50 000, для 2-й – 20 000, для 3-й – 8 000 руб. Прамысловае аблажэнне купецтва было пры гэтым значна ніжэйшым – у 1,4 раза (па звестках П.Г. Рындзюнскага) [8, с.127, 167]. Купцы 1-й і 2-й гільдыі павінны былі плаціць з капітала 4% гільдыйскага падатку, 10% з падатнага рубля на ўсталяванне сухапутных і водных шляхоў, ¼ % з капітала на земскія павіннасці і столькі ж у гарадскую казну. Купцы 3-й гільдыі абавязваліся ўносіць 2 ½ % з капітала ў выглядзе гільдыйскага падатку, 10% - на ўсталяванне шляхоў зносін і ¼ % - у гарадскі бюджэт [4, с. 125].

У адпаведнасці з гэтымі састаўнымі часткамі падатка фарміравалася адпаведная плата за гільдыйскае пасведчанне: для купца 1-й гільдыі – 2 200 руб., 2-й гільдыі – 880 руб., 3-й гільдыі – 220 руб. У ільготных губернях, да якіх адносіліся беларускія губерні, а таксама Беластоцкая вобласць, з купцоў 3-й гільдыі, акрамя запісаных у губернскіх і партовых гарадах, меркавалася збіраць на працягу дзесяці гадоў 1½ % гільдыйскага падатку, па 10% на ўсталяванне шляхоў зносін, ¼ % з капітала на земскія павіннасці і ¼% - у гарадскі бюджэт. Таму плата за пасведчанне для купца 3-й гільдыі ў акрэсленых губернях складала 132 руб. [4, с. 126].

Звыш пазначаных збораў за пасведчанне на права гандлю, спаганяўшыся з розных саслоўяў у розным памеры, Палажэнне 1824 г. уводзіла новы збор за білеты на крамы (гл. дадатак 1).

ДАДАТАК 1

Цэны пасведчанняў на права гандлю і білетаў за крамы (1824 г.) [2, с.45-46].

Катэгорыі гандляроў	За пасведчанне, руб.	За білет, руб.	
		сталіцах	іншых месцах
Купец 1-й гільдыі	2 200	100	75
Купец 2-й гільдыі	880	100	75
Купец 3-й гільдыі	220	75	50
Купец 3-й гільдыі (ільготныя губерні)	132	50	50
Гандлюючыя мяшчане:			
- у сталіцах	120	50	-
- у губернскіх партовых і памежных гарадах з таможнямі	80	-	30
- у ільготных губернях	60	-	20
- у павятовых і заштатных гарадах і мястэчках	60	-	20
- у павятовых і заштатных гарадах ільготных			

губерняў	40	-	15
Гандлюючыя сяляне:			
- пасведчанне I рода	2 600	100	75
- пасведчанне II рода	1 100	100	75
- пасведчанне III рода	400	75	50
- пасведчанне IV рода	150	50	50
- пасведчанне V рода	40	50	50
- пасведчанне VI рода	25	50	50
Прыказчык I класа	80	50	50
Прыказчык II класа	40	50	50

Купцы ўсіх трох гільдый, як і сяляне, гандлюючыя па пасведчаннях трох першых родаў, пры набыцці пасведчанняў атрымлівалі па тры білеты на крамы без аплаты, а на кожную лішнюю абавязваліся браць асобныя білеты з адпаведнаю платаю.

Такім чынам, «Дадатковае пастанаўленне» 1824 г., уводзячы патэнтную сістэму абкладання гандлю, суадносіла гэтае абкладанне не столькі з гандлёвымі, колькі з саслоўнымі правамі плацельшчыкаў, адводзячы кожнаму саслоўю як бы асобныя гандлёвыя правы. Празмернасць падатковых ставак вымушала мяшчан займацца прадпрымальніцтвам без атрымання патэнта. Па гэтай жа прычыне скарачалася колькасць гандлюючых сялян. Увядзеннем білетнага збора на крамы, аўтары гільдыйскай рэформы відавочна імкнуліся дасягнуць хаця б некаторай раўнамернасці ў асяроддзі гандлюючых аднаго і таго ж класа, у залежнасці ад колькасці ўтрымліваемых устаноў. Павышэнне даходаў ад гандлёва-прамысловага абкладання магло адбыцца толькі пры ўмове далейшага ўдасканалення гільдыйскіх прававых нормаў.

Літаратура:

1. Гензель, П.П. Промышленное обложение в России / П.П. Гензель. – СПб, 1900. – 82 с.
2. Дополнительное постановление об устройстве гильдий и торговле прочих состояний. – СПб., 1824.
3. Дополнительное постановление об устройстве гильдий и торговле прочих состояний // Журнал мануфактур и торговли. – 1825. - №1. – С. 6-90.
4. Исторический очерк обложения торговли и промыслов в России. – СПб, 1893.
5. НГАБ у Гродне, ф.1, воп.1, спр. 380, 2642; воп.3, спр. 428, воп.27, спр. 34.
6. НГАБ у Мінску, ф.24, воп.1, спр.136, 280, 380, 551, 904, 1019
7. Полное собрание законов Российской империи. Собр-е 1-ое. – ТТ. 19-43. – СПб., 1830; Собр-е 2-ое. – ТТ. 1-8. – СПб., 1830-1834.
8. Рындзюнский, П.Г. Городское гражданство дореформенной России / П.Г. Рындзюнский. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 556 с.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Тетяна Осадча, Чен Цзеюй
(Одеса, Україна)

ДЕЯКИ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Актуальність проблеми збереження духовності і культурних цінностей зумовила поворот цілого ряду наукових дисциплін до вивчення сутності феномену культури. В даний час в теорії і практиці професійної педагогічної освіти багато авторів звертаються до культурологічного підходу, при якому професійна діяльність людини розглядається в контексті філософського розуміння культури, а важливою складовою освітнього процесу виступає оволодіння майбутнім вчителем професійно-педагогічної культурою.

У літературі поняття «професійна культура» визначається як рівень і якість професійної підготовки спеціаліста. Високий рівень професійної культури, зазначає І.Ф. Ісаєв, характеризується розвиненою здатністю до вирішення професійних завдань, тобто розвиненим професійним мисленням і свідомістю. А професійну культуру він визначає як «певний ступінь оволодіння членом професійної групи прийомами і способами вирішення спеціальних професійних завдань» [2, с. 31]. Сукупність спеціальних знань і досвід їх реалізації у професійній діяльності становлять професійну культуру. З минулого століття і донині в педагогічній науці проводяться дослідження професійної культури вчителя, що визначило появу терміну «педагогічна культура». Вперше дане поняття використовується в роботах В.О. Сухомлинського, який розглядає педагогічну культуру як особистісну характеристику вчителів, батьків і керівників органів освіти [2, с. 19]. Інші дослідники визначають педагогічну культуру як сукупність норм, правил поведінки, прояви педагогічного такту, техніки, майстерності, грамотності, освіченості.

У дослідженнях В.А. Сластеніна педагогічна культура виступає результатом педагогічної творчості. Інші дослідники розглядають педагогічну культуру як ступінь досконалості, результативності та ефективності в діяльності педагога, в рішенні педагогічних завдань і ситуацій. Проаналізувавши роботи різних авторів, які зверталися до педагогічної культури, можна сказати, що при наявних відмінностях у трактуванні поняття педагогічної культури більшість дослідників вважають її важливою частиною загальної культури особистості, яка виявляється в системі професійних якостей і специфіці педагогічної діяльності. У свою чергу невід'ємною частиною успішної професійно-педагогічної діяльності є синтез загальної та педагогічної культури. С точки зору на співвідношення і взаємозумовленість професійної та педагогічної культури існують різні трактування.

У дослідженнях І.Ф. Ісаєва професійна культура і механізм її функціонування розглядається на чотирьох рівнях, в яких педагогічна культура виступає як підструктура професійної культури. Однак автор зазначає, що «носіями» педагогічної культури можуть бути люди, які займаються виховною практикою як на професійному, так і на непрофесійному рівні. Відповідно, педагогічна культура має більш широкий спектр на відміну від культури професійної. У вивченні дослідниками феномена культури І.Ф. Ісаєв відзначає тенденцію, яка виражається в прагненні інтегрувати різні сторони культури, представляючи їх єдиним цілим. У відповідності з цим він об'єднує поняття «професійна» і «педагогічна» культура і вводить термін «професійно-педагогічна» культура, розуміє під ним певний рівень професійно-педагогічної діяльності [2, с. 18]. Таким чином, термін «професійно-педагогічна культура» найбільш повно відображає діяльність вчителя і може бути розглянутий стосовно викладачів різних предметів.

Історично склалося так, що область педагогічної діяльності пов'язана з різними професійними сферами (історія, математика, біологія та ін., які мають свою специфіку) і висувають певні вимоги до підготовки вчителя-предметника. Разом з науково-природничими та гуманітарними дисциплінами у сфері освіти склалася особлива галузь педагогічної діяльності, заснована на різних видах мистецтв (література, музика, образотворче мистецтво, хореографія та ін.). До даної категорії навчальних предметів відноситься урок музики. Саме з багатопланової і різнобічної діяльності вчителя музики впливає проблема формування його професійно-педагогічної культури.

Професійно-педагогічна культура вчителя музики виступає багатогранним поняттям, яке включає в себе загальну культуру особистості, художню, методологічну, музичну, вокальну та ін. (О. Реброва, Н. Мозгальова, Л. Мосол, О. Олексюк, О. Щолокова). Питання педагогічної культури вчителя музики з позиції формування особистісних якостей, професійних умінь і навичок розглядалися Н.Б. Волчегурською та А.Н. Растригіною. На думку О.М. Растригіної «... педагогічна культура вчителя музики - сукупність потреб і можливостей здійснювати музично-педагогічну діяльність, а також комплекс музично-педагогічних умінь, що дозволяють вчителю реалізувати потенціал своєї особистості в музичному вихованні учнів» [3, с. 9].

Так як урок музики - це урок мистецтва, важливою складовою професійно-педагогічної культури вчителя музики є високий рівень його музичної культури. Музична культура, будучи частиною духовної культури, сприяє формуванню і професійному становленню особистості. Так музична культура - є частиною художньої культури даного суспільства у конкретно-історичний момент його розвитку, а музична культура особистості характеризується ступенем освоєння існуючих в суспільстві цінностей музичної культури і участі в їх виробництві.

Дослідження Р.А. Тельчарової присвячені розробці поняття «музична культура». Автор виділяє три

основні характерні риси категорії «музична культура»: 1) зв'язок музичної культури з практичними цілями людської діяльності, з потребами людей; 2) музична культура як вираження світоглядної цілісності відносини людини до буття; 3) музична культура як форма людського, культурного буття [4, с. 66-67]. Р.А. Тельчарова визначає, що до складу і структури професійної культури вчителя музики входить педагогічна та художня культура, поряд з музично-естетичною культурою, яка бере участь в цілісному розвитку особистості викладача-музиканта.

Дослідник Л.Г. Арчажнікова у книзі « Професія - вчитель музики » пише про поєднання педагогічної та виконавської складових в діяльності вчителя музики і зазначає що, виконавська діяльність в єдності з педагогічної допомагає вчителю музики виконувати музично-виховні та музично-освітні завдання, пов'язані з уроком музики. У цьому бачиться принципова відмінність професійної роботи вчителя музики від вчителів інших дисциплін, так як в його музичній діяльності поєднуються функції викладача і музиканта-виконавця. Відповідно, найважливішою складовою професійно-педагогічної культури вчителя музики виступає виконавський компонент.

Загальновизнаним є той факт, що спів - найпоширеніший і один з найдоступніших видів виконавської діяльності. За словами Генріха Нейгауза, першоджерелом всякої чутної музики є спів. Однак аналіз практики показав, що, не дивлячись на легкість і доступність даного виду музичної діяльності, мистецтвом співу опановують не всі. Відповідність співочого звуку виконавця певної традиції і манери співу складає суть вокальної культури соліста і хористів Проаналізувавши роботи багатьох дослідників (Д.Л. Аспелунда, В.А. Багадурова, О.В. Далецького, Л.Б. Дмитрієва, В.В. Ємельянова, В.Л. Жівова, А.Г. Менабені, К.Б. Птиці, Г.П. Стулової, П.Г. Чеснокова, Р. Юссона та ін.), можна сказати, що в них вживається термін «вокальна культура », але автори не розкривають сутність даного поняття у всій цілісності, а обмежуються лише декларуванням терміна або його вузьким формулюванням. Вокальний розвиток майбутнього вчителя музики поряд зі становленням вокально-виконавської майстерності має практико-орієнтований підхід і спрямований на формування міцної педагогічної складової. Наведемо висловлювання О.В. Далецького: «Співати самому і вчити інших - дві речі абсолютно різні» [1, с. 195].

Таким чином, специфікою професійної підготовки майбутнього вчителя музики є те, що, з одного боку, у студента відбувається становлення вокально-виконавської майстерності (навичка співвідносити з еталоном академічного вокального звучання), формуються навички сольного співу та співу в хорі, а також навик вокального показу для дітей (так як вчитель музики, за винятком виконання вокальних творів для слухання, повинен в своєму вокальному показі враховувати особливості дитячого голосу і сприйняття дитини). А з іншого боку, для майбутньої професійної діяльності студенту необхідно мати високий рівень педагогічної культури, що виражається в знанні історії, теорії та практики вокальної педагогіки, роботи з дітьми та дорослими.

У зв'язку з цим вокально-педагогічну культуру вчителя музики можна визначити як інтегративну якість особистості, що включає в себе ціннісне ставлення до спадщини людства в області різних видів співочої діяльності, компетентність в сфері вокальної педагогіки, рівень власного вокально-виконавської майстерності, а також творчої активності в вокально-педагогічній діяльності.

На основі аксіологічного, діяльнісного і особистісного підходів до культури можна виділити компоненти вокально-педагогічної культури вчителя музики. При аксіологічному підході культура визначається як сукупність матеріальних і духовних цінностей (Н.К. Реріх, Н.З. Чавчавадзе, В. П. Тугарінов та ін.). Представники особистісного підходу (Б. Г. Ананьєв, Л. Н. Коган та ін.) розуміють культуру як ряд властивостей і якостей людини, що характеризують її як універсального суб'єкта суспільно-історичного творчого процесу. Прихильники діяльнісного підходу розглядають культуру як специфічний засіб людської діяльності, з одного боку (М. С. Каган, В.Е. Давідовіч, Е.С. Маркарян), і пропонують концепцію культури як творчої діяльності людини, з іншого боку (Е.А. Баллер, А.В. Болдирев, Н.С. Злобін).

Таким чином, аналіз наукової літератури дав можливість визначити компоненти вокально-педагогічної культури вчителя музики (як інтегративного, багатоаспектного феномена), які спираються на аксіологічний, діяльнісний і особистісний підходи до культури, а також ґрунтуються на особливостях вокально-педагогічної діяльності вчителя музики і вимогах державного освітнього стандарту. Відповідно до цього в єдності цілісності і диференційованості визначено чотири компоненти вокально-педагогічної культури вчителя музики: аксіологічний, теоретичний, технологічний і творчий компонент. Отже, вокально-педагогічна культура вчителя музики є складним багатокомпонентним утворенням, яке можна визначити як інтегровану якість особистості, що включає в себе ціннісне ставлення до людської спадщини в області різних видів вокальної діяльності, компетентність в сфері вокальної педагогіки, рівень власної вокально-виконавської майстерності, а також творчої активності в вокально-педагогічній діяльності.

Необхідність модернізації системи вищої освіти в логіці культурологічного підходу обумовлена потребами сучасного, кардинально мінливого суспільства в підготовці фахівців, що володіють високим рівнем загальної та професійної культури. У зв'язку з цим зростають вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя музики у ВНЗ, до його музично-педагогічної культури, складовою якої виступає вокально-педагогічна культура.

Література:

1. Далецький О.В. Навчання співу: навч. посібник. - М.: Московський державний університет культури і мистецтв, 2003. – 255 с.
2. Ісаєв І.Ф. Професійно-педагогічна культура викладача: навч. посібник. - М.: Академія, 2002. - 208 с.
3. Растрігіна А.Н. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя музики: автореф. дис. на соіск. вчений. степ. канд. пед. наук: (13.00. 01). - Київ, 1991. – 19 с.
4. Тельчарова Р.А. Уроки музичної культури: навч. посібник. - М: Просвітництво, 1991. – 158 с.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКАГалина Паламарчук
(Одесса, Україна)**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

В условиях построения современного демократического государства школа всех уровней должна выполнять социальный заказ: подготовить выпускников к социальной жизни, которая требует творческого отношения к труду, высокой коммуникативности. Для того, чтобы обеспечить наиболее эффективное решение этих задач, в конкретных условиях необходимо выбирать наилучший вариант разработок учебно-воспитательного процесса.

Воспитанием мы называем общую беседу между взрослым и молодым человеком, действующую и приобретенную действительным опытом, осознанную в языке сознанием жизни, которая по своим первичным истокам осуществляется как «законодательство», т. е. как настройка всего человеческого бытия во всех целостных фундаментальных связях и всегда определяет также сущностную установку парадигмы бытия.

Парадигмой (лат. *paradigme* – пример, образец) принято называть точно обозначенную систему знаний, методологию или теорию, включающую «признанные всеми научные достижения, которые на протяжении определенного времени дают модель постановки проблем и их решений» [6, с. 15-16]. Таким образом, парадигма в действии выступает как метод научного познания.

Роль парадигмы современного знания выполняет синергетика, выступая, как новый подход в исследованиях.

Синергетика носит интегративный характер, выявляет родственность живой и неживой природы, социальной и психологической сфер. Следует отметить, что синергетика раскрывает «человекомерность» знания и служит мостом в синтезе гуманитарного и естественнонаучного знания, подчеркивая целостность системы «природа+человек», тем самым раскрывает характерный для всего нового мышления холизм: принцип восприятия мира и каждого из его составных в их целостности.

Холизм педагогической мысли, прежде всего, и это нужно подчеркнуть, обращен на саму систему образования, формирование образованного человека, подготовку к его полноценной социальной активности во всех ее проявлениях и обеспечение таким способом трансляции культуры в новое поколение, и тем самым обеспечивает и включение каждого индивида в эту культуру.

Без привития учащимся любви к природе, к ландшафту, к растениям и животным, к ближнему, к своим обычаям, к своему происхождению, к истории и государству, к отцовскому порогу не может быть настоящей педагогики, которая сегодня воспринимается, как воспитание гражданского общества, которое должно идти к власти - сильному институту гражданского общества.

Среди распространённых сегодня педагогических технологий представляется интегративная форма молодежных дискуссий в плоскости *музейной педагогики* профессиональных знаний будущей специальности, конкретного вида деятельности в рамках любой профессии. Сущность ее заключается в том, что учебный процесс с самого начала происходит по условиям постоянной активности взаимодействия всех участников процесса социализации личности, базируется на их сотрудничестве и взаимообучении. Это возможно в полной мере в условиях внедрения в учебно-воспитательный процесс именно постоянных молодежных тематических дискурсов: моделирование жизненных ситуаций и исторических обстоятельств – развитие рекреационно-ориентированного сектора экономики страны.

Все это предусматривает подготовку профессионалов к самостоятельной творческой жизни, поскольку способствует формированию атмосферы сотрудничества и взаимодействия. Именно так участники дискурса учатся мыслить, принимать обоснованные решения. Поэтому актуальность внедрения молодежных тематических дискурсов, как одной из технологий интегративного обучения на всех ступенях образования определяется рядом причин, которые исходят из следующих археологических (исторически выделенных) предпосылок философствования:

1. Необходимость обеспечения активной творческой самостоятельной работы на всех этапах образования с целью развития личностных качеств при приобретении профессиональных знаний и опыта будущей профессии.

2. Осознание педагогом необходимости повышения уровня личностного профессионального мастерства.

3. Понимание преподавателем теоретических оснований разработки и анализа тематических дискурсов, которые соответствуют современному этапу развития как педагогической науки, так и музейной культуры становления профессиональных отраслевых знаний.

4. Необходимость разработки обеспечения преподавания дисциплин на основании личного опыта педагога, а также представления рекомендаций касательно его внедрения.

На основании накопленного многолетнего опыта в организации культурных образовательных выездных программ в разные уголки планеты, разработать обеспечение и организацию дискурсных технологий для взаимодействия с родителями, с одной стороны, и работодателями, с другой, а также

проведення вихователських колективних культурно-творчих проєктів в «Школах наставників при краєведських центрах» (тьюторських школах).

Професія тьютора направлена на індивідуалізацію навчального процесу. Тьютор, як посередник між звичайним педагогом і учнем, формує інтерес до складної теми, вишукуючи правильний маршрут навчання: супроводження індивідуальної освітньої програми дитини або дорослого. Основна задача тьютора допомогти дитині (або дорослому), який навчається:

- 1) зафіксувати власні пізнавальні інтереси,
- 2) визначити певні уподобання,
- 3) допомогти зрозуміти, де і яким чином це реалізувати,
- 4) допомогти побудувати свою програму.

Музейна педагогіка професійних знань для старшокласників і студентів вищих навчальних закладів цілеспрямована разом зі школою системного аналізу основних спеціальностей провідних кафедр вузу.

Школа наставників формування досвіду випускників провідних кафедр вузів з виховання професійних знань відповідно обраних маршрутів в педагогіці майбутньої професії найрізноманітніших напрямків неперервного навчання: школа – підприємство – вуз – підприємство, як підприємство особисте. Наставник, як професіонал з соціальної роботи є найактивнішим елементом суспільства в процесах соціалізації, індивідуалізації, а в нинішній ситуації глобальної нестабільності і ідентифікації особистості в період навчання.

Важко підкреслити, що професійна ідентичність – це процес і результат оптимального і адекватного узгодження «внутрішніх і зовнішніх умов» особистості, як суб'єкта праці. Ідентифікація – це процес індивідуалізації преломлення «зовнішніх умов через призму внутрішніх», який виявляється в прийнятті рішень, виборі практичних дій, поступках людини, пов'язаних з його професійним і особистим самоопределенням, як суб'єкта праці, з процесами соціалізації – його становленням, як особистості, професіонала, з процесами інтеграції індивідуальних особливостей людини, актуалізованих цілями і обставинами оточуючого середовища його життєдіяльності.

Література:

1. Бондаренко Л.В. Установка і життєві цінності молоді // Молодіжна політика: досвід, проблеми, перспективи: матеріали міжнарод. практич. конф. – Київ, 1992.
2. Борисова Е.М., Логінова Г.П. Індивідуальність і професія. – М.: Знання, 1990.
3. Вербицкий А.А., Платонова Т.А. Формування пізнавальної і професійної мотивації. – М., 1986.
4. Головаха Е.И. Життєва перспектива і професійне самоопределення молоді.- Київ, 1988.
5. Горюнов С.П., Каширин В. Професійна орієнтація молоді // Соціол. дослід. – 1985. – №2.
6. Педагогіка вищої школи: навч. Посібник / ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2002. – 343 с.
7. Талызина Н.Ф. Теоретичні проблеми розробки моделі – спеціаліста // Сучасн. вищ. шк. – М., 1986. – 279 с.
8. Шнейдер Л.Б. Тренінг професійної ідентичності. – М.; Воронеж, 2004. – 205 с.
9. Щеглова Т.М. Формування професійної спрямованості студентів за допомогою організації в групі структури лідерства // Вопр. психології. – 1987. - №1. - С. 144-148.

Наталія Якуніна
(Дружківка, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ

У становленні та розвитку кожної особистості важливу роль відіграє освіта. Від цього в подальшому залежить розвиток окремої держави та загалом – глобальний розвиток всього людства. Щоб забезпечити майбутнє нашому і наступним поколінням, одним із важливих завдань є розвиток саме системи освіти.

Педагогічну інновацію розглядають як особливу форму педагогічної діяльності і мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес створення, запровадження і поширення нового в освіті. Інноваційний процес в освіті – це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов [1, с. 19].

У сучасній освіті існує чотири основні концептуальні поняття, які визначають методологію сучасних освітніх програм:

- ✓ Спілкування. Ключове поняття при навчанні учнів літературним мистецтвом (читання, письмо, мистецтво говорити, слухати), візуальним видам мистецтва, математиці.
- ✓ Турбота. Поняття, яке широко використовується при вивченні наукових дисциплін, особливо природничих наук.
- ✓ Спільнота. Допомогає учням та вчителям зрозуміти глибинні взаємозв'язки між історією, географією та суспільними процесами.

✓ Зв'язки. Дає можливість учням зрозуміти взаємопов'язаність усього в житті, допомагає їм висувати нові концепції, виходячи з уже відомих, і сприяє формуванню в учнів співчутливого та турботливого ставлення до навколишнього світу.

Використання цих концептуальних понять має на меті досягнення чотирьох головних завдань сучасної освіти:

- ✓ Формування особистостей, які будуть навчатись протягом усього життя.
- ✓ Створення навчального середовища, яке базується на взаємній повазі та принципах демократії.
- ✓ Забезпечення безперервності процесу інтелектуального розвитку й вироблення відповідних умінь (забезпечення зв'язку теорії та практики).

✓ Гарантоване оволодіння всіма учнями академічними, художніми, етичними та практичними вміннями для успішної участі в демократичному суспільстві.

Нові завдання сучасної освіти вимагають від педагога виконання багатьох різних ролей:

✓ Розробник навчальних програм. Педагог повинен уміти визначати очікувані навчальні результати, навчальні завдання, які приведуть до досягнення цих результатів, способи перевірки (оцінювання), необхідні ресурси та час.

✓ Фасилітатор. Роль фасилітатора – допомогти учням досягнути очікуваних результатів навчання. Тому педагог-фасилітатор скоріше ставить запитання, сприяє, щоб звучали різні думки, точки зору у групі. На відміну від презентатора, який є певним чином експертом в інформації, що презентується, фасилітатор пропонує процес, який допомагає учасникам засвоїти знання.

✓ Презентатор. Під час проведення презентацій педагог інформує, мотивує, описує. Презентація здебільшого – це одностороння комунікація, яка передбачає передачу інформації від педагога аудиторії та підкріплюється візуальними засобами.

✓ Тренер. Допомагає іншим в оволодінні новими навичками, знаннями, ставленнями.

✓ Наставник. Допомагає учням переносити здобуті знання у практику. Заохочує рефлексивну практику.

✓ Менеджер. Планує, оцінює, вносить зміни до навчального процесу для досягнення учнями очікуваних навчальних результатів. Забезпечує необхідними ресурсами.

✓ Консультант. Ділиться знаннями, навичками, розвиває спроможності учнів, робить внесок в успіх кожного.

✓ Дослідник. Роль учителя як дослідника вимагає від учнів нового розуміння процесу навчання, зміщуючи акцент від «зовнішнього до внутрішнього джерела».

✓ Агент змін. Заохочує та проводить постійний аналіз і рефлексію. Ініціює різноманітні альтернативні існуючій практиці. Сприяє процесу змін і розвитку класу/школи [3, с. 50].

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, який виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність (Д.С. Мазоха, Н.І. Опанасенко).

Наявність інноваційного потенціалу педагога визначають наступні чинники:

- ✓ творча здатність генерувати нові ідеї;
- ✓ високий культурно-естетичний рівень, освіченість, інтелектуальна глибина і різнобічність інтересів;

✓ відкритість особистості педагога новому і сприйняття різних ідей, думок, поглядів, концепцій, що базується на толерантності особистості, гнучкості та широті мислення.

Можна виокремити наступні критерії готовності викладача до інноваційної педагогічної діяльності:

- ✓ усвідомлення необхідності інноваційної діяльності;
- ✓ готовність до творчої діяльності щодо нововведень у ВНЗ;
- ✓ упевненість у тому, що зусилля, спрямовані на нововведення, принесуть позитивний результат;
- ✓ узгодженість особистих цілей з інноваційною діяльністю;
- ✓ готовність до подолання творчих невдач;
- ✓ органічність поєднання інноваційної діяльності, особистої, фахової та педагогічної культури;
- ✓ рівень психолого-педагогічної та методичної готовності до інноваційної діяльності;
- ✓ позитивне сприйняття, переосмислення свого минулого досвіду і його залучення до розробки інновацій;

✓ здатність до фахової рефлексії [2, с. 35].

Особистісно-орієнтована освіта базується на таких засадах:

- ✓ дитина в школі – повноцінна особистість;
- ✓ метою освіти є становлення особистості;
- ✓ педагогічні відносини базуються на принципах гуманізації і демократизації;
- ✓ учень є суб'єктом навчальної діяльності;
- ✓ талановитою є кожна дитина;
- ✓ в основі навчання лежить позитивна Я-концепція особистості;
- ✓ навчання на основі успіху, відмова від примушування.

Таким чином, можна виділити спільні ознаки методик і технологій, які забезпечують реалізацію принципів особистісно-орієнтованої освіти:

1. Своєю метою вони проголошують розвиток та саморозвиток учня з урахуванням його здібностей, нахилів, інтересів, ціннісних орієнтацій і суб'єктного досвіду;
2. Створюються умови для реалізації та самореалізації особистості;
3. Забезпечується суб'єктність учня за рахунок можливості впливу на хід діяльності (вибір змісту, засобів, методів, форм навчання);
4. Навчання будується на принципах варіативності;
5. Кінцевим продуктом є не лише здобуття знань, вироблення умінь і навичок, а й формування компетентностей [4, с. 23].

Інноваційні методи в викладанні – це нові методи спілкування з учнями, позиція ділового співробітництва з ними і прилучення їх до сьогodнішніх проблем. Інноваційні методи – це методи, що дозволяють учням самоствердитися. А самоствердження – це шлях до правильного вибору своєї професії.

В основі інноваційних процесів лежать реалізації тієї чи іншої освітньої технології і методики, наприклад:

- ✓ застосування сучасних інформаційних технологій;
- ✓ застосування принципу інтеграції змісту освіти;
- ✓ розвивальне навчання;
- ✓ диференційоване навчання;
- ✓ проектне навчання;
- ✓ проблемне навчання;
- ✓ програмованого навчання;
- ✓ модульне навчання [5, с. 152].

В умовах перспективного особистісно-орієнтованого розвиваючого навчання найбільш доцільними й розробленими є технології проблемного навчання на основі міжпредметної інтеграції; технології співробітництва (колективні способи навчання у постійних і динамічних парах, у малих групах); ігрові технології різних видів, діалогові технології, нові інформаційні технології навчання, творчі педагогічні майстерні, технології створення й захисту власних проектів та інші. Їхня реалізація широко спирається на педагогіку успіху, на акмеологію творчості і співтворчості.

Таким чином, інноваційні технології навчання — це важливий фактор розвитку освіти на всіх етапах і одна з умов підвищення ефективності навчання.

Література:

1. Бакуменко В. Інноваційні фільтри в науковому пізнанні суспільних процесів / В. Бакуменко, О. Руденко // Науковий вісник Академії муніципального управління: Державне управління та місцеве самоврядування. – 2009 – Вип. 2 (8). – С. 19-27.
2. Фатхутдінова О.В. Впровадження нових технологій в процесі підготовки спеціалістів правознавства / О.В. Фатхутдінова // Гуманіт. вісн. Запоріж. держ. інж. акад. – 2012. – Вип. 48. – С. 35–39.
3. Абдалова О.И. Использование технологий электронного обучения в учебном процессе / О.И. Абдалова, О.Ю. Исакова // Дистанц. и виртуал. обучение.– 2014.– № 12.– С.50–55.
4. Дівакова І.І. Інтерактивні технології навчання / Дівакова І.І. – Тернопіль: Мандрівець, 2009 – С. 23 – 27.
5. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології / Дичківська І.М. – К.: Академвидав, 2004 – 352 с.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

**Тетяна Скорбач, Олександр Неплях
(Харків Україна)**

ПОНЯТТЯ І ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ

Психологія розвитку або вікова психологія — галузь психологічної науки, яка вивчає особливості психічного та особистісного розвитку людини на різних етапах її життя. Психологія розвитку вивчає стадії розвитку, закономірності їх зміни, періодизацію психічного розвитку та розвитку особистості, залежність психічного розвитку від культурно-історичних і соціальних умов тощо [1].

Як напрям практичної психології, психологія розвитку займається практикою розвитку людини психологічними методами [2].

Навіть далекий від науковості погляд здатний зауважити, що психічне життя людини від народження до старості зазнає багатьох змін, які впливають на здобуття нею і збагачення її соціального досвіду, форми і способи самореалізацій, функціонування в соціумі. На рубежі XVIII–XIX ст. було започатковано науковий підхід до психології розвитку, методологічно закорінений в еволюційне вчення англійського природодослідника Ч. Дарвіна (1809-1882) і розвинутий багатьма психологами, які переймалися проблемами еволюції психічного життя і психологічної науки, в лоні якої викристалізувалися різноманітні напрями, концепції, теорії, школи. Отже, наприкінці XIX – на початку XX ст. вікова психологія почала формуватися як самостійна психологічна наука. Активно розвивалася дитяча психологія, що було зумовлено вимогами педагогічної теорії і практики. Важливі ідеї вікової психології сформувалися у зв'язку з дослідженням загально психологічних та педагогічних проблем. Концептуальні підходи до аналізу вікового розвитку заявили про себе в лоні класичних напрямів психології, насамперед у психоаналізі. У другій половині XX – на початку XXI ст. вікова психологія набула особливо динамічного розвитку, що спричинено загальною тенденцією до гуманізації суспільного життя в постіндустріальну епоху. Загалом, у розвитку вікової психології у цей період окреслилися такі тенденції:

1. Розширення хронологічних меж досліджень вікового розвитку людини. Якщо до середини XX ст. дослідники здебільшого зосереджувалися на вивченні проблем дитячої психології, то в наступні десятиліття у полі їх зору опинилися проблеми психології пренатального розвитку, дорослості і старості, вмирання і смерті.

2. Перехід від дослідження вікового розвитку окремих психічних процесів і властивостей людини до цілісного аналізу її психічного та особистісного розвитку. Йдеться про вивчення не тільки вікового розвитку пам'яті, сприймання, мислення, уваги, емоцій, характеру, волі, здібностей та інших психічних процесів і властивостей, а й вікового розвитку Я-концепції особистості, спонукальної, інтелектуальної та емоційної сфер як цілісних особистісних утворень. Здійснено продуктивні спроби комплексної характеристики різних вікових періодів, уточнення їх хронологічних меж.

3. Поєднання досліджень загальновікових тенденцій розвитку з вивченням його індивідуального варіанту, особливості якого проявляються у пізніших періодах (дорослості, старості), а також зі з'ясуванням характеру відхилень та аналогії розвитку.

4. Створення інтегральних концепцій вікового розвитку (біогенетична, соціогенетична, теорія взаємодії двох факторів, генетична концепція), формулювання окремих теорій вікового розвитку у межах психоаналізу, необієвіоризму, когнітивної та гуманістичної психології.

5. Удосконалення методики і методів дослідження вікового розвитку. В останні десятиліття, наприклад, набули поширення лонгitudні та кроскультурні дослідження та ін.

6. Інтеграція зусиль дослідників різних сфер наукового знання (психофізіології, психогенетики, геронтології, соціології, генетичної психології, акметології, медицини та ін.) з метою комплексного вивчення проблем вікового розвитку людини.

Сучасна психологія являє собою розгалужену систему наукових дисциплін, серед яких окреме місце посідає вікова психологія або, правильніше, психологія розвитку людини, пов'язана з вивченням вікової динаміки розвитку людської психіки, онтогенезу психічних процесів і психологічних якостей особистості якісно змінюваної в часі людини. Психологію розвитку можна назвати "віковою психологією", хоча цей термін буде не зовсім точним. У віковій психології розвиток вивчається тільки у зв'язку з певним хронологічним віком. Психологія розвитку вивчає не тільки вікові етапи людського онтогенезу, вона також розглядає різні процеси психічного розвитку взагалі. Вікова психологія – це особлива область психічних знань, що акцентує увагу на психологічних особливостях особистості людей різного віку. Головний принцип – принцип розвитку психіки в діяльності, отже, вікову психологію не можна уявити поза розвитком, поза розгортанням. На будь-якому щаблі досліджень ця область ніколи не виступає як щось незмінне. Предмет вікової психології – вивчення і представлення у вигляді наукових фактів і відповідних наукових теорій основних особливостей психологічного розвитку людей, причому при їх переході від одного віку до іншого. Вікова психологія відзначає два види змін, що відбуваються в людині: ґрунтовні, якісні та стабільні якісні характеристики (зміни), які відбуваються у двох сферах – як у психіці, так і в поведінці. Повільні, кількісні і якісні перетворення завжди пов'язані з еволюційними віковими змінами як у психології, так і в поведінці індивіда. Револьюційні зміни більш глибокі, відбуваються швидко і за порівняно короткий термін. Вони

приурочені і збігаються з усіма кризами вікового розвитку, які виникають завжди на межі двох певних вікових груп, між відносно спокійно плинними періодами інших – еволюційних змін психіки і поведінки. Наявність криз вікового розвитку та відповідних їм революційних перетворень психіки та поведінки – це і є підстава для поділу, наприклад, дитинства на періоди вікового розвитку (на віки). Третій вид змін – особливий – він називається ситуаційні зміни – це така особлива ознака розвитку, яка пов'язана з впливом конкретної ситуації, що склалася (в сім'ї, в колективі і в суспільстві взагалі). Ситуаційні зміни включають те, що відбувається в психіці і поведінці дитини під впливом організованого та стихійного навчання і виховання. Можна зробити висновок, що перші два види, тобто вікові еволюційні зміни і революційні зміни психіки і поведінки, є дуже стійкими, необоротними і не вимагають систематичного підкріплення, оскільки, одного разу сформувавшись, залишаються назавжди. Їх функція – перетворення психології людини як особистості в бік прогресу.

Ситуаційні – навпаки, є дуже нестійкими, оборотними, і передбачається, що їх закріплення обов'язково відбувається у наступних вправах з допомогою тренування. Їх особливість полягає у тому, що вони залишають особистість без видимих змін і торкаються лише форми поведінки – знань, умінь і навичок. Усі три описані види змін є першою складовою предмета вікової психології. У другу складову предмета вікової психології входять проблеми специфічного поєднання психології та поведінки, позначені поняттям вік. У кожному віці людина має унікальне, характерне тільки для неї поєднання психічних і поведінкових особливостей, яке за межами цього віку вже ніколи більше не повторюється; поняття вік в психології асоціюється виключно з особливостями психології і психіки, а також поведінки, але в жодному разі не з кількістю прожитих років. Наприклад, дитина може виглядати не по роках дорослою і розвиненою, і навпаки, підліток і навіть юнак можуть проявляти себе, як дитина, тобто вести себе інфантильно; вікові особливості мають навіть пізнавальні процеси людини, адже загальний план розвитку психіки безпосередньо впливає на сприйняття, пам'ять, мислення та мовлення; будь-які характеристики віку виявляються насамперед у особливостях особистості, а саме в інтересах, судженнях, поглядах, мотивах поведінки; поняття вік, яке психологічно вірно визначене для певного часу, – це основа для встановлення всіх вікових норм в інтелектуальному і особистісному розвитку; поняття вік широко використовується в тестах разом зі своїми критеріями як точка відліку для встановлення рівня психологічного розвитку дитини в цілому. Третя (головна) складова предмета – рушійні сили, умови і закони психологічного і поведінкового розвитку людини. Рушійні сили – це ті чинники, які визначають собою поступальний розвиток дитини, є його причинами, містять у собі енергетичні спонукальні джерела розвитку та завжди направляють його (розвиток) у потрібне річище. Умови психологічного розвитку визначають внутрішні і зовнішні постійно діючі фактори, які не є рушійними силами, але сильно впливають на розвиток самі, поступово направляючи його хід, що суттєво формує динаміку і, головне, визначає кінцевий результат. Предмет вікової психології – вікові періоди розвитку, причини і механізми переходу від одного вікового періоду до іншого, загальні закономірності та тенденції, темп і спрямованість психічного розвитку в онтогенезі.

Якщо сказати більш стисло, предмет психології розвитку – вікова динаміка психіки людини. Вікова психологія, таким чином, досліджує закономірності розвитку людини на різних етапах її індивідуального життя. Конкретизуючи цю тезу, зазначимо, що вікова психологія вивчає виникнення і розвиток психічних процесів (відчуттів, сприймання, пам'яті, мислення, мовлення, уяви, емоцій тощо) і властивостей у дітей, підлітків, юнаків та дорослих, зумовлені віком, зміни співвідношень між ними, становлення різних видів діяльності (гри, навчання, праці, спілкування тощо), формування психічних якостей підостаючої особистості, вікові можливості засвоєння знань, головні фактори розвитку та формування особистості тощо. Вікова психологія виявляє структурні зміни, новоутворення, які виникають з віком у психічній діяльності людини і свідчать про переходи від нижчих до вищих ступенів розвитку. Психологія розвитку розкриває умови, що визначають процес розвитку, співвідношення у цьому процесі природних (спадковості, дозрівання організму та ін.) і суспільних факторів, з допомогою яких (і через які) реалізуються можливості психічного розвитку людського індивіда. Вона з'ясовує роль історично вироблених суспільством цінностей (мови, досягнень науки, техніки, мистецтва, суспільних норм поведінки тощо) у формуванні людського індивіда як особистості. До предмета психології розвитку (вікової психології) входить вивчення рушійних сил індивідуального розвитку людської психіки, закономірностей переходу від попередніх періодів до наступних, від нижчих етапів до вищих, з'ясування індивідуально-типологічних відмінностей у психічному розвитку дітей, підлітків, молоді та дорослих, встановлення факторів, що їх детермінують тощо. У загальній структурі вікової психології виділяють дитячу психологію, психологію молодшого школяра, психологію підлітка, психологію ранньої юності, психологію дорослої людини та геронтопсихологію. Об'єкт вивчення вікової психології становить нормальна, здорова людина, яка розвивається, змінюється в онтогенезі [3].

Література:

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/Психологія_розвитку
2. http://psychologis.com.ua/psihologiya_razvitiya-1.htm
3. http://pidruchniki.com/77668/psihologiya/zagalni_polozhennya_psihologiyi_rozvitku

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук Скорбач Тетяна Василівна.

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ**Kamila Grochowy
(Rzeszów, Polska)****INFORMATYKA MEDYCZNA**

Komputery są w dzisiejszych czasach używane wszędzie, praktycznie do wszystkiego. Na każdym kroku używane są sprzęty informatyczne. Znacznie ułatwiają życie i często nie wyobrażamy sobie tego, że mogłoby ich zabraknąć, ponieważ są wielozadaniowe. Komputer stał się bardzo uniwersalnym narzędziem o wielu zastosowaniach, również w medycynie. Teraz informatyka w medycynie wykorzystywana jest praktycznie na każdym kroku.

Dlatego właśnie inżynieria biomedyczna a właściwie jej konkretny dział- informatyka medyczna jest bardzo ważnym źródłem sukcesów medycyny.

Współczesny lekarz może osiągać znacznie lepsze wyniki leczenia, niż jego kolega kilkanaście, czy kilkadziesiąt lat temu, między innymi za sprawą szerokiego wykorzystania w medycynie osiągnięć informatyki. Właśnie o tym mówi ten artykuł.

„Rozważane są cele i role jakie nowoczesna informatyka może spełniać we wspomaganianiu lekarzy i służby zdrowia. Zadania te odnoszą się do zarządzania różnymi placówkami medycznymi.” [3, s. 142].

Informatyka jest dziedziną wiedzy, która dostarcza metod pozwalających rozwiązywać przeróżne problemy i zagadnienia. Część z nich jest związana z rozwojem badań naukowych, inne dotyczą zastosowań komputerów w gospodarce, w fabrykach i w bankach, w szkołach i w urzędach, a także w domach i wielu placówkach. Istnieje jednak na ogół mało znany obszar zastosowań informatyki, który jest związany z potrzebami medycyny. Można powiedzieć że tu komputer staje się sojusznikiem lekarza w jego walce o zdrowie i życie ludzkie. W momencie gdy pacjent zjawia się u lekarza (w przychodni, w szpitalu lub

nawet w karetce pogotowia) – to najważniejszym zadaniem jest ustalenie, co mu dolega i jaka jest tego przyczyna. Innymi słowy, konieczne jest rozpoznanie choroby (albo doznanych obrażeń) i ustalenie dalszej, odpowiedniej diagnozy i leczenia.

Dawniej lekarz wykonując to zadanie miał do dyspozycji wyłącznie własne zmysły (ogładał, osłuchiwał, opukiwał pacjenta) oraz wiedzę którą udało mu się wynieść ze studiów, ewentualnie mógł się opierać na swoim wcześniejszym doświadczeniu, o ile takowe posiadał. Dzięki temu że współczesny lekarz ma możliwość pełnego wyposażenia w odpowiednią aparaturę komputerową która dostarcza setek informacji o procesach toczących się w narządach i tkankach badanego pacjenta, może lepiej i szybciej rozpoznawać choroby i dolegliwości pacjenta, a także trafniej ustalać sposób leczenia wykrytej choroby. Aparatura ta jest z reguły zinformalizowana, to znaczy sygnaly i inne informacje z ciała pacjenta rejestruje komputer i dopiero w formie przeanalizowanej i przetworzonej (a więc łatwiejszej do interpretacji) przedstawia lekarzowi. Kiedyś liczba komputerów była tak mała, że można ją porównać do zera. Sprzęty informatyczne były bardzo trudno dostępne, produkowane w małych ilościach. Dlatego też trudniej było rozpoznać chorobę u danego pacjenta, ustalić przebieg leczenia. Dlatego komputery, które obecnie wspomagają pracę lekarzy, pozwalają im działać o wiele skuteczniej i pewniej, znacznie ułatwiają pracę, tym samym oszczędzając im mnóstwo czasu, pozwalając leczyć bardzo poważne choroby, na które kiedyś ludzie umierali. W dzisiejszych czasach mamy ogromne możliwości, wystarczy je tylko dobrze wykorzystać.

Komputer może także pomagać w obserwacji podstawowych parametrów które charakteryzują stan zdrowia pacjenta, na przykład temperatura czy ciśnienie krwi. Zastępuje on tradycyjną kartę umieszczaną przy łóżku pacjenta.

Jeszcze bardziej jest przydatne to, że oprócz lekarzy, z komputera może skorzystać pielęgniarka podająca leki lub kierująca pacjenta na specjalistyczne zabiegi. Zaczęto nawet w ostatnich czasach budować mobilne stanowiska robocze, są to specjalne terminale komputerowe, które można łatwo przewozić z miejsca na miejsce lokując je kolejno przy łóżkach kolejnych pacjentów w kolejnych salach szpitalnych, gdzie można wygodnie sprawdzić wszystkie zalecenia lekarskie odnoszące się danego pacjenta, można wpisać informacje dotyczące dotychczas przyjmowanych leków, zastosowanych zabiegów, ewentualnych uwag pacjenta czy jego najbliższej rodziny na temat jego aktualnego stanu zdrowia, samopoczucia itp. Wspomniany wózek pozwala na obsługę komputera w pozycji stojącej (naturalnej w przypadku osoby obsługującej pacjenta), co pozwala pielęgniarce na bardzo sprawne wykonywanie jej zadań, dzięki temu że ma wolne ręce. Komputery mają jeszcze jedno ważne medyczne zastosowanie, służą jako narzędzie sterujące medyczną aparaturą terapeutyczną. „Coraz większa liczba metod współczesnej terapii przewiduje, że leczącym elementem jest nie tylko tabletki czy iniekcja, ale także oddziaływanie na organizm pacjenta takiej czy innej maszyny. Maszynami takimi mogą być sztuczne serce lub sztuczna nerka, a także urządzenia dozujące do wnętrza Ryszard Tadeusiewicz 170 ciała pacjenta w celach terapeutycznych określone czynniki fizyczne – na przykład pole elektromagnetyczne albo promieniowanie jonizujące.” [2, s 169]

Ogólnie ujmując systemy komputerowe w medycynie mogą zbierać i przetwarzać mnóstwo danych o pacjentach, o chorobach i ich objawach, o zastosowanym leczeniu i oczywiście jego rezultatach.

Można na przykład uniknąć błędu powtórnego podania leku, który już wcześniej okazał się nieskuteczny lub gdy pacjent miał na niego uczulenie. Dlatego w medycynie znajdują zastosowania typowe narzędzia informatyczne, takie jak sieci komputerowe czy bazy danych. Teraz, bez nich żadna przychodnia czy placówka

nie mogłaby funkcjonować. W nowoczesnych szpitalach dostęp do danych wszystkich pacjentów jest już w każdym gabinecie lekarskim, a za kilka lat będzie zapewne także bezpośrednio przy łóżku chorego. To bardzo ułatwia prowadzenie leczenia i kontrolę całego procesu.

„Problematyka informatyki medycznej jest obszerna i ważna, bo (jak zostanie wykazane w tym podręczniku) coraz więcej działań i procesów w służbie zdrowia wykonywanych jest obecnie przy znaczącym udziale komputerów.” [2, s. 9]. Technika idzie do przodu, ręce ludzi zastępują maszyny, komputery. Trudno sobie wyobrazić bez nich życia, na pewno było by ono o wiele trudniejsze dla ludzi XXI wieku. W szpitalach, placówkach medycznych praktycznie wszystkie badania jest wykonywana przy pomocy komputerów. Potrzeby i oczekiwania pacjentów wciąż rosną. Rośnie więc też zapotrzebowanie na produkty informatyki medycznej oraz na inne systemy techniki medycznej.

Jedynie ich szerokie stosowanie może przyczynić się do rozwiązania problemu dysproporcji pomiędzy rosnącym społecznym zapotrzebowaniem na usługi medyczne (spowodowanym między innymi starzeniem się społeczeństwa) a niewystarczającymi możliwościami ekonomicznymi zaspakajania właśnie tego zapotrzebowania.

Tak więc można wywnioskować że liczba systemów komputerowych wykorzystywanych w służbie zdrowia będzie bardzo szybko rosła, w związku z czym w miarę upływu czasu przyczyni się do większego zatrudnienia w obszarze informatyki medycznej.

Dokonajmy jeszcze krótkiej charakterystyki informatyki medycznej, z podkreśleniem elementów sprawiających że jest odmienna w stosunku do na przykład informatyki bankowej czy informatyki przemysłowej. Pierwszą i można by powiedzieć że zarazem najważniejszą wyróżniającą informatykę medyczną jest grono użytkowników komputerów, którymi oczywiście są głównie lekarze oraz pielęgniarki. Mają oni cechy charakterystyczne odmienne od użytkowników spotykanych w innych zastosowaniach informatyki czyli w szczególności mniej umiejętności technicznych od inżynierów korzystających z informatyki przemysłowej. Jednak wcale nie mają ochoty się doksztalać w zakresie techniki ponieważ wolą poświęcić swój czas na podnoszenie swoich kwalifikacji medycznych. Nie są też tak uważni i tak staranni przy obsłudze komputera jak na przykład pracownicy banku. W związku z tym oprogramowanie przeznaczone do użytkowania w ramach informatyki medycznej musi być maksymalnie proste w obsłudze i odporne na błędy użytkownika.

Inną cechą wyróżniającą systemy informatyki medycznej jest to, że są źródłem ogromnej liczby danych gromadzonych w tych systemach ze specjalistyczną aparaturą diagnostyczną lub terapeutyczną

Aparatura ta zbiera informacje o chorych, rejestrując je nie w postaci tekstów czy zbiorów liczb (co jest normalne w innych systemach informatycznych przeznaczonych na przykład do zarządzania przedsiębiorstwem), ale w postaci obrazów (wizualizacji narządów wewnętrznych), coraz częściej sygnałów (na przykład EKG). Tymi systemami trzeba nauczyć się sprawnie i szybko zarządzać, trzeba je umiejętnie gromadzić, w razie potrzeby wyszukiwać czy udostępniać.

„Informatyka może być stosowana wszędzie, więc osoba, która wybierze sobie ten piękny i ciekawy zawód jako swoją przyszłą profesję może dosłownie przebierać w propozycjach, gdzie i co mogłaby robić. Jednak bezspornie zastosowania informatyki w medycynie mają liczne przewagi nad innymi działami aplikacji komputerów.” [5, s. 59].

Źródła:

1. Instytut Informatyki UMCS Lublin 2011 Ryszard Tadeusiewicz INFORMATYKA MEDYCZNA
2. Ryszard Tadeusiewicz Laboratorium Biocybernetyki Akademia Górniczo-Hutnicza, Kraków s.166
3. Podędkowski L., Roboty medyczne – budowa i zastosowanie, WNT, Warszawa 2010
4. November J., Biomedical Computing: Digitizing Life in the United States, Johns Hopkins University Press, Baltimore 2012
5. Rudowski R., Informatyka medyczna, WN PWN, Warszawa 2003

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ**Андрій Булай, Микола Савченко
(Харків, Україна)****ОСОБЛИВОСТІ СИНТЕЗУ ТЕСТОВИХ СИГНАЛІВ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ
РАДІОТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ**

Розпізнавання поточної ситуації є складним завданням оцінки повітряної обстановки. Гострий дефіцит часу та сильний психологічний натиск при розпізнаванні ситуації, що складається, оператора та правильне виконання необхідних операцій є головною причиною помилок, які можуть приводити до авіаційних катастроф [1 – 4].

Методи і алгоритми допомоги у роботі операторів при контролі за повітряним рухом реалізовані в існуючих комплексах засобів автоматизації. Основними елементами цих засобів є радіотехнічні системи (РТС).

Відсутність дієвої системи контролю та діагностування технічного стану РТС призводять до численних „помилки” у визначенні поточної повітряної обстановки, є причиною авіаційних катастроф із-за невчасного виявлення відмов у РТС. Тому, завдання синтезу тестових (вимірювальних, випробувальних) сигналів для визначення (контролю) технічного стану РТС під час експлуатації з метою підвищення їх надійності та ефективності застосування за призначенням є актуальним.

Крім того, основою переведення РТС на експлуатацію за технічним станом є визначення, діагностування й прогнозування їх реального стану. За допомогою засобів контролю та діагностування необхідно проводити безперервний або періодичний контроль параметрів технічного стану РТС. Прогнозування виконують за результатами контролю (вимірювання параметрів) систем з метою визначення інтервалу часу, за який збережеться працездатний стан, і для визначення моменту часу наступного контролю [4, 5].

Результати контролю (вимірювання) параметрів РТС є основою для ухвалення рішень про необхідність технічного обслуговування, часу його проведення й об'ємів. При цьому важливе значення мають методики та методи проведення контролю технічного стану систем. Тому розробка та обґрунтування методик контролю параметрів РТС при їх експлуатації за фактичним станом є актуальною науковою проблемою.

Основою визначення технічного стану блоків (елементів) РТС є дослідження їх динамічних характеристик. Для цього на вхід блоків (елементів) РТС діють відомим тестовим сигналом, який формується генератором тестових сигналів (засобом вимірювальної техніки) і має певні характеристики. Під впливом тестового сигналу на виході блоку (елементу) РТС утворюється вихідний сигнал (сигнал-відгук), або реакція певної форми, залежно від тестового сигналу та параметрів блоку (елементу), що контролюється. Тестовий і вихідний сигнали блоків (елементів) РТС подаються в аналізатор (засіб вимірювальної техніки), де визначаються їх параметри або апостеріорні параметри контролю (результати контролю параметрів), значення яких характеризують технічний стан системи у цілому.

Обґрунтовано, що при заданому часі контролю (кількості точок відліків) параметрів РТС, точності засобів вимірювальної техніки (рівні перешкод), що використовуються при контролі параметрів, визначення оптимальної для даної кількісної оцінки методики контролю полягає в знаходженні характеристик такого тестового сигналу (синтез тестового сигналу), який забезпечує максимальне (мінімальне) значення потрібної оцінки.

При синтезу тестових сигналів за показники оптимізації пропонується використовувати наступні кількісні оцінки якості контролю: чутливість, точність, кількість вимірювальної інформації. Отже, при оптимізації за чутливістю тестовий сигнал повинен забезпечувати максимальну чутливість; при оптимізації за точністю характеристики тестового сигналу повинні приводити до мінімальної похибки вимірювання.

Показано, що розв'язання задачі синтезу тестових сигналів дозволяє також визначити вхідний сигнал, що забезпечує при заданій оцінці мінімальний час контролю. Отже, оптимальний тестовий сигнал дозволяє підвищує оперативність проведення операцій з визначення (контролю) технічного стану РТС, тобто підвищує їх коефіцієнт готовності.

Обґрунтовано, що для визначення характеристик оптимального тестового сигналу необхідно розрахувати екстремуми кількісних оцінок якості контролю: чутливості, точності, кількості вимірювальної інформації.

Таким чином, у доповіді приводяться результати досліджень основних критеріїв оптимізації вимірювальних сигналів засобів вимірювальної техніки (генераторів, калібраторів, контрольно-перевірочної апаратури тощо), які використовуються для визначення параметрів РТС. Обґрунтовано, що за наявності адитивної гаусовської перешкоди достатньо великого рівня розглянуті кількісні оцінки зводяться до єдиної. Максимальне значення цієї оцінки пропонується використовувати за критерій для знаходження параметрів оптимального вхідного вимірювального сигналу для контролю технічного стану РТС.

Таким чином, показано, що синтез оптимального тестового сигналу при визначенні технічного стану РТС полягає у розв'язанні варіаційної задачі знаходження максимального (мінімального) значення деякого функціонала в класі вхідних сигналів. При цьому вхідні тестові сигнали визначаються реальними

засобами вимірювальної техніки – генераторами (калібраторами) сигналів, а це, у свою чергу, накладає на них певні обмеження – локальні та інтегральні – , які необхідно враховувати при синтезі. Обґрунтовані математичні моделі зазначених обмежень щодо синтезу тестових сигналів.

Так показано, що енергія та середня потужність сигналу не можуть бути нескінченно великими. Це накладає на вхідний сигнал інтегральне обмеження. Крім того, обмеження на тестовий сигнал накладаються об'єктом контролю. Ці обмеження виникають із-за того, що перевантаження, які виникають на окремих елементах і блоках об'єкта контролю при подачі на його вхід надмірно великих сигналів, є більшою частиною небажаними, а в деяких випадках і недопустимими. Такого роду обмеження накладаються на напругу та струм на окремих елементах об'єкта та відносяться більшою частиною до інтегрального чи локального обмеження. Так, наприклад, потужність, яка виділяється на активних опорах, не повинна перевищувати встановлених для неї номінальних значень. Якщо час, який характеризує теплову енергію, перевищує тривалість контролю, то обмеження накладаються фактично на середню потужність і енергію та відносяться до інтегрального обмеження. Локальне обмеження виникає, наприклад, для напруг на конденсаторах, які не повинні перевищувати пробивну напругу. Доказано, що обмеження, що подібні наведеним вище, можуть виникати й у тих випадках, коли великі вхідні сигнали не призводять до перевантажень або до виходу системи з ладу. Це пов'язано з тим, що реальний елемент об'єкта контролю призначено для роботи всередині визначеного діапазону значень сигналу, в якому структура елемента з достатньою точністю може бути описана оператором, що залежить від номенклатури параметрів контролю. При виході режимів елемента з складу РТС за межі робочого діапазону сигнал може змінитися від оператора й точність прийнятої для опису елемента апроксимації різко знижується [4].

Тому відомості відносно параметрів, які отриманні в результаті контролю елемента поза межами робочого діапазону, можуть бути малоприматними (неприматними) для екстраполяції їх всередину робочого діапазону. Таким чином, можливі значення сигналу обмежуються областю, всередині якої точність прийнятої апроксимації оператора елемента буде по крайній мірі не нижче точності визначення параметрів.

Показано, що метод Ейлера-Лагранжа, як правило, використовується для визначення екстремуму функціонала при обмеженнях. На відміну від метода Ейлера-Лагранжа, принцип максимуму Понтрягіна та метод динамічного програмування Беллмана дозволяють отримати розв'язок задачі навіть у тих випадках, коли тестовий сигнал знаходиться на границі допустимої області. Крім того, метод максимуму Понтрягіна та метод динамічного програмування можуть бути використані для визначення оптимального тестового сигналу в тому випадку, коли на сигнал накладене обмеження.

Отже, при розв'язанні задач синтезу оптимальних тестових сигналів для визначення (контролю) технічного стану РТС пропонується використовувати методи Ейлера-Лагранжа, принципу максимуму Понтрягіна та динамічного програмування Беллмана, теорію оптимізації функцій.

Для підвищення чутливості контролю та точності вимірювання параметрів РТС запропоновано використовувати полігармонійний сигнал. Кількість гармонік дорівнює половині вимірювальних параметрів. Наприклад, для аперіодичного ланцюга застосування запропонованих вимірювальних сигналів порівняно з відомим синусоїдним надає вигоду у чутливості до 20% (при незначному часі контролю) і до 10% при збільшенні часу контролю. Порівняно з відомими прямокутними сигналами вигоду від застосування запропонованих сигналів є ще більшою: до 40% при незначному часі контролю та до 20% при підвищенні часу контролю.

Показано, що збільшення чутливості контролю дозволяє підвищити точність до 10% при незначному часі контролю та до 5% при значному часі контролю. Це свідчить також про підвищення оперативності контролю технічного стану радіотехнічних систем при використанні запропонованих вимірювальних сигналів. Крім того, отримані вимірювальні сигнали підвищують кількість інформації про технічний стан радіотехнічних систем, що контролюються.

Література:

1. Радиотехнические системы. Основы построения и теория: справочник / [Ширман Я.Д., Орленко В.М., Багдасарян С.Т. и др.]; под ред. Я.Д. Ширмана. – М.: Радиотехника, 2007. – 521 с.
2. Зырянов Ю.Т. Основы радиотехнических систем / Зырянов Ю.Т., Белоусов О.А., Федюнин П.А. – Тамбов: Изд-во "ТГТУ", 2011. – 144 с.
3. Верба В.С. Радиолокационные системы землеобзора космического базирования / [Верба В.С., Неронский Л.Б., Осипов И.Г., Турук В.Э.]. – М.: Радиотехника, 2010. – 680 с.
4. Чинков В.М. Дослідження та обґрунтування критеріїв оптимізації вимірювальних сигналів для контролю технічного стану систем автоматичного управління / В.М. Чинков, С.В. Герасимов // Український метрологічний журнал. – 2013. – № 4. – С. 43 – 47.
5. Ахмедов Р.М. Автоматизированные системы управления воздушным движением. Новые информационные технологии в авиации / [Ахмедов Р.М., Бибутов А.А., Васильев А.В. и др.]. – Санкт-Петербург: Политехника, 2004. – 446 с.

МОДУЛЬ ОТРИМАННЯ ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ СИСТЕМИ ВІБРОДІАГНОСТУВАННЯ ДВИГУНІВ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

Основний тип силової установки, який застосовується в даний час в авіації та ракетобудуванні – газотурбінний двигун (ГТД). Основу ГТД складає багатоступінчаста лопаткова машина, що включає набір обертових (соплових) апаратів компресора і турбіни. Технічний стан ротора турбокомпресора багато в чому визначає ресурс і надійність силової установки і, отже, безпеку польотів літального апарата. У цьому зв'язку контроль і діагностування стану ГТД по вібраційних параметрах являє собою один з найважливіших напрямків у загальній системі технічної діагностики.

Крім того, розробка ефективних систем неруйнуючого контролю параметрів технічного стану машин і механізмів у робочих умовах є задачею виняткової важливості [1].

Вібраційний аналіз має в порівнянні з іншими діагностичними методами ряд характерних рис, пов'язаних з тим, що останні звичайно фіксують результати силового навантаження, а за допомогою вібраційних методів здійснюється безпосередній контроль самого динамічного силового впливу. Звідси випливає принципова можливість більш раннього, в порівнянні з іншими способами, виявлення, і навіть попередження несправностей [1–5].

Однак головною проблемою застосування методів вібраційного аналізу полягає у відсутності досить простих у використанні та обслуговуванні систем збору та аналізу віброакустичних сигналів. Запропонована в статті система збору, уведення й обробки аналогових сигналів призначена для вимірювання і цифрової обробки віброакустичних сигналів при вібродіагностиці газотурбінних агрегатів у турбінобудуванні. Розроблена система має необхідні характеристики для своєчасного та достовірного виявлення можливих відмов при контролі технічного стану ГТД.

В авіаційній та ракетній промисловості випускаються різні газотурбінні двигуни. Вони є основними силовими агрегатами для літальних апаратів [1]. Для застосування в пересувних електростанціях (великої одиначної потужності до 10 МВт) на газоперекачуючих станціях використовується спеціальний ГТД.

ГТД є складною динамічною системою, що складається, як правило, із трьох ступіней: компресор і турбіна високого тиску, компресор і турбіна низького тиску, компресор і вільна турбіна, що може бути зв'язана з електрогенератором. Вочевидь, що для такої системи необхідна своєчасна і достовірна технічна діагностика її стану. Технічна діагностика ГТД у реальному масштабі часу є дуже актуальною задачею – вона дозволяє перейти від експлуатації ГТД за часом до експлуатації ГТД за станом. Одним з основних елементів технічної діагностики є вібродіагностика.

Вібрації, тобто механічні коливання, визначаються звичайно як реакція системи на дію обурюючих сил [3]. Обурюючі навантаження, що діють в ГТД, обумовлені принципом дії й особливостями турбокомпресора, який представляє собою лопаткову роторну машину і складає основу сучасного ГТД, а також умовами експлуатації силової установки. Внутрішні та зовнішні сили, що обурюють, мають в основному механічне та газодинамічне (аеромеханічне) походження. При використанні в наземних установках виникають додаткові зовнішні впливи від електрогенератора компресора.

Опис поведінки такої системи під дією навантажень може бути засноване на вивченні вібраційного спектра, що є сукупністю простих гармонійних коливань, на які може бути розкладений складний коливальний рух різних точок двигуна.

Спектр ГТД має, як правило, комбіновану структуру (рис. 1) і є сумою широкосмугового вібраційного шуму (тла) і лінійчатого спектра, що складається з ряду дискретних гармонійних складових. Найбільший внесок в утворення тла вносять навантаження, що обурюють, і які мають аеродинамічну природу, дискретні ж складові обумовлені силами як механічного, так і газодинамічного походження.

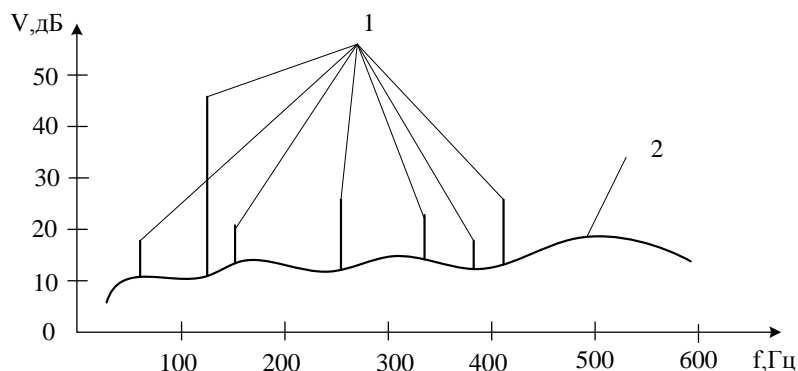

Рисунок 1 – Спектр вібрацій ГТД:

- 1 – дискретні складові;
- 2 – вібраційний шум

Основне джерело вібрації ГТД – обертовий ротор турбокомпресора. Статистична і динамічна

неврівноваженості ротора призводять до виникнення сил і моментів, що викликають вібрацію, як самого ротора, так і всієї турбомашини в цілому [3].

Роторна аеромеханічна вібрація – викликається газодинамічними нестационарними навантаженнями. Основне її джерело – навколишня нерівномірність потоку газу (повітря), що протікає через рухливі і нерухомі ґрати лопаткових апаратів

Вібрація, викликана акустичним шумом, створюваним компресором і турбіною, а також виникає при роботі вхідного пристрою, реактивного сопла і камери згоряння.

Вібрація, що генерується зубцюватими з'єднаннями, які є в редукторах двигуна й у системі приводів.

Вібрація, що генерується підшипниками. Вона викликана геометричними похибками, що виникають у процесі їхнього виготовлення і монтажу.

При вимірюванні вібрації та контролі стану ГТД використовуються наступні параметри:

а) віброзміщення – амплітуда віброзміщення дозволяє охарактеризувати деформацію конструкції при вібрації;

б) виброприскорення – характеризує рівень інерційних навантажень, що виникають при коливаннях;

в) виброшвидкість – вимірювання віброшвидкості дозволяє оцінити вібронпруженість конструкції, що, у свою чергу, визначає процес нагромадження ушкоджень, особливості усталістних характеристик.

Для вимірювання цих параметрів існують два класи приладів: аналогові прилади і цифрові системи, спеціальні методи цифрової обробки сигналів. Аналогові системи дозволяють одержувати значення вимірюваних параметрів у реальному часі – (системи реального часу). В основі цих систем полягає фільтрація сигналів. Але цей клас має істотний недолік – мінімальна похибка у визначенні амплітуди складає 10 %. Необхідно відзначити, що реєстрація аналогових сигналів ускладнена.

Тому останні 10-15 років велике поширення одержали цифрові методи [4, 5]. Вібродіагностика виконується за допомогою інформаційно-вимірювальних систем. Розроблювальний модуль є частиною такої системи.

Особливості контролю роторної вібрації пов'язані, насамперед, з діапазоном частот діагностики. Для вібродіагностики ГТД необхідний частотний діапазон від 0 до 10 КГц із роздільною здатністю по частоті в 1 Гц. Використовуються три піддіапазона діагностики:

– (0...10) КГц;

– (50...80) КГц;

– (200...800) КГц.

Перший піддіапазон дозволяє виявляти основні гармоніки, що руйнують двигун.

Другий піддіапазон дозволяє виявляти дефекти, що зароджуються, у підшипниках (задири, відколи в кульках і т.д.), у системі приводів.

Третій піддіапазон – використовує методи акустичної емісії – це методи, що дозволяють виявляти дефекти типу мікротріщин, що зароджуються, особливо на лопатках.

З трьох розглянутих піддіапазонів використовується тільки перший, причому обмежений до 5 КГц [4].

Як було сказано вище, у даний час велике поширення при вібродіагностиці ГТД одержали саме цифрові методи. Вони засновані (якщо обчислюється оцінка спектральної щільності потужності) на використанні перетворення Фур'є, методів оцінки авторегресії – спеціальних алгоритмів обчислень, що дозволяють працювати в квазіреальному часі.

У зв'язку з викладеним вище, можна окреслити загальний перелік задач, що повинні вирішувати модуль вводу вимірювальної інформації:

– знімання параметрів;

– аналого-цифрове перетворення;

– накопичування інформації;

– цифрова обробка.

Таким чином, виникає задача розробки апаратури для вимірювання параметрів вібрації. Число датчиків вібрації перебільшує 12. Датчики повинні контролювати оборотні гармоніки двигуна. Але цього недостатньо, необхідно знати амплітудно-частотну характеристику двигуна для прогнозування його стану, тобто, необхідне накопичування інформації з наступною обробкою. Розроблювальний пристрій повинний бути системним модулем, мати можливість підключення через інтерфейс до ПЕОМ. Даний модуль повинний мати кілька режимів роботи. Основною вимогою є стабільна протягом усього часу роботи витримка частоти чи дискретизації періоду вибірки каналів. Повинна бути реалізована можливість для роботи модуля при перемінній частоті дискретизації вхідного сигналу.

Одними з найвідоміших закордонних аналогів запропонованого модуля є система фірми Signatec, що поставляє широкий спектр IBM PC-сумісних пристроїв уведення сигналів, пристроїв пам'яті та сигнальних процесорів [3]. У них використовується додаткова шина даних, що розміщується у верхній частині плати й забезпечує паралельну передачу даних. SAB-шина надає усі відкриті архітектурні переваги шини ISA, але має більшу вихідну швидкість. Дані по магістралі SAB передаються незалежно від шини ISA по власній 64-розрядній магістралі з частотою 25 МГц. Завдяки величезній швидкості передачі даних 200 Мбайт/с, SAB виключає усі вузькі місця в передачі даних між різними системами збору, пам'яттю, сигнальними процесорами і платами АЦП. Таким чином, плати SAB є ідеальним рішенням для багатьох

високопродуктивних додатків, таких як телекомунікації, радіолокація, неруйнуючий контроль, медицина і системи вимірювання швидкості за допомогою лазера.

Однак ці модулі не задовольняють заданим вимогам, потрібним для вибродіагностування ГТД. Даний модуль не містить автономного дискретизатора та накопичувальних буферів пам'яті. Уведення великих масивів даних виконується за допомогою ПЕОМ. А також у такого модуля дуже низька швидкодія.

Тому запропонований наступний модуль вводу вимірювальної інформації, який складається з комутуючого пристрою на 16 каналів; аналого-цифрового перетворювача; оперативно-запам'ятовуючого пристрою; пристрою вибору даних; мікропроцесору разом з сигнальним процесором; шин формування, даних, адреси, керування. Даний модуль дозволяє здійснювати послідовне підключення одного з 16 вимірювальних каналів.

Запропонований модуль крім вибродіагностики можна використовувати в інших областях науково-виробничої діяльності, так як інтерфейс модуля – стандартний варіант ISA, він може бути включений до складу інформаційно-вимірювальної системи як пристрій введення й первинної обробки вимірювальної інформації.

Література:

1. Биргер И.А. Техническая диагностика / И.А. Биргер. – М.: Машиностроение, 1998.
2. Дорошко С.М. Контроль и диагностирование состояния газотурбинных двигателей по вибрационным параметрам / С.М. Дорошко. – М.: Транспорт, 1984.
3. Герман М. Вибрация авиадвигателей / М. Герман, Б. Пугановский, И. Смирнов. – М.: Гражданская авиация, 1974.
4. Новиков Ю.В. Разработка устройств сопряжения для персонального компьютера типа IBM PC / Ю.В. Новиков, О.А. Калашников, С.Э. Гуляев. – М.: Эком, 2001.
5. Чинков В.М., Герасимов С.В. Варіаційний метод і методики синтезу оптимального вимірювального сигналу для контролю технічного стану системи автоматичного управління / В.М. Чинков, С.В. Герасимов // Український метрологічний журнал. – 2014. – № 1. – С. 59 – 64.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Олексій Бурлуцький
(Старобільськ, Україна)

ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ

Туризм є одним із найпомітніших суспільних феноменів, який органічно поєднує в собі могутню індустрію з багатовіковою традицією та надзвичайно багату рекреаційну сферу людського життя, в якій відбувається оновлення та відтворення сил особистості. Розвиток туризму сьогодні йде пліч-о-пліч з глобалізацією. На землі залишилося небагато місць, яким вдалося уникнути людської допитливості. Повне освоєння Землі не задовольнило потреби людей щодо відкриття і пригод та їх бажання пізнавати звичай подібних до себе або відмінних від себе. Сучасний туризм виконує також винятково важливу соціальну та культурну інтеграції. Україна зі своїм ресурсним потенціалом Криму, Поділля, Закарпаття, Слобожанщини є країною майже безмежних можливостей для організації багатьох видів туризму, зокрема активного.

Проблему становлення та розвитку як туризму загалом, так і спортивного туризму на Україні досліджувало чимало відомих учених. Теоретичними засадами організації туризму, його класифікацією займалися Л. Чеховська та Р. Сіренко. Окремі види спортивного туризму розкриті А. Волошановським, Г. Котовим, О. Фастовець. Однак дослідники проводили наукову розвідку лише в межах вузьких проблем вивчення. Особливості розвитку спортивного туризму висвітлювали в наукових розвідках такі дослідники, як Ю. Грабовський, О. Скалій, Т. Скалій та ін.

Отже, тематика нашого наукового дослідження вивчалася вищезазначеними авторами, проте була висвітлена неповно. До цього часу чітко та всебічно не проаналізовано проблему підходів до класифікації видів спортивного туризму.

Основним об'єктом нашого дослідження є спортивний туризм. Простежимо як трактують спочатку поняття туризм та спортивний туризм в навчально-методичній літературі вітчизняні та зарубіжні науковці. „Туристський словник-довідник” за редакцією В. Федорченко та І. Мініч містить декілька визначень поняття туризм. По-перше туризм трактують як „тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без заняття оплачуваною діяльністю”. По-друге, туризм – форма розумового та фізичного виховання, що „реалізується” через гуманітарно-соціальні функції туризму, а саме: виховна – формує відчуття колективізму, моральних та етичних цінностей; освітня – поповнення та закріплення знань з питань краєзнавства, природознавства, топографії, рекреації; знайомство з культурою й традиціями країн і народів світу тощо; оздоровча – дотримання оптимального режиму фізичних навантажень, використання сприятливого впливу природних факторів на стан організму, дотримання правил особистої та громадської гігієни, розвиток адаптивних можливостей, підтримка організму на належному рівні фізичної підготовки; спортивна – створення бази загальної фізичної підготовки, спеціальна підготовка з туристської техніки, досягнення максимальних результатів у туризмі [2, с. 136.].

В. Федорченко та І. Мініч відзначають, що туризм це також популярна форма організації відпочинку, проведення дозвілля, пізнання рідного краю, навколишнього середовища, знайомства з історією, культурою й традиціями певної країни. Водночас науковці туризм розглядають як галузь господарства з обслуговування людей, які тимчасово перебувають поза місцем свого постійного проживання [3, с. 136.].

Існує більше двохсот визначень туризму, проте окремі його значення, наприклад, такі як відпочинок або оздоровлення дають далеко неповне його визначення. До них відносяться: туризм – один із видів спорту, туризм - один із засобів фізичного виховання, туризм – один із засобів пізнання й естетичного виховання. Усі ці визначення в тій або іншій мірі відображають важливі риси туризму, але не можуть окремо скласти повну картину такого унікального явища як туризм.

В залежності від мети туризм може бути: культурно-освітнім, оздоровчо-лікувальним, релігійним та спортивним. Одним із важливих та актуальних різновидів туризму є спортивний туризм. Так, спортивний туризм має за мету спортивне удосконалення в подоланні природних перешкод. Це означає удосконалення всього комплексу знань, умінь і навичок, фізичної підготовленості, необхідних для безпечного пересування людини по місцевості. Для реалізації спортивної мети здійснюють подорожі, насичені природними перешкодами, що дає змогу класифікувати їх як спортивні походи [1, с. 16 – 18].

Спортивний туризм визначається як теорія і практика різного роду походів, сходження на гори і подорожі з метою спортивного суперництва, активного відпочинку, освіти і виховання. Туризм складає частину фізичної культури і спорту, оскільки він служить проявою здорового способу життя, розвитку і збереженню фізичної працездатності і всебічної підготовки.

Розглянемо більш докладно класифікацію спортивного туризму. Спортивний туризм є: соціальним (за рівнем доступності й соціальної значимості), самодіяльним (в залежності від організаційних основ), активним (за фізичним навантаженням), і, як правило, груповим (за складом учасників).

Мотиви занять спортивним туризмом різноманітні і залежать від особистості, але найчастіше це: спортивне вдосконалення, оздоровлення, пізнання навколишнього середовища і самого себе, спілкування в малих групах. Результатом занять спортивним туризмом можна вважати: фізичний і духовний розвиток

людини; естетичне та морально-вольове виховання; пізнання історії та сучасності, культур та звичаїв місцевого населення, дбайливе відношення до природи та поваги до національних традицій; розвиток та підвищення рівня знань, умінь, навичок подолання природних перешкод тощо.

Існують різні види спортивного туризму: пішохідний, гірський, лижний, водний, велосипедний, спелео, вітрильний, автомобільний та ін. Всі вони в основному відрізняються засобами пересування (лижний – на лижах; водний – на туристичних байдарках, плотах, катамаранах; велосипедний – на велосипеді). Організаційними формами спортивного туризму є: походи, змагання, експедиції, екскурсії [1, с. 17].

З розвитком суспільства з'являються й розвиваються нові види туризму. При цьому частина з них відокремлюється від туризму в якості окремих видів спорту, таких, як альпінізм, скелелазіння, спортивне орієнтування, водний слалом та ін. У той же час і туризм вбирає в себе елементи інших видів спорту, удосконалюючи техніку туристичних походів і подорожей.

Різні форми туризму мають характерні ознаки. До таких ознак відносяться: рівень доступності й соціальної значимості туризму, місце занять туризмом, організаційні основи туризму, туристична програма, фізичне навантаження на туристичному маршруті, сезонність туристичних маршрутів, склад учасників.

Таким чином, в процесі дослідження встановлено, що наведені класифікації розроблені для реалізації певних завдань: визначення суб'єктів та об'єктів туристичної діяльності, визначення шляхів здійснення туристичної діяльності, узагальнення досвіду роботи тощо. Кожний підхід до розгляду тих чи інших видів та організаційних форм спортивного туризму має своє призначення і використання.

Література:

1. Спортивний туризм: навч. книга / Ю. А. Грабовський, О. В. Скалій, Т. В. Скалій. – Тернопіль: Богдан, 2009. – С. 16 – 18.
2. Федорченко В. К. Туристський словник-довідник: навч. посіб. / В. К. Федорченко, М. І. Мініч. – К.: Дніпро, 2000. – С. 136.

Андрій Федоряка
(Дніпро, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ХУДОЖНЬОЇ ГІМНАСТИКИ І КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ НА РОЗВИТОК ГНУЧКОСТІ У ДІВЧАТОК 7-8 РОКІВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ В ГРУПАХ ОЗДОРОВЧОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Вступ. У пошуках інноваційних підходів до організації позашкільного фізичного виховання з дітьми та підлітками слід враховувати особливе значення й привабливість художньої гімнастики і класичного танцю. Вони дозволяють розв'язати цілий комплекс важливих завдань у роботі з дітьми: задовольнити їх потребу у русі, навчити володіти своїм тілом, розвивати фізичні якості, розумові та творчі здібності, моральні якості тощо.

Художня гімнастика, як важливий засіб фізичного виховання дітей, включений у загальноосвітні програми шкіл, середніх і вищих навчальних закладів, дитячих спортивних шкіл. Класичний танець – це історично складена система хореографічного мистецтва, створена на принципі поетично-узагальненої інтерпретації сценічного образу. Це основа будь-яких видів танців, основна система виразних засобів хореографічного мистецтва [1, 2].

Методологічну основу дослідження склали: фундаментальні положення теорії фізичної культури і спорту про розвиток фізичних якостей (Л.П. Матвєєв 1991, Т.Ю. Круцевич 2003), концепції про необхідність врахування психофізіологічних особливостей дітей у процесі занять (О.В. Скрипченко 2001), теорії сенситивних періодів розвитку фізичних здібностей (Б.М. Шиян 2007).

Аналіз наукових досліджень з проблеми вдосконалення системи організації фізкультурно-оздоровчих занять з дітьми молодшого шкільного віку свідчить, що найбільше уваги приділяється визначенню ефективності різних видів оздоровчих занять [3, 5]. Проблема розвитку гнучкості розглядалася в багатьох роботах різних авторів. Шкільний вік є важливим етапом у розвитку та становленні особистості майбутніх громадян України. Організація процесу фізичного виховання школярів, використання ефективних засобів впливу на організм дітей, зацікавлення їх у систематичних заняттях фізичними вправами має велике значення для виховання здорової нації [3, 4, 5].

Мета дослідження: експериментально обґрунтувати та дати порівняльну характеристику системі тренувальних занять, що сприяють розвитку гнучкості у дівчаток 7-8 років, які займаються художньою гімнастикою оздоровчої спрямованості і класичним танцем.

Задачі дослідження:

1. Визначити рівень розвитку гнучкості у дівчат 7-8 років, які займаються художньою гімнастикою оздоровчої спрямованості і класичним танцем.
2. Експериментально обґрунтувати та визначити ефективність занять художньою гімнастикою оздоровчої спрямованості і класичним танцем, щодо розвитку гнучкості у дівчат 7-8 років.

Організація дослідження. Дослідження проводилися у СК «Леді» міста Дніпра. У дослідженні взяли участь 24 дівчинки віком 7-8 років. Перша група – 12 дівчат, які займаються художньою гімнастикою в

групах оздоровчої спрямованості, і друга група – 12 дівчат, що займаються класичним танцем. В обох групах заняття відбувалися 3 рази на тиждень, тривалість заняття – 90 хв. Заняття в групах мали спільні та відмінні ознаки. Спільні ознаки: заняття в обох групах тривало 90 хвилин і проводились за традиційними, адаптованими методиками за своїм напрямом. Відмінні ознаки: на заняттях з художньої гімнастики вправи виконуються з більш високою амплітудою, використовуються вправи с предметами (зі скакалкою, м'ячем, стрічкою та обручем). На заняттях з класичного танцю застосовувались вправи біля опори з використанням хореографічних рухів, стрибки та танцювальні комбінації.

Формування методики проведення занять в обох групах опиралося на такі педагогічні положення:

1. Комплексний підхід до розвитку фізичних якостей.

Наші дослідження показали, що дівчатка в досліджуваних групах мають недостатній рівень розвитку гнучкості. Тому систематичний розвиток гнучкості був обов'язковою умовою групової методики.

2. Раціональна побудова тренувальних занять, що дозволило всебічно впливати на організм дівчаток 7-8 років. Процес виконання фізичних вправ передбачав дотримання педагогічних принципів:

- принцип свідомості та активності забезпечував створення у дівчат чіткого розуміння впливу фізичних вправ на їхній організм;

- принцип доступності реалізовувався шляхом урахування вікових особливостей і рухової підготовленості дівчат 7 – 8 років;

принцип систематичності передбачав триразові тренування на тиждень.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, педагогічне спостереження, педагогічне тестування, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. Для визначення вихідного рівня гнучкості ми прийняли у досліджуваних контрольні нормативи. В педагогічному тестуванні ми використовували наступні тести:

1. Поперечний шпагат.
2. Нахил тулуба із положення стоячи.
3. Міст.
4. Викрут рук з палицею.

На підставі аналізу літературних даних було з'ясовано, що заняття художньою гімнастикою і класичним танцем позитивно впливають не тільки на фізіологічний стан організму, але і на фізичні здібності дівчаток. Однак тренеру необхідно знати індивідуальні особливості кожного із своїх підопічних і на основі цих знань планувати навчально-тренувальний процес. Результат підготовки буде найбільш успішний, якщо тренер буде уважно стежити за тим, як ті, що займаються, реагують на ти чи інші навантаження, щоб вчасно попередити помилки і травми.

За результатами дослідження вихідного рівня розвитку гнучкості виявлено, що дівчатка 7-8 років мали середній і нижче середнього рівень розвитку гнучкості. Але слід відзначити, що група художньої гімнастики має трохи кращі показники ніж група, що займається класичним танцем. Дівчата групи художньої гімнастики в тестах «шпагат» і «викрут з палицею» показали рівень нижче середнього, «нахил тулуба» та «міст» – середній рівень, а дівчата групи, що займається класичним танцем, мають показник нижче середнього у всіх тестах (табл. 1).

Таблиця 1

Показники рівня розвитку гнучкості у дівчаток 7-8 років

№	Тести	Група	1	2	P	p1
			X1 ± m 1	X2 ± m 2		
1	Поперечний шпагат, см	Група 1	31 ± 1,2	15,2 ± 0,28	<0,05	<0,05
		Група 2	38 ± 1,3	24,6 ± 0,41	<0,05	
2	Нахил, см	Група 1	6 ± 0,9	7,9 ± 0,15	<0,05	<0,05
		Група 2	5 ± 0,6	5,6 ± 0,28	<0,05	
3	Міст, см	Група 1	29 ± 1,7	24,8 ± 0,35	<0,05	<0,05
		Група 2	31 ± 2,1	31,9 ± 0,5	>0,05	
4	Викрут із палицею, см	Група 1	54 ± 1,4	48,2 ± 0,52	<0,05	<0,05
		Група 2	56 ± 1,7	59,1 ± 0,51	>0,05	

Порівняльний аналіз результатів педагогічного тестування після педагогічного експерименту показав, що у групі, яка займалась класичним танцем, в тестах по визначенню рівня розвитку гнучкості спостерігається вірогідний приріст показників у тестах «шпагат» і «нахил» (p < 0,05), а не спостерігається приріст показників (p > 0,05) у тестах «міст» і «викрут з палицею». У групі, яка займалась художньою гімнастикою, рівень розвитку гнучкості зріс і спостерігався вірогідний приріст всіх показників (p < 0,05). Порівнюючи показники результатів розвитку гнучкості в групі художньої гімнастики попереднього та заключного досліджень ми виявили, що: в тесті № 1 результат покращився із нижче середнього рівня до вище середнього; в тесті № 2 результат покращився із середнього рівня до вище середнього; в тесті № 3 рівень зріс із середнього до вище середнього; в тесті № 4 показники зросли з нижче середнього до середнього (табл. 1).

Виходячи із результатів порівняльного аналізу педагогічного тестування дівчаток 7-8 років, що займаються художньою гімнастикою і класичним танцем, ми робимо висновок, що в групі класичного танцю показники рівня розвитку гнучкості у двох тестах залишилися на вихідному рівні, а в групі художньої гімнастики показники рівня розвитку гнучкості зросли у всіх тестах.

В умовах педагогічного експерименту рівень гнучкості дівчаток 7-8 років, що займалися художньою гімнастикою, значно підвищився, порівняно з дівчатками, які займаються класичним танцем ($p < 0,05$). Кількісний аналіз показників гнучкості показав, що в групі, яка займалась художньою гімнастикою, після експерименту показники мають статистично значущі ($p < 0,05$) зміни порівняно з показниками групи, в якій дівчатка займалися класичним танцем.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. У відповідних літературних джерелах з різних галузей знань, що мають відношення до предмету дослідження, науково обґрунтована необхідність і важливість використання нових і подальше дослідження вже існуючих методик, спрямованих на розвиток фізичних якостей, у даному випадку розвиток гнучкості на заняттях із художньої гімнастики та класичного танцю.

2. За результатами дослідження вихідного рівня розвитку гнучкості виявлено, що дівчата 7-8 років, які займаються художньою гімнастикою та класичним танцем, мали середній та нижче середнього рівень розвитку гнучкості.

3. Результати заключних досліджень показали, що у дівчаток групи класичного танцю спостерігається незначний приріст результатів, а у дівчаток групи художньої гімнастики приріст результатів значно вищий ($p < 0,05$). На підставі отриманих даних після експерименту було зроблено висновок, що заняття художньою гімнастикою більше сприяє розвитку гнучкості, ніж заняття класичним танцем.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розвиток гнучкості у дівчат 9-10 років, що займаються художньою гімнастикою оздоровчої спрямованості та класичним танцем.

Література:

1. Борисова Ю.Ю. Хореография как средство повышения уровня технической подготовленности в художественной гимнастике / Ю.Ю. Борисова, О.А. Еремина //Международ. Научно-практ. конф., Минск, 2015 г.: в 4 ч / Белорус. Гос. ун-т физ. культуры; редкол.: Т.Д. Полякова (гл. ред.) [и др.]. – Минск: БГУФК, 2015. – С. 139-143 с.
2. Ваганова А.Я. Основы классического танца: учебник для высших и средних учебных заведений искусства и культуры, издание шестое / А.Я. Ваганова издание шестое – М.: МКРФ, 2000. – 168 с.
3. Круцевич Т. Ю. Теория и методика физического воспитания: учеб. для студ. высш. учеб. зав. физ. воспитания и спорта / Т. Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003.- Т.1. - 422 с., Т.2. – 392 с.
4. Федоряка А.В. Вплив занять спортивними танцями оздоровчої спрямованості на розвиток гнучкості у дівчат 14 – 15 років / А.В. Федоряка, Н.В. Бачинська // III Міжнародна науково-методична конференція «Інноваційні технології в системі підвищення кваліфікації фахівців фізичного виховання і спорту» м. Суми – 2016. – С. 280-284.
5. Худолій О.М. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання / О.М. Худолій: Навч. посібник. – Харків: «ОВС», 2007. – 406 с.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Муборак Атаниязова, Нурназар Пирназаров
(Узбекистан)

АДАБИЁТ ФАНИДАН ИЛК ДАРСЛИКЛАР
(Первичные учебники по предмету узбекской литературы)

Адабиёт фанидан илмий-педагогик асосда яратилган дарслик сифатида Фитратнинг “Ўқув. Бошланғич мактабларнинг сўнг синф ўқувчилари учун” (1917) дарслигини кўрсатиш мумкин.¹ Бу дарслик бир неча ўн йиллар давомида адабиётдан илк сабоқ беришга хизмат қилиб келган. Шундан кейин адабиётдан назарий билим берувчи қўлланмалар яратила бошланди. А.Саъдийнинг “Амалий ҳам назарий адабиёт дарслари” (1925), Фитратнинг “Адабиёт қоидалари. Адабиёт муаллимлари ва ҳаваслилари учун” (1926) қўлланмалари шулар жумласидандир.

XX асрнинг 30-йилларидан ўрта мактаблар учун тизимли суратда дарсликлар чоп этила бошланди. Айниқса, адабиёт фанидан яратилган дарсликларда бадиий адабиётга доир назарий қарашлар ҳам, ўзбек ва рус адабиётига доир манбалар ҳам қамраб олинганлигини таъкидлаш жоиз. Улар қаторидан П. Шамсиев, Ғ. Каримов, С. Долимов, Қ. Аҳмедов, А. Зуннунов каби адабиётшунослар томонидан яратилган дарслик ва қўлланмаларни кўрсатиш мумкин. Олим Шарафиддинов ҳам ўндан ортиқ дарслик ва қўлланмалар яратган. Улар орасида XIX ва XX асрлар адабиёти материалларини жамлаган 7-синф учун “Адабиёт дарслиги” (1937; 1939), ўзбек адабиёти тарихининг XV – XIX асрлар даври ҳақида маълумот берувчи 9-синф учун “Адабиёт дарслиги” (1939) ва Ж. Шарифий билан ҳаммуаллифликда тузилган 5-синф учун “Адабиёт” (1940) дарсликлари эътиборга лойиқдир.

О. Шарафиддинов томонидан ёзилган 5-синф дарслиги лотин ёзуви асосида 1928 йилда қабул қилинган ўзбек ёзувида чоп қилинган.²

О. Шарафиддинов бу дарсликнинг “Фольклор” бўлимида “Оғзаки адабий ижод ва унинг турлари” бўлмиш мақоллар, топишмоқлар, қўшиқлардан айрим намуналар берган. Жумладан, бу дарсликда эртаққа қуйидагича таъриф берилган: “Киши характерини кишилар орасидаги ижтимоий муносабатларни турмушда бўлган воқеа шаклида реалистик ё хаёлий, кинояли ва ёки кулгили бир йўсинда акс эттириб берган оғзаки ҳикоялар эртақлар деб аталади”.³ Сўнгра бу жанрнинг намунаси сифатида “Ботир эчки” эртагининг матни келтирилган. О. Шарафиддиновнинг фольклор ҳақида баён этган фикрларининг аҳамияти шундаки, у ҳар бир жанрнинг келиб чиқишига эътибор қаратади ва “мақолларнинг келиб чиқишлари”, “қўшиқларнинг келиб чиқиши” каби кичик сарлавҳалар остида маълумотлар беради. Қўшиқларнинг келиб чиқиши жуда қадимий ҳисобланса-да, муаллиф бу ўринда сўнги давр қўшиқларига эътибор қаратиб, уларнинг тез ва кенг тарқалишига сабаб шаҳар ва қишлоқ ўртасидаги алоқанинг кучайиши деб кўрсатади.

Дарсликда рус адиблари Пушкин, Крилов, Некрасов, Горький ижодларининг ёритилиши билан бирга, ўзбек адиблари Ғ. Фулом, Ҳ. Олимжон, Ғайратий ва Ҳасан Пўлат асарлари ҳақида маълумот берилган. Масалан, Ғафур Фуломнинг “Ким айбдор”, “Тирилган мурда” каби насрий асарларидан, Ҳ. Олимжоннинг “Ойгул ва Бахтиёр” достонидан парчалар, Ғайратий ва Ҳасан Пўлатнинг айрим шеърларидан намуналар берилган. Ушбу дарслик дастлаб 1932 йилда тузилган бўлиб, биз таҳлилга тортган 1940 йилги нашрига қадар 7 марта қайта чоп этилган ва табиийки, ҳар бир нашрда қисқа тузатишлар, ўзгаришлар бўлган. Кутубхоналарда мазкур дарсликнинг дастлабки нашрлари сақлаб қолинмаганлиги сабабли биз бу мақолада унинг сўнги, 1940 йилги нашри ҳақида сўз юритдик.

Ўрта мактабларнинг 7-синфи учун чиқарилган “Адабиёт дарслиги”нинг 1937, 1939 йиллардаги нашрлари мавжуд. Уларни қиёсий таҳлил қилиш мумкин. Дарсликнинг 1937 йилги нашри мундарижасида ўзбек адибларидан Абдулла Қаҳҳор, Яшин ва тожик ёзувчиси Лоҳутий ижоди намуналари бор. Дарслик муаллифи А. Қаҳҳорни ўқувчиларга ҳикоянавис сифатида тавсия этаркан, унинг ўз даврида шуҳрат топган “Утбосар” ҳикоясидан қуйидаги парчани келтириб, ҳикоя матнини ўқиш ва ҳикоядаги образлар ҳамда асарнинг тил хусусиятларини таҳлил этиш топширигини беради: “Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи васаллам ғазотдан қайтиб келаётган эдилар. Ўттиз икки минг саҳоба билан дашти хунхорда бениҳоят қаттиқ шамол, қум бўрони ичида қолдилар. Теваларнинг мажоли қолмади. Қум ҳар хез қилганда, теваларни уриб йиқар эрди”.⁴ Гарчи ҳикоя қаҳрамони салбий образ сифатида кўрсатилган бўлса ҳам муаллиф ёзувчининг тил бойлиги ҳақида шундай ёзади: “Ёзувчининг ўхшатишлари, метафоралари ва бошқа тасвир воситалари, тасвирланган муҳитни гавдалантиришда ёрдам беради, воқеа, ҳодисаларни бизга англашиларли бир ҳолга солади”.⁵

Мазкур дарсликнинг 1939 йилги нашрининг мазмуни 1937 йилдагига нисбатан бойроқ. Унда юқоридаги тилга олинган адиблар ижоди қаторида ўзбек адиблари Ғ. Фулом ва Ҳ. Олимжон шеърларидан

¹ Фитрат. Ўқув./ Фитрат. Асарлар. 4-жилд. Т.: Маънавият, 2006.

² О. Шарафиддинов, Ж.Шарифий. тўлиқсиз ўрта ва ўрта мактабларнинг 5-синфи учун дарслик. 7-б.

³ Кўрсатилган дарслик. Т., 1940.

⁴ О. Шарафиддинов. адабиёт дарслиги. Ўрта мактабларнинг VII синфи учун. Т., 1937. 134-б.

⁵ Кўрсатилган дарслик, ўша бет.

намуналар бор. Олим Шарафиддинов Ғафур Ғулом ижодидаги етакчи мотивлар ҳақида сўзлаш билан бирга унинг “Турксиб йўлларида” шеърини кенг таҳлил қилиб қуйидагиларни ёзган: “Ғафур Ғулом бу шеърда ўзи тасвир қилган воқеага чуқур фикр ва ўйчанлик билан ёндашади. Шунинг натижасида ҳодисанинг бутун маъносини очиб ташлайтурган чуқур, кучли образлар яратади: “Бут ва тасбиҳ юклаган карвонлар”, “балчиғи қон билан ийланган кўк ўпгучи тоғ”, “суяк, қон устига тикилган ялов” сингари содда, лекин воқеани бутун борлиғи билан гавдалантирувчи ва шу билан бирга ўзининг шу воқеага муносабатини яққол кўрсатувчи образлардир”.⁶

Олим Шарафиддиновнинг 9-синф учун “Адабиёт дарслиги”да нафақат ўзбек адабиёти намояндalари, балки жаҳон мумтоз адабиёти вакиллари В. Шекспир, Мигел де Сервантес, Шота Руставели, Генрих Гейне ижоди ҳам ўз аксини топган.

Ўзбек мумтоз адабиётининг энг етук вакиллари Алишер Навоий, Бобур, Турди, Муқимий ижоди ҳақида дарсликнинг 1939 йилги нашрида ҳам бой маълумотлар мавжуд.⁷ Олим Шарафиддинов фақатгина методист олим бўлибгина қолмай, юртимизда машҳур навоийшунос олим сифатида ҳам алоҳида қадрланади. Алишер Навоийнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида дастлабки монография (1939) ҳам мана шу олим қаламига мансубдир. Шундай экан, дарсликнинг Алишер Навоий ижодига бағишланган қисми унинг сермаъно саҳифаларини ташкил этади. Олим Навоий ҳаёти ҳақида мухтасар маълумот бераркан, “Хазойин ул-маоний”даги:

Мулки кишвар элига дод айла,
Адл илан иккисин обод айла

байтига тўхталиб, подшоҳ ҳам давлат ишига, ҳам мамлакат халқи ҳаётига масъул эканини уқтириб, бу икки ишни муносиб олиб борганларгина эл ҳурматига лойиқ, деган хулоса қилади. Алишер Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин”, “Маҳбуб ул-қулуб” асарларидан намуналар бериш баробарида бу асарларнинг юксак бадиият намуналари эканлиги дарсликда ўқувчилар онгига сингдирилади.

Ушбу дарсликда муаллиф Бобур ижодининг юксак намуналари сифатида ўқувчиларга буюк шоирнинг рубоийларидан ёд олишни тавсия этаркан, улардаги самимий туйғулар ёш қалбларга кириб боришига ва дўстлик, муҳаббат туйғулари уйғотишга сабаб бўлишини айтади: “Бобирнинг ғазал ва рубоийларида дўстлик мотивлари анча кучли. У самимий дўстлик ва садоқатни, чин муҳаббатни улуғлайди. Ҳар қандай жабр-жафо ичида бўлсанг ҳам дўстингни унутма, унга ёрдам бер, дейди:

Юз ҳасрату иштиёқда бўлсанг,
Юз минг аламу фироқда бўлсанг,
Аҳбобларингни унутмагил сен,
Ўз кўнглингни ўзга этмагил сен”.⁸

Маълумки, шоир Турди ижоди ҳақида XX асрнинг бошларида илк маълумотлар “Маориф ва ўқитғучи” журналидаги Фитрат ва А. Мажидийнинг мақолалари билан бошланган. Бироқ бу ўзига хос шоир ижоди ҳали мактаб дарсликларида киритилмаган эди. О. Шарафиддинов биринчилардан бўлиб, Турдининг таржимаи ҳолига оид маълумотлар бериш билан бирга “Субҳонқулихон ва унинг амир-амалдорлари ҳақида ҳажв” асарини дарсликка киритди ва Турди ижодини оммалаштирди.

Шунингдек, бу дарсликда Муқимий ижодининг, хусусан, сатирасининг бадииятига, яъни вазн жиҳатида алоҳида эътибор қаратган. Муқимий маснавийларининг вазн хусусиятлари жадваллар асосида кўрсатилганлиги мураккаб аруз вазнини ўрганишни бирмунча енгиллаштиради. Бунинг натижасида муаллиф асосий эътиборни шоирнинг бадиий маҳоратида қаратади: “Кўринадики, Муқимий шеърнинг техникасига ҳам катта аҳамият берган. У аруз вазнининг асосий хусусияти бўлган мисралар ва бўғинларнинг узунлик, қисқалик жиҳатидан системали келишига қаттиқ риоя қилган”.⁹

Қиёсий кузатишлар шуни кўрсатдики, Олим Шарафиддинов мактаб ўқувчилари учун дарсликлар тузаркан, уларда имкон қадар ўқувчиларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиқиб, асарлар танлашга, берилган матн ва материалларни эстетик завқ берадиган жиҳатларини кўрсатишга ва ёзувчининг бадиий маҳорати ҳақида сўз юритишга ҳаракат қилган.

Демак, Олим Шарафиддиновнинг XX асрнинг 30-40 йилларида яратган мактаб дарсликлари ўқувчиларнинг адабий саводхонлигини оширишда, уларни эстетик руҳда тарбиялашда муайян хизмати бор.

Карина Давідовська
(Старобільськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ

Вільне володіння іноземною мовою передбачає не тільки уміння спонтанно реагувати на найрізноманітніші ситуації реальної дійсності, але й правильно вибирати рівень мовного етикету,

⁶ Кўрсатилган дарслик, 107-б.

⁷ О. Шарафиддинов. адабиёт дарслиги. Ўрта мактабларнинг 9-синфи учун. Т., 1939. 63-116-б.

⁸ Кўрсатилган дарслик. 97-б.

⁹ Кўрсатилган дарслик. 121-б.

застосовувати у спілкуванні норми стереотипної поведінки носіїв мови, прогнозувати розвиток мовних ситуацій, керувати особливостями процесу спілкування завдяки володінню особливостями комунікативного середовища, тобто володіти тими знаннями, вміннями та навичками, які входять до складу соціокультурної компетентності [6, с. 151 – 152]. У зв'язку з цим кінцева ціль навчання іноземної мови є оволодіння навичками непідготовленого мовлення, як монологічного так і діалогічного. Як відомо, найбільш поширеною формою спілкування є діалогічне мовлення, і тому одним з основних практичних завдань навчання іноземної мови в школі є навчання учнів усного мовлення, зокрема діалогічного [4, с. 13].

Діалог є формою соціально-мовленнєвого спілкування людей у процесі їх діяльності, отже діалогічне мовлення розвивається під впливом мотивів цієї діяльності.

Діалогічне мовлення виконує такі комунікативні функції:

1. Запит інформації – повідомлення інформації;
2. Пропозиція (у формі прохання, наказу, поради) – прийняття або неприйняття запропонованого;
3. Обмін судженнями, думками, враженнями;
4. Взаємо переконання або обґрунтування власної точки зору.

С. Ніколаєва виділяє такі основні характеристики діалогічного мовлення з психологічної точки зору як вмотивованість, ситуативність та зверненість [2, с. 147 – 148]. Діалогічне мовлення завжди вмотивоване. Проте в умовах навчання мотив сам по собі виникає далеко не завжди. Отже, необхідно створити умови, за яких у школярів з'явилося б бажання та потреба щось сказати, передати почуття. Крім того, сприятливий психологічний клімат на уроці, доброзичливі стосунки, зацікавленість у роботі сприятимуть вмотивованості діалогічного мовлення.

Однією з найважливіших психологічних особливостей діалогічного мовлення є його ситуативність. Ситуативним діалогічне мовлення є тому, що часто його зміст можна зрозуміти лише з урахуванням тієї ситуації, в якій воно здійснюється.

Оскільки міжкультурне діалогічне мовлення виникає в певній соціокультурній ситуації, в процесі оволодіння ним учні повинні навчитися використовувати засвоєний мовний матеріал у нових соціокультурних ситуаціях.

В методичній літературі розрізняють природні та навчальні ситуації. Навчальні ситуації повинні бути максимально наближеними до природних, щоб спонукати учнів до мовленнєвого спілкування. Серед них розрізняють мікро- та макроситуації. Мікроситуації створюють фон для виконання вправ, мета яких – розвивати вміння реагувати на репліку і продовжувати її. Макроситуації використовують для розвитку вміння вести самостійну бесіду. Кожна мікроситуація співвідноситься з підтемою, а макроситуація – з темою, що її вивчають, тобто вправи з розвитку діалогічного мовлення виконують спочатку з використанням мікро-, а потім – макроситуації [5, с. 17 – 18].

Діалогічне мовлення, як і монологічне, характеризується зверненістю. Спілкування, як правило, проходить у безпосередньому контакті учасників, які добре обізнані з умовами в яких відбувається комунікація. Діалог передбачає зорове сприйняття співрозмовника й певну незавершеність висловлювань, що доповнюються позамовними засобами спілкування (мімікою, жестами, контактом очей, позами співрозмовників). З їх допомогою мовець виражає свої бажання, сумніви, жаль, припущення. Отже, їх не можна ігнорувати в навчанні іншомовного спілкування [1, с. 4].

Характерною особливістю діалогічного мовлення є його емоційна забарвленість. Мовлення, як правило, емоційно забарвлене, оскільки мовець передає свої думки, почуття, ставлення до того, про що йдеться. Це знаходить відображення у відборі лексико-граматичних засобів, у структурі реплік, в інтонаційному оформленні тощо. Справжній діалог містить репліки подиву, захоплення, оцінки, розчарування, незадоволення та інше.

Іншою визначальною рисою мовлення є його спонтанність. Відомо, що мовленнєва поведінка кожного учасника діалогу значною мірою зумовлюється мовленнєвою поведінкою партнера. Саме тому діалогічне мовлення, на відміну від монологічного, неможливо спланувати заздалегідь. Обмін репліками відбувається досить швидко, і реакція вимагає нормального темпу мовлення. Це й зумовлює спонтанність, непідготовленість мовленнєвих дій, потребує досить високого ступеня автоматизму та готовності до використання мовного матеріалу [2, с. 152].

Діалогічне мовлення має двосторонній характер. Спілкуючись, співрозмовник виступає то в ролі мовця, то слухача, який повинен реагувати на репліку партнера. Іншими словами, обмін репліками не може здійснюватись без взаємного розуміння, яке відбувається через аудіювання. Отже, володіння діалогічним мовленням передбачає володіння говорінням та аудіюванням, що вимагає від учасників спілкування двосторонньої мовленнєвої активності та ініціативності.

Виходячи з цього, в учнів необхідно розвивати вміння ініціативно розпочинати діалог, реагувати на репліки співрозмовника та спонукати його до продовження розмови.

Із лінгвістичного погляду для діалогічного мовлення характерні еліптичні конструкції і короткі відповіді на загальні запитання. Розумінню неповних реплік партнерів у діалозі сприяють контактність комунікантів, наявність спільної ситуації, зверненість реплік, вживання позамовних засобів (жестів, міміки), знання обома співрозмовниками обставин дійсності, а в більшості випадків – й одне одного. Крім того, випущені члени речення можна відновити, виходячи зі змісту попередньої репліки [1, с. 6].

У діалозі широко вживаються „готові” мовленнєві одиниці. Їх називають „формулами”, „шаблонами”, „кліше”, „стереотипами”. Вони використовуються для висловлення подяки, обміну привітаннями,

поздоровленнями, для привертання уваги співрозмовника на початку розмови, для підтвердження або коментування почутого тощо. „Готові” мовленнєві одиниці (словосполучення, цілі фрази) надають діалогу емоційності.

Будь-який діалог складається з окремих взаємопов'язаних висловлювань. Такі висловлювання, межею яких є зміна співрозмовника, називаються реплікою. Репліка є першоелементом діалогу. Репліки бувають різної протяжності, але тісно пов'язані одна з одною за своїми комунікативними функціями, структурно та інтонаційно. Найтісніший зв'язок має місце між суміжними репліками. Сукупність реплік, що характеризується структурною, інтонаційною та семантичною завершеністю, називають діалогічною єдністю. Діалогічна єдність є одиницею навчання діалогічного мовлення.

За видами діалогічних єдностей виокремлюють чотири основних типи діалогу: діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями, діалог-обговорення.

С. Ніколаєва виділяє такі основні якісні показники сформованості загального вміння вести діалог іноземною мовою:

- 1) уміння починати діалог, вживаючи відповідну ініціативну репліку (повідомлення, спонукання, запитання);
- 2) уміння швидко реагувати на репліку співрозмовника, використовуючи репліки, що мають різні комунікативні функції;
- 3) уміння підтримувати розмову, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку;
- 4) уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання, виражаючи свою зацікавленість за допомогою реплік оцінювального характеру;
- 5) уміння продукувати діалогічні єдності різних видів;
- 6) уміння продукувати діалоги різних функціональних типів на основі запропонованих навчальних комунікативних ситуацій;
- 7) уміння в разі необхідності ввічливо перервати розмову і звернутися за допомогою до партнера або навіть до довідника [2, с. 154].

А. Мирошніченко говорить, що оволодіння іншомовним діалогічним мовленням представляє певні труднощі для школярів. Перша – полягає в тому, що необхідність сприйняти і правильно зрозуміти партнера, з одного боку, і підготувати свою відповідь – з другого, спричиняє стан роздвоєння уваги, і як результат, неспроможність вести діалог у нормальному темпі за умови недостатнього володіння мовними засобами [3, с. 10].

Інша трудність навчання діалогічного мовлення пов'язана з тим, що учні, спілкуючись рідною мовою, не усвідомлюють того, що вони насправді будують діалоги, вони не звертають увагу на те, як відбувається їхнє спілкування із приятелями, батьками, вчителями. Адже вміння вести природну розмову рідною мовою не може бути перенесено на іноземну мову без усвідомлення структури цього вміння. Тому на прикладах діалогів рідною мовою, немовби зненацька підслуханих учителем, потрібно показати, що діалог - це сполучення різноманітних реплік. І саме такого діалогу вони навчатимуться на іноземній мові. Отже, перш ніж починати навчати діалогічного мовлення, треба допомогти учням усвідомити структуру діалогу взагалі, чи то рідною, чи іноземною мовою.

Ще одна перешкода пов'язана з непередбачуваністю діалогу. Діалог неможливо спланувати заздалегідь, кожному з учасників спілкування необхідно стежити за перебігом думки співрозмовника, часом несподіваним, а така несподіваність призводить до зміни предмета спілкування.

При навчанні іншомовного діалогічного мовлення необхідно прагнути того, щоб він протікав так же безперервно, як і при спілкуванні рідною мовою. Увага співрозмовників повинна розподілятися між тим, що говорить партнер, і тим, як треба прореагувати на його мовлення. Важливо, щоб кожний співрозмовник мав у діалозі свою кінцеву задачу. Це надає розмові певної логічної цілеспрямованості, мобілізує увагу при слуханні реплік і примушує напружено працювати над підготовкою репліки-реакції. Для того, щоб плінність мовлення не порушувалась, учні повинні завчити іншомовні кліше, якими можна заповнити паузи, якщо репліка-відповідь ще не готова.

Згідно з вимогами програми для загальноосвітніх навчальних закладів з іноземних мов в сфері діалогічного мовлення учні середніх класів повинні вміти вести бесіду, яка включає діалогічне і монологічне мовлення в межах вивченого на попередніх етапах матеріалу. Учні середніх класів продовжують накопичувати знання за всіма аспектами досліджуваної мови, вдосконалюють рівень володіння основними видами мовленнєвої діяльності. На кінець основної школи – 5-9 класи – вимоги до вміння учнів вести діалог змінюються, удосконалюються і дещо ускладнюються.

Таким чином, процес навчання діалогічного мовлення – це невід'ємний компонент у формуванні соціокультурної компетентності учнів середніх класів, оскільки він відображає основні характеристики спілкування з представниками інших культур.

Для визначення раціональних шляхів навчання іншомовного діалогічного мовлення учнів середніх класів перш за все необхідно знати лінгвістичні особливості діалогу, його логічну структуру, а також труднощі психологічного характеру, які доводиться долати учням під час засвоєння діалогічного мовлення.

Література:

1. Кіріченко В. Р. Навчання діалогічного мовлення на уроках англійської мови // Англійська мова та література. – 2003. – № 3. – С. 3 – 10. (17)

2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Кол. Авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с. (29)
3. Мирошніченко А. Л. Навчання усного мовлення // Англійська мова та література. – 2004. – № 31. – С. 9 – 13. (34)
4. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / С. Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2010. №2. – С. 11 – 17. (36)
5. Сажко Л. А. Використання мікро- і макроситуацій для навчання діалогічного мовлення / Л. А. Сажко // Методика викладання іноземних мов. – 1996. – №25. – С. 47 – 49. (49)
6. Шупта О. В. Особливості формування іншомовної соціокультурної компетентності у процесі фахової підготовки / О. В. Шупта // Педагогічні науки. – 2012. – № 6. – С. 150 – 152. (65)

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Кокнова Тетяна Анатоліївна.

Адина Доскенова

(Астана, Казахстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ТЕРМИНДЕРДІ АУДАРУ ТӘСІЛДЕРІ

Қарқынды ғылыми-техникалық прогресс адамзат өмірінің барлық салаларын қозғайды. Қазіргі заманғы ғылым саласын әр түрлі елдердің мамандары арасындағы ақпарат және жаңа идеялар алмасуынсыз елестету мүмкін емес. Барлық қызмет салаларындағы ғылыми-техникалық аудармаға деген сұраныс артып келеді және аудармашының жоғары біліктілікке ие болуын талап етеді.

Техникалық аударма саласындағы терминдерді аудару мәселесі аса өзекті болып табылады. Техникалық мәтіндер маңызды ақпарат тасымалдайтын көптеген терминдерге толы. Терминдерді қолдану және аудару кезінде пайда болатын дәлсіздіктер мен қателіктер бір кәсіби салада қызмет ететін мамандары арасында түсініспеушілік тууының себебі бола алады. Терминдерді қате аудару технологиялық процеске, бір қызмет саласында істейтін жұмыс компаниялардың түрлі жобаларын іске асыру және дамытуға кері әсерін тигізуі мүмкін екені белгілі [1].

Техникалық терминология — белгілі бір техника саласындағы нақты немесе абстрактілі ұғымдарын (құрал-саймандар, аспаптар, құрылғылар, механизмдер, бөлшектер, жұмыс операциялары, өлшем бірліктері және т. б.) білдіретін сөздер немесе сөз тіркестер [2, б. 8].

Студент–аудармашылардың техникалық терминологияны тану процесі техникалық терминологияны аудару кезіндегі қиындықтар мен қателіктер, ғылыми мәтіндердегі терминдер, техникалық терминдердің түрлері, техникалық мәтіндердегі қысқартулар, техникалық терминдерді аудару тәсілдері, оқу терминологиялық сөздікті жасау мен жүргізу туралы мәселелерді зерттеумен тығыз байланысты. Берілген мақалада білім алушылар үшін маңызды тақырыптардың бірі, техникалық терминдерді аудару тәсілдерінің мәселесі қарастырылады.

Терминдер ерекшелігі және оларды аудару тәсілдері туралы сұрақ салғастырмалы тіл білімінде қашан да ерекше орынға ие болған: оны өздерінің аударма теориясы бойынша жұмыстарында В. Н. Комиссаров, Я. И. Рецкер, И. В. Арнольд қарастырған; бұл сұрақ қазіргі заманғы ғалымдарының барлығы аса көп назар аударатын объектісі болып табылады. Л. Л. Нелюбиннің «Түсіндірме аударма сөздігінде» терминдерді аудару мәселесіне жеке мақала арналған, бұл қарастырылып жатқан мәселенің маңызын және оны шешу күрделілігін атап көрсетеді.

Барлық тұтастай алғанда техникалық мәтіннің аударма сапасы техникалық терминді аудару тәсілін дұрыс таңдауға байланысты. Ғалымдар, практик-зерттеушілердің терминдерді тәсілдерін анықтауға деген өсіп келе жатқан қызығушылық осы күрделі лексикалық бірліктерді аударудың оңтайлы жолдарын табу талпынысымен түсіндіріледі.

Мәселен, Коваленко А. Я. [3], Попов С. А. [4], Судовцев В. А. [5], Смекаев В. П. [6], Ивлиева Н. В., Красноперова Ю. В. [7] өз зерттеулерінде терминдерді аударудың мынадай тәсілдерін сипаттап өтті, атап айтқанда, транскрипция және транслитерация, сипаттама аударма, термин компонентінің орнын ауыстыру тәсілі, термин компоненттерін белгілі бір ретпен аудару тәсілі, терминдерді аударуда есімшелі және көсемшелі тіркестерді пайдалану. Келтірілген терминдерді аудару тәсілдерінің тізімі мұнымен шектелмейді. Терминді аудару тәсілін анықтау және сипаттау бірнеше ондаған жылдарды қамтиды, оның құрамында орасан зор теориялық және практикалық материал бар. Ғалымдар, зерттеушілер құрылымы, пәндік облыстар және оларды аудару тәсілдері әр түрлі техникалық терминдерді талдайды. Зерттеуші, ғалымдардың тынымсыз жұмыстарының нәтижесі білім алушылар үшін ғана емес, бүкіл аударма қоғамдастығы үшін маңызды — техникалық терминдерді аудару тәсілдері туралы мәліметті әр түрлі көздерден жинауға тура келеді.

Осындай көздердің бірі Бүкілодақтық ғылыми-техникалық әдебиеттер және құжаттама аудару орталығының шолу ақпарат басылымдары болып табылады, атап айтқанда, 18-ші басылым «Терминологияның лингвистикалық мәселелері және ғылыми-техникалық аударма», 2-бөлім. Бұл

басылымның авторлары, Лейчик В. М. және С. Д. Шелов, ғылыми және техникалық терминдерді аударудың төмендегі негізгі тәсілдерін егжей-тегжейлі қарастырады.

Бірінші тәсіл аударма тілінде түпнұсқа тілдегі терминнің баламасын табуға негізделеді. Мысалы, «iron» — «темір», «magnitude» — «көлем», «oxugen» — «оттегі». Бұл тәсілді мемлекеттер бір ғылыми, техникалық немесе қоғамдық деңгейге жеткен жағдайда ғана қолдану мүмкін болады.

Келесі тәсіл аударма тілдегі қолданыстағы сөзге немесе сөз тіркесіне түпнұсқа тілдегі термин әсерінен жаңа мән тіркеу болып табылады. Мысалы, «noise» — есептеу техникасындағы термин жүйесінде «шу». Бұл тәсілді пайдалануды В. М. Лейчик ұсынады, себебі ол терминдер санының, соның ішінде, кірме терминдерінің артуына әкелмейді және мамандардың меңгеруі үшін ыңғайлы.

Үшіншісі – калькалау. Калькалау аударма тілінде сәйкестігі жоқ лексиканы жаңа сөзбен білдіру болып табылады, осылайша, сөздер немесе сөз тіркестердің құрамдас бөліктері аударма тілінде тікелей сәйкестіктермен алмастырылады. Калькалау сөз немесе сөз тіркесінің комбинаторлық құрамын қалпына келтіру болып саналады, яғни, сөздің құрамдас бөліктері (морфемалар) немесе фразалар (лексемалар) аударма тілінің сәйкес элементтерімен аударылады [8, б. 37]. Ол құрылымдық (Мысалы, «control torque» — «басқарушы момент») және семантикалық (Мысалы, «gear box» — «жетектер қорабы») болып бөлінеді.

Келесі тәсіл кірме сөздерді қолдану болып табылады. Мысалы, «interface» — есептеу техникасы саласындағы «интерфейс», «antihelium» — «антигелий», «hypo-center» — «гипоцентр», «graphoepitaxy» — «графоэпитаксия». Бұл тәсіл термин аударма тілге ол түпнұсқа тілде атайтын жаңа объектісімен бірге келген жағдайда құпталады.

Тағы бір тәсіл интернационализмдерді тікелей пайдалану болып табылады. Мысалы, «technology» — «техника», «electronics» — «электроника», «vacuum» — «вакуум».

Соңғы тәсіл – сипаттайтын сөз тіркес. Аударма тілінде ағылшын сөзінің баламасы немесе варианттық сәйкестігі болмаған жағдайда, аудармашы жиі сипаттама немесе түсіндірме аудармаға жүгінеді, яғни түпнұсқа сөзді неғұрлым қарапайым жолмен түсіндіру. Мысал ретінде келесілерді келтіруге болады: «digital watch» — «цифрлық индикациясы бар сағат», «timing control» — «уақыт синхронизациясына сәйкес басқару», «nodular iron» — «шар тәрізді графит бар шойынды». Бұл әдіс негізінен баламасыз терминдер үшін пайдаланылады.

Техникалық терминологияны аудармашылық құзіреттіліктің құрамдас бөлігі ретінде білу [9] техникалық терминнің мәнін, оның сауатты аударуды түсінудің іргелі негізін қалыптастырады, техникалық аудармашылардың дұрыс аударма жасауын қамтамасыз етеді. Техникалық/арнайы терминдерді білмей сапалы техникалық аударма жасау мүмкін емес.

Лейчик В. М. және С. Д. Шелов терминдерді аударудың қалыптастырған бұл тәсілдері кез келген тілдегі олардың сәйкес аудармасын табуда маңызды көмекші рөлін атқарады. Сапалық терминдердің аудармада да дұрыс қалыптасуы, күнделікті қолданыста олардың көпшілікке түсінікті болып, бірізділікпен жүйелі қолданылуы тілдің дамуына тікелей әсер етеді. Сондықтан, ғылым салалары бойынша жазылған ғылыми зерттеулер мен терминологиялық сөздіктердің, аударма сөздіктердің алатын орны ерекше [10, б. 19].

Студент-аудармашылар үшін терминдерді аудару тәсілдерін білу олардың терминологиямен табысты жұмысының сенімді негізі болып табылатынын атап өту қажет. Техникалық терминдерді аударудың негізгі тәсілдерін білу білім алушылар үшін күрделі тапсырманы, яғни техникалық терминдерді аудару тапсырмасын шешуде кең мүмкіндіктер ұсынады.

Литература:

1. Паршина Т. В. О знании технической терминологии // Молодой ученый. — 2016. — №15. — С. 601-607.
2. Базылев В. Н. Технический перевод. Основные понятия переводоведения. Терминологический словарь-справочник / Отд. языкознания; Отв. редактор канд. филол. наук Раренко М. Б. — М., 2010. — 260 с.
3. Коваленко А. Я. Общий курс научно-технического перевода. — Киев: «Фирма «ИНКОС», 2003. — 320 с.
4. Попов С. А. Технический перевод и деловая коммуникация на английском языке/ Новгород. гос. ун-т им. Ярослава Мудрого. — Великий Новгород, 2006. — 153 с.
5. Судовцев В. А. Научно-техническая информация и перевод. Пособие по английскому языку. — М.: Высш. шк., 1989. — 232 с.
6. Смекаев В. П. Учебник технического перевода (английский язык) Н. Новгород: НГЛУ им Н. А. Добролюбова, Вектор ТиС, 2006. — 316 с.
7. Ивлиева Н. В., Краснопёрова Ю. В. Способы перевода терминов авиастроения (на материале технической документации) [Электронный ресурс] URL: amgpgv.ru.
8. Ефремов Л. П. Сущность лексического заимствования и основные признаки освоения заимствованных слов. — Алма-Ата, 1958. — 288 с.
9. Паршина Т. В. Педагогический подход к формированию специальной составляющей переводческой компетенции студентов-переводчиков в высшем учебном заведении [Текст] / Т. В. Паршина // Теория и практика образования в современном мире: материалы VIII междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, декабрь 2015 г.). — СПб.: Свое издательство, 2015. — с. 152–155.

10. Шойбеков Р. Қолөнер лексикасының термин жасауға қатысы // «Мемлекеттік тіл саясаты: терминология, аударматану, ресми құжат тілі» атты Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. — Алматы, 2007.

Научный руководитель:
доктор филологических наук Муратова Гулнар Ануарбековна.

Надим Қарлығаш Асхатқызы
(Астана, Қазақстан)

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТІ АУДАРУ БАРЫСЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЛЕКСИКАЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАРДЫҢ АУДАРЫЛУ ЖОЛДАРЫ

Аударма ісінде аудармалық трансформациялардың түрлері мен амал-тәсілдерін оқып үйрену аса маңызды. Себебі кез-келген көркем шығарманы бір тілден екінші тілге, әсіресе құрылымы жағынан бір-біріне мүлде ұқсамайтын ағылшын тілінен қазақ тіліне аударғанда қиындықтар туындап жататыны бәрімізге, соның ішінде аудармашыларға жақсы таныс. Сол себепті аудармалық трансформацияларды жан-жақты және толықтай қарастыру мен аударма барысында барабарлыққа қол жеткізу үшін оларды қолдану зерттеудің маңыздылығы болып табылады.

Біріншіден, *лексикалық трансформациялар* – лексикалық бірліктердің сөздік бойынша сәйкес баламаларының ауытқуынан туындаған аудармалық трансформациялар [1, б. 16].

Келесі кезекте лексикалық трансформациялар маңыздылығы неде деген сұрақ туындауы мүмкін. Себебі аударма үдерісі барысында мәтіндік мағыналарды ашу үшін үнемі белгілі бір логика-семантикалық заңдылықтарға бағынамыз. Кез келген мәтінді оқу үстінде таныс емес ұғымның мағынасын білу қажет болады. Біз оны сол мәтінді талдау арқылы біле аламыз, талдау барысында белгісіз ұғым мен мәтіндегі басқа да ұғымдардың арасындағы жан-жақты байланысты зерттейміз. Дәл осындай жағдайлар аударма үдерісінде де жиі кездесіп жатады. Лексикалық трансформациялардың шет тіліндегі сөздің мағынасын оның мәтіннің көмегімен анықтап, оған сәйкес балама табуда (сөздіктегі тура баламасы сәйкес келмеген жағдайларда) логикалық ойлау құралдары ретінде маңызы зор.

Мысалға, екі түрлі тілде бір затты не құбылысты белгілейтін сөздің түрлі қасиеттері ерекшеленеді. Бұл аударма кезінде белгілі бір қиыншылықтарға әкелетіні сөзсіз. Мысалы: Hot milk with the skin on it. (P.H. Johnson). Бетінде қаймағы бар ыстық сүт. Бұл құбылыс ағылшын тілінде терімен, қабықшамен, терінің қабығымен байланыстырылса, орыс тілінде аударма негізіне қайнау нәтижесі алынған, яғни сүт қайнаған кезде қабығы пайда болады. Ал қазақ тілінде бұл құбылыс тұнумен байланыстырылады, яғни сүт тұнғанда, оның бетінде қаймақ пайда болады. Жоғарыда көрсетіліп кеткен мысалдан лексикалық трансформацияларды қолданудың маңызы айқын беріліп тұрғандай, үш тіл де бір сөздің мағынасы түрлі белгілерді көрсетіп тұрғанымен тең түрде бірдей құбылысты, көріністі беріп тұр.

Я. И. Рецкер, В. Н. Комиссаров, А. М. Фитермен мен Т. Р. Левицкая, А. Д. Швейцар, Л. С. Бархударов, Л. К. Латышев, В. Е. Щетинкин, А. Б. Шевнин, Жан Дарбельне, Жан-Поль Вине тәрізді лексикалық трансформацияларды зерттеген бірқатар орыс, шетел және отандық ғалымдар бар. Аталған ғалымдардың барлығы өздігінен лексикалық трансформациялардың жіктемелерін ұсынған. Кейбіреуінің жіктемелері бір-біріне ұқсап келсе, ал басқа да ғалымдар ұсынған жіктемелер өзгеше болып келеді. Солардың ішінде лексикалық трансформацияның жіктемелерін алғашқы және толығымен ұсынған орыс ғалымдарының бірі Я. И. Рецкердің 7 түрлі әдіске бөліп қарастырған жіктемелеріне тоқталып, М. Әуезовтың «Абай жолы» роман эпопеясының негізінде мысалдар қарастырып, талдайтын боламыз. Я.И. Рецкер лексикалық трансформацияны 1. Мағынаны дифференциациялау; 2. Мағынаны нақтылау; 3. Мағынаны жалпылау; 4. Мағынаны дамыту; 5. Антонимдік аударма; 6. Толықтай түрлендіру; 7. Аударма барысында түсіп қалған сөздердің орнын толтыру деп бөлген.

Бірінші, мағынаны нақтылау дегеніміз түпнұсқа тіліндегі кең мағыналы сөзді немесе сөз тіркесін аударма тілінің тар мағыналы сөзімен немесе сөз тіркесімен ауыстыру. Бұл жалпылауға тікелей қарама-қарсы тәсіл. Толық түсінікті болу үшін мысал келтіре кетсек [2, б. 86-88].

- *Олар самсаған сары қол* [5, б. 15]

- *А их целая шайка* [6, б. 15]

- *And they're a band* [7, б. 15]. Қазақ тіліндегі самсаған сары қол деген сөз тіркесі көп дегенді білдіретіндігін аудармада нақты жеткізген. Және де “Band” деген ағылшын тілінің көп мағыналы сөзін қолдану арқылы нақтылау әдісімен “Топ” деп орыс тілінен аударған.

Екінші, мағынаны жалпылау дегеніміз түпнұсқа тіліндегі тар мағыналы сөзді немесе сөз тіркесін аударма тілінің кең мағыналы сөзімен немесе сөз тіркесімен ауыстыру [3, б. 198]. Яғни, бұл тәсіл керісінше нақтылау әдісіне қарама – қарсы болып келеді.

- *Көп болса киімдері, ер тұрманы ғана жаман; қолдарында сойылдары ғана бар* [5, б. 18]

- *Чем в конце концов отличаются они от остальных казахов? Разве только поношенным платьем и плохой сбруей да тем, что в руках у них- соилы* [6, б. 16]

- *What, after all, was the difference between them and the other Kazakhs? Only that they were ragged clothes, had battered saddles and carried soeels* [7, б. 25]. Бұл мысалда аудармашы қазақ тіліндегі сойыл деген құралды ағылшын тіліне транскрипция әдісі арқылы “soeels” деп мағынаны жалпылап жеткізген.

- *Сорлы бала қыстай іш құста болып қалған-ау!* [5, б. 15]

- *Бедняга!...Видно, всю зиму пропадал в медресе со скуки.* [6, б. 16]

“*Poor boy! He must have been dying of boredom in that madrasah*” all winter [7, б. 17]. Іш құста болу деген қазақ тіліндегі “іші пысу, зерігу” деген мағынадағы тіркес. Осы тіркесті жанама аударма болғандықтан ағылшын тіліне орыс тілінен жалпы мағынасын беру арқылы аударған. Немесе осы сөз тіркесін ағылшын тіліндегі зерігу мағынасындағы сөз тіркесімен де алуға болады деп ойлаймын. Мысалы: “Be bored to death”. “*Poor boy! He was bored to death in that madrasah.* Сонымен қатар, медресе сөзін лексикалық трансформацияның түрі транскрипция тәсілімен аударған.

Үшінші, Мағынаны дифференциациялау [4, б. 65-80] нақтылаудың сыңары, оған өте ұқсас тәсіл. Бұл тәсіл түпнұсқа тілінің семантикасы өте кең бір сөздің аударма тілінде сол сөздің мағынасына сәйкес баламалардың дұрысын таңдау кезінде қолданылады. Нақтылаудан айырмашылығы бұл тәсілде аударма тілінде түпнұсқа тілінің сөздікте кездеспейтін аудармасы беріледі.

- *Affection is the best substitute of love* [7, б. 17] бұл сөйлемде дифференциация тәсілімен аударылатын сөз «affection». Оны қазақшаға аударсақ «шынайы емес, астарлылық, екіұштылық» дегенді білдіреді. Бірақ бұл сөйлемде сөздікте кездесетін мағынаны білдірмей, «Бауыр басу – махаббаттың бір түрі» деп алған. Сондықтан мәнмәтінге сәйкес аудару үшін дифференциация әдісін пайдаланып жалпы ойды жеткізген.

Төртіншіден, мағынаны дамыту әдісі немесе модуляция [4, б. 65-80] дегеніміз аударма барысында түпнұсқаға мәнмәтіндік, логикалық байланысы бар сөздермен орын алмастырып аудару.

- *A shrill little whistle, piping as if gone mad, came from directly ahead and from very near at hand.* [7, б. 18]

- *Алдымыздағы тым таяу жерден төбе құйқаны шымырлатар бір белгісіз ысқырық жын қаққандай азынап қоя берді.* [5, б. 16]. Бұл сөйлемде лексикалық трансформацияның жалпылама әдісі тиімді пайдаланылған. Мысалы, «*A shrill little whistle*» тіркесіндегі «*shrill*» сөзі «*ащы, өткір, шыңғырған*» деген мағынаны білдіреді, ал аудармашы мұны «*бір белгісіз ысқырық*» деп жалпылама түрде аударды. Егер ол өз мағынасын қолданып аударғанда сөйлемнің ұйқасы келмеуші еді. Аудармашы «*төбе құйқаны шымырлатар*» деген модуляцияны қолдана отырып, сөйлемнің мағынасын жақсы келтірген.

Бесіншіден, антонимдік аударма дегеніміз түпнұсқадағы болымды мағынаны болымсыз түрмен я, керісінше, болымсыз мағынаны болымды түрмен жеткізу. Антонимдік аударма толығымен қарама-қайшылықтың формалды-логикалық категориясына негізделеді.

- *Мына баланың ауылға асығуын-ай!* [5, б. 15]

- *Ну и торопится же мальчуган в аул!* [6, б. 18]

- *He can't wait to get back to the aul!* [7, б. 17]. Бұл сөйлем антонимдік аударма арқылы, яғни түпнұсқадағы болымды сөйлемді аударма тілінде болымсыз түрде “He can't wait”, - деп аударып тұр.

Алтыншыдан, Толықтай түрлендіру [4, б. 65-80] мағынаны дамыту әдісінің бір түрі болып табылады, бірақ антонимдік аудармаға қарағанда өз алдына дербес болып келеді.

Толықтай түрлендіруге жеке сөз, тіпті сөйлемнің түрленуі деп қысқаша анықтама бере аламыз. Мұнда тек элементтер түрленбейді, керісінше толықтай түрленеді.

Мысалы, *How do you do? Сәлеметсізбе!*

Never mind Ештеңе емес, алаңдамаңыз, көңіл аудармаңыз.

Forget it Бұл туралы айтудың керегі жоқ

Shut up! Аузыңды жап!

Well done! Бәрежелді! Жарайсың!

Көріп отырғанымыздай, жоғарыда көрсетілген мысалдардың ортақ семантикалық компоненттері жоқ, сыртқы құрылымдары да әртүрлі, дегенменде екі тілде де бір мағынаны білдіріп отыр. Сөйлемді толықтай түрлендіру әдісі көбінесе ауыз-екі сөйлеуде жиі қолданылады.

Жетіншіден, Орын толтыру әдісін [4, б. 65-80] мағыналық элементтер мен стилистикалық ерекшеліктерді анық аударма алмайтын жағдайда қолданамыз. Сөйлемнің мағынасын толығымен жоғалтып алмау үшін аударма барысында элементтер басқа ретпен келуі мүмкін.

- *“Look at him run! Look at him run!”* [7, б. 18]

- *Қараңдаршы анаған! Қалай зытып барады, а!* [5, б. 17]

Ағылшын тіліне де, қазақ тіліне де көз жүгіртсек, екеуіде қарапайым ауыз-екі сөйлеудегі сөздерді қолданған. Әрине, бұл көркем шығармада белгілі бір эмоцияны көрсету мақсатында қолданылады. Ағылшын тіліндегі сөйлем қайталанып тұр, яғни екі лепті сөйлемде бірдей аударылуы керек, бірақ аудармашы бұл сөйлемдері модуляция және орын толтыру әдістерінің көмегімен екі түрлі етіп аударған. Мысалы, «*Look at him run!*» деген сөйлемді «*Қараңдаршы анаған!*», екінші «*Look at him run!*» дегенді «*Қалай зытып барады, а!*», деп аудармашы өз тарапынан ойды дамытып, оқырмандарға түсінуге тиімді етіп аударған.

Барлығын қорытындылайтын болсақ, түпнұсқаның ойы мен мазмұнын өзгертпей түрлендіруде лексикалық трансформацияның маңызы зор. Себебі аудармашы сөйлемді қанша түрлендірсе де,

шығарманың мағынасын өзгертпейді. Лексикалық трансформациялардың көмегімен аударылған көркем шығарма өте сапалы болады деп толығымен айта аламыз.

Литература:

1. Латышев Л. К. Курс перевода: Эквивалентность перевода с способы ее достижения. — М. Международные отношения, 1981. — 248 с.
2. Карабанова О. О. Переводческое трансформация. Диссертация, 2008. — 88 с
3. Левицкая Т. Р. // Фитерман А. М. Проблемы перевода. — М. Международное отношение, 1976. — 208 с.
4. Гак В. Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания. В сб.: «Семантическая структура слова. Психологические исследования». М., Наука, 1971. — 80 с.
5. Әуезов М. О. Абай жолы: Роман – Эпопея. — Алматы: «Жеті жарғы», 1997. — 320 с.
6. Никольская А.Н. // Нұртазин Т. // Соболев Л. Путь Абая: Роман – Эпопея. т. – Алматы: «Жазушы», 1972. — 320 с.
7. Y. Sidorkin. Путь Абая / Пер. А. Кима. – Алматы: ИД «Жібек жолы», 2007. Translated into English. Progress Publishers 1975.

Научный руководитель:

Доктор филологических наук Муратова Гулнар Ануарбековна.

**Светлана Носкова, Алла Саскевич
(Горки, Республика Беларусь)**

ОБУЧЕНИЕ ПЕРЕВОДУ В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ

В учебных программах для студентов второго уровня образования неязыковых вузов формирование навыков перевода рассматривается как одно из условий осуществления профессиональной коммуникации специалиста. Корректный перевод с иностранного языка на русский научно-технических текстов при обучении иностранному языку требует формирования у студента переводческой компетенции в силу определённой специфики английского языка.

Перевод в неязыковом вузе может выполнять три функции: диагностическую, обучающую и контролирующую. В самом начале учебного процесса определяется потенциал студента, его возможности и недостатки. Обучающая функция играет регулирующую роль, так как напрямую связана с прогрессом студента в приобретении навыков перевода, а также с мерами, предпринимаемыми преподавателем для устранения возникших трудностей. Она помогает более рационально организовать учебный процесс, предупредить возможные ошибки и неточности при переводе, а, следовательно, значительно повысить качество обучения иностранному языку. Обучающая функция перевода направлена не только на совершенствование лингвистических навыков и умений, необходимых для профессиональной коммуникации, но и на совершенствование навыков работы со словарями, энциклопедиями и другими справочными материалами. Контролирующая функция используется для того, чтобы определить конечный результат обучения и полученных знаний, а также позволяет преподавателю судить достигнута ли конечная цель обучения. Здесь может использоваться два типа оценки: на основе сравнения работ студентов (нормативная) и на основе разработанных критериев. В вузе, как правило, письменные работы студентов оцениваются на основе разработанных критериев, как показателей, которые дают возможность определить уровни сформированности переводческой компетенции.

Оценка качества перевода является одной из наиболее актуальных проблем в преподавании иностранного языка. Учеными выделяется три основные причины появления ошибок в учебном переводе: пробелы в знаниях, недостаточное владение техникой перевода, слабая мотивация (1, 50). Отмечается, что при оценке переводов главенствующую роль должен играть функциональный аспект, а именно: влияет ли ошибка на понимание общей идеи текста, на единство восприятия текста, на степень отклонения от смысла оригинального текста и на функциональность на коммуникативном уровне.

Для этого, в первую очередь, необходимо научить студентов понимать смысл содержания текста, устанавливать логические связи между фактами, выявлять и понимать средства связности, понимать синтаксическую структуру предложения, что невозможно без наличия у студента языковой и лингвострановедческой компетенций.

Как способ контроля точности понимания перевод напрямую связан с изучающим чтением, которое требует полного и точного понимания содержания и адекватного нормам русского языка передачи содержания. «Изучающее чтение предусматривает максимально полное и точное понимание всей содержащейся в тексте информации и критическое ее осмысление» [2, с. 589].

Необходимым этапом к письменному переводу служит обучение разным видам чтения: просмотровому, поиску основной идеи, деталей, определению значения новых слов и выражений с учетом особенностей словообразования и их употребления, определение культурных особенностей при соотнесении понятий в английском и русском языках.

Следующий этап связан непосредственно с переводом, то есть с поиском способов передачи лексических и грамматических значений слов и словосочетаний без искажения значения и значимости слов. Для этого надо обучать студентов обращать внимание на такие аспекты как правильный порядок слов в предложении при переводе на родной язык, на принятое в родном языке изложение мысли, использование описательного перевода и т.д. Исходя из задач каждого этапа обучения переводу, необходим комплекс заданий и упражнений, направленных на формирование профессиональной, лингвистической межкультурной, коммуникативной и иных компетенций.

Для логической, достоверной и точной передачи информации необходимы не только лингвистические, но и знания по специальности. Значимость знания специальности можно продемонстрировать на следующем примере: *first generation biofuel* - «биотопливо первого поколения». Специалист будет знать, что это топливо, произведенное из зерновых, сахаросодержащих и масленичных культур. В то время как словосочетание *second generation biofuel* - «биотопливо второго поколения» - это топливо, полученное от таких материалов как отходы биомассы, древесины, стеблей растений. Кстати, последний термин имеет синоним *advanced fuel*, передача значения которого на русский язык также требует специальных знаний.

Чтобы проанализировать ошибки студентов при переводе, необходимо остановиться на характеристике научно-технического стиля. Для английского научно-технического стиля характерны такие черты как информативность, насыщенность терминологией, определенная стандартность и объективно-описательный характер изложения, преобладание именных словосочетаний, многочисленные атрибутивные группы и терминологические словосочетания, широкое использование слов-связок и текстосвязующих слов и выражений и т.п., насыщенность сокращениями, реалиями.

В текстах по мелиорации, например, встречается много наречий: *particularly, vividly, permanently, generally, exclusively, partly, highly, evenly*, перевода которых студенты, как правило, избегают.

Несмотря на то, что научно-технические тексты содержат небольшое количество специальной терминологии, (по оценке исследователей она составляет лишь 5-10% всех слов в научно-техническом тексте), нередко именно этот аспект перевода оказывается довольно трудным. Динамичное развитие науки и техники, появление новых технологий способствует появлению новых терминов и аббревиатур, которые не всегда и не сразу фиксируются словарями, поскольку их нет в нашей реальности. В качестве примера можно привести: *extension service* - «консультационная служба для фермеров». Другие примеры отражения инноваций в языке - это: *remote control system* - «система дистанционного управления», *precision irrigation* - «точное применение воды» (в нужном количестве и в нужном месте), *broadacre farming mechanization* - «механизация крупномасштабного сельского хозяйства».

Кроме того, научные тексты изобилуют сокращениями, которые часто мешают восприятию содержания статьи, например, *VRI - variety rate irrigation; CAT - caterpillar tractor; CAP - Common Agricultural Policy; M2M* («межмашинное взаимодействие», *Machine-to-Machine*) — «общее название технологий, которые позволяют приборам обмениваться информацией друг с другом. Это проводные и беспроводные системы датчиков, которые передают информацию от одного устройства другому».

Выполняя перевод, студенты должны понимать, что возможны различные варианты передачи содержания, и нередко встает проблема выбора языковых средств, а также правильной терминологии, особенно там, где значение словосочетания не вытекает из суммы сочетающихся слов, например, *urban sprawl* - «рост городов», *water footprint* - «наличие воды».

Перевод осложняется ещё и тем, что многие термины неоднозначны, поскольку существует большое количество технических отраслей. Кроме того, научные и технические тексты отличаются друг от друга не только по области науки или техники, к которой они относятся, но и по степени их специализации и, соответственно, специфическая терминология в различных отраслях науки и техники может иметь разные значения. Например, *agricultural lands* - «сельскохозяйственные земли» в агрономии и «земли сельскохозяйственного назначения» в землеустройстве; *inputs* - «вход», «вклад», «ввод» в сельском хозяйстве будет означать - «затраты на товары, необходимые для выращивания сельхозкультур, включая удобрения и пестициды».

Использование общеупотребительных слов в строго определенных сочетаниях делает их специализированными. Так, значение некоторых слов обыденной разговорной речи, например, *poor yield* - «плохой урожай», *water body* - «источник воды», *an umbrella term* - «термин-синоним», *disaster payments* - «выплаты фермерам в связи с природными бедствиями», *water yield* - «водоотдача» имеют особую смысловую нагрузку, попадая в определенную терминосистему.

Особенности сочетаемости слов в английском языке также должны учитываться при переводе на русский язык, например, *dry-land farming* - это не «засушливое сельское хозяйство», а «ведение сельского хозяйства в засушливых районах», *water boards* - это не водные правления, а «органы по управлению водными ресурсами», *farm park* - это не «фермерский парк», а «многофункциональная ферма». Словосочетания *blue water, green water, grey water* также имеют свое терминологическое значение, и требуется понимание смысла этих терминов для правильного перевода на русский язык.

В текстах по мелиорации типичными являются двух, трех, четырех и более компонентные словосочетания, перевод которых чаще всего, выполняется с ошибками. Студенты зачастую не в состоянии определить логические связи между компонентами и выразить эти отношения при переводе. Так в словосочетании, *agricultural water resources decision intricacies* - «сложности принятия решений по

использованию водных ресурсов в сельском хозяйстве» необходимо уметь выделить отношения не только между словами, но и двухсловными компонентами, входящими в состав данного словосочетания.

Зачастую при переводе не учитываются особенности морфологического способа образования научно-технических терминов, например, путем: – префиксации (sub - subsoiling; re- remoling; im- immobile; over- overgrasing), объединения слов chemigation - «внесение удобрений вместе с оросительной водой», wetlands - «заболоченные земли» и т.д.

Принцип экономии предполагает отсутствие отдельных элементов в словосочетаниях и, как правило, требует восстановления недостающей информации при переводе на русский язык. В этом случае надо прибегать к описательному переводу, который представляет собой развернутое объяснение словосочетания, что нередко вызывает у студентов непонимание этой проблемы. Например, *crop intelligence* – «технология использования роботов для осуществления контроля за сельхозкультурами» (where robots are used to perform autonomous farm surveillance (mapping, classification, detection) and autonomously gather valuable information about crop growth and health).

Итак, обучение переводу в неязыковом вузе является важным элементом подготовки будущего специалиста и научного работника. Письменные переводы магистрантов на экзамене, учитывающие все вышеперечисленные особенности языка, наглядно показывают, насколько хорошо студенты овладели своей специальностью и лингвистическими компетенциями.

Литература:

1. Максютин, О. В. Переводческая ошибка в методике обучения переводу // Вестник Томского гос. пед. ун-та. 2010. Вып. 1 (91). - С. 49–52.
2. Курбанова Н. А. Трудности при переводе текстов с неологизмами // Молодой ученый. 2015, №2. - С. 589-590.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Grochowy Kamila** – Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza, Polska.
- Булай Андрій Миколайович** – кандидат технічних наук, науковий співробітник науково-дослідного відділу наукового центру Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.
- Бурлуцький Олексій Іванович** – магістр ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
- Давідовська Каріна Вадимівна** – магістр ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
- Доскенова Адина Кенжебулатовна** – магістрант Евразийский Национальный университет.
- Іванчикова Ніна Іванівна** – студентка факультету магістерської та аспірантської підготовки Одеського державного екологічного університету.
- Кушнарєнко Ірина Олегівна** – студентка факультету магістерської та аспірантської підготовки Одеського державного екологічного університету.
- Лавриненко Лариса Миколаївна** – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».
- Макаренко Татяна Вікторівна** – кандидат біологічних наук, доцент. Гомельський госуниверситет имени Ф. Скорины.
- Надим Қарлығаш Асхатқызы** – магістрант Евразийского Национального университета.
- Неплях Олександр Вікторович** – студент Харківського національного медичного університету.
- Осадча Тетяна Всеволодівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри диригентсько-хорової підготовки Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського.
- Пендерецька Роксолана Орестівна** – студентка Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
- Пендерецький Орест Володимирович** – кандидат технічних наук, доцент кафедри туризму Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
- Савченко Микола Павлович** – науковий співробітник науково-дослідного відділу наукового центру Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.
- Скорбач Тетяна Василівна** – кандидат філологічних наук. Харківський національний медичний університет.
- Станіслав Валерійович Ольховіков** – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу наукового центру Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.
- Федоряка Андрій Вікторович** – старший викладач кафедри гімнастики Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту.
- Цзеюй Чен** – магістрант Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського.
- Шаўчэня Міхаіл Міхайлавіч** – кандыдат гістарычных навук Рэспубліка Беларусь УА ГДПК, намеснік дырэктара.
- Штанько Анна Игоревна** – магістрант первого года обучения УО «ГГУ имени Франциска Скорины».

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩІЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Государственное высшее учебное заведение

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»,

молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество исторического факультета «Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что с 29 по 30 сентября 2017 г. проводится XLII Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии».

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

IX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Metallurgy.
2. Горное.
3. Литейная Дело.
4. Машиноведение.
5. Электротехника
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИА.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотековедение, библиографоведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии.

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатам конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, польський, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджицький, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання матеріалів – 28 вересня 2017 р. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні збори - 10 USD США або 10 Євро (переклад в гривнях – 500 гривень). (в організаційні збори входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Завантажити збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) засоби перераховуються наступним чином:

ВНИМАНИЕ!!! В Україні працюють тільки такі системи перекладу.

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА

Або поштовою перекладом на Ф.І.О.: Король Андрій Петрович, 08401, Україна, Київська обл., г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 32, к. 808.

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Western Union на Тихая Інна Вікторівна (ТЮКНА ІННА ВІКТОРІВНА) (вказати код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Moneygram на Тихая Інна Вікторівна (ТЮКНА ІННА ВІКТОРІВНА) (вказати код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.:
Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью), телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 29.09-30.09.2017 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает ошибка не отправления отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Король Андрей Петрович

Контактные телефоны: +38 (097) 923 16 58:

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

ВНИМАНИЕ! В случае если Вам нужен электронный сертификат, то в сведениях об авторе, укажите об этом. И мы Вам его вышлем по электронной почте в течение двух недель после завершения проведения конференции.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!

Державний вищий навчальний заклад

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,

студентське наукове товариство історичного факультету «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що з 29 по 30 вересня 2017 р. проводиться ХЛІІ Міжнародна науково-практична інтернет-конференція

«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Грунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економіки.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

Оргкомітет конференції планує розмішувати доповіді на web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 28 вересня 2017 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 90 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово.

Увага! Реквізити змінено. Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 4149 4996 4061 9514 (одержувач – Тиха Інна Вікторівна) та відправити SMS підтвердження про оплату на моб. 097 923 16 58 у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

Або

МГО «Незалежна асоціація молоді» ЄДРПОУ ДРФО 26426765, Київська філія, МФО 321842, р/р 26002053144531
Призначення платежу: безповоротна благодійна допомога на виконання статутних завдань організації

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком Іван Петренко
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) телефон, Е-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com (тема повідомлення: **29-30.09.2017 р.** (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу neasmo@ukr.net)) або на CD-дисках (**дискети не приймаються**) із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS** вказавши прізвище **автора доповіді**).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та зараховано»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Увага! У разі якщо Вам потрібний електронний сертифікат, то у відомостях про автора, вкажіть про це. І ми Вам його надішлемо електронною поштою на протязі двох тижнів після завершення проведення конференції.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, гурт. 1, кім. 108.

Координатор – Тиха Інна Вікторівна, Король Андрій Петрович

Контактні телефони: (097) 923 16 58.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою

<http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Ігор Гончаренко, Дмитро Вінничук (Київ, Україна) ПАРТЕНОГЕНЕЗ У КУРЕЙ ТА ІНДИКІВ.....	6
---	---

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Олена Жигайло, Ніна Іванчикова (Одеса, Україна) ВПЛИВ ЗМІН КЛІМАТУ НА ФОТОСИНТЕТИЧНУ ПРОДУКТИВНІСТЬ СОНЯШНИКУ В СТЕПУ УКРАЇНИ.....	8
Олена Жигайло, Ірина Кушнарєнко (Одеса, Україна) АГРОЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ВИРОЩУВАННЯ СОНЯШНИКУ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН ЗА СЦЕНАРІЄМ RCP 4.5.....	10
Роксолана Пендерецька, Орест Пендерецький (Івано-Франківськ, Україна) ВИНО ЄВРОПИ.....	13

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Любов Титаренко (Одеса, Україна) ВІДПОВІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДО СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	16
--	----

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Татьяна Макаренко (Гомель, Беларусь) СОДЕРЖАНИЕ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ В ВОДЕ Р. СОЖ И ВОДОЕМАХ Г. ГОМЕЛЯ И ПРИЛЕГАЮЩИХ ТЕРРИТОРИЙ.....	19
Татьяна Макаренко, Анна Штанько (Гомель, Республика Беларусь) ОЦЕНКА ЗАГРЯЗНЕНИЯ ПОВЕРХНОСТНЫХ ВОД ВОДОЁМОВ Г. ГОМЕЛЯ ТЯЖЕЛЫМИ МЕТАЛЛАМИ.....	21

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Лариса Лавриненко (Київ, Україна) ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	25
Стелла Оніщенко (Київ, Україна) ПЕРВИНІ ДОКУМЕНТИ ГОТЕЛЮ.....	27

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Міхаіл Шаўчэня (Гродна, Рэспубліка Беларусь) “ДАДАТКОВАЕ ПАСТАНАЎЛЕННЕ АБ ЎСТАЛЯВАННІ ГІЛЬДЫЙ” 1824 ГОДА ЯК СПРОБА УВЯДЗЕННЯ ПАТЭНТНАЙ СІСТЭМЫ АБКЛАДАННЯ ГАНДЛЮ.....	29
---	----

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Тетяна Осадча, Чен Цзеюй (Одеса, Україна) ДЕЯКИ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ...	32
--	----

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Галина Паламарчук (Одесса, Украина) НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ.....	35
Наталія Якуніна (Дружківка, Україна) ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ.....	36

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Тетяна Скорбач, Олександр Неплях (Харків Україна) ПОНЯТТЯ І ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ РОЗВИТКУ.....	39
--	----

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ

Kamila Grochowy (Rzeszów, Polska) INFORMATYKA MEDYCZNA.....	41
---	----

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Андрій Булай, Микола Савченко (Харків, Україна) ОСОБЛИВОСТІ СИНТЕЗУ ТЕСТОВИХ СИГНАЛІВ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ РАДІОТЕХНІЧНИХ СИСТЕМ.....	43
Станіслав Ольховіков (Харків, Україна) МОДУЛЬ ОТРИМАННЯ ВИМІРЮВАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ СИСТЕМИ ВІБРОДІАГНОСТУВАННЯ ДВИГУНІВ ЛІТАЛЬНИХ АПА-РАТІВ.....	45

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Олексій Бурлуцький (Старобільськ, Україна) ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ.....	48
Андрій Федоряка (Дніпро, Україна) ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ХУДОЖНЬОЇ ГІМНАСТИКИ І КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ НА РОЗВИТОК ГНУЧКОСТІ У ДІВЧАТОК 7-8 РОКІВ, ЩО ЗАЙМАЮТЬСЯ В ГРУПАХ ОЗДОРОВЧОЇ СПРЯМОВАНОСТІ.....	49

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Муборак Атаниязова, Нурназар Пирназаров (Узбекистан) АДАБИЁТ ФАНИДАН ИЛҚ ДАРСЛИКЛАР.....	52
Каріна Давідовська (Старобільськ, Україна) ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ.....	53
Адина Доскенова (Астана, Казахстан) ТЕХНИКАЛЫҚ ТЕРМИНДЕРДІ АУДАРУ ТӘСІЛДЕРІ.....	56
Надим Қарлығаш Асхатқызы (Астана, Қазақстан) ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТІ АУДАРУ БАРЫСЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЛЕКСИКАЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАРДЫҢ АУДАРЫЛУ ЖОЛДАРЫ.....	58
Светлана Носкова, Алла Саскевич (Горки, Республика Беларусь) ОБУЧЕНИЕ ПЕРЕВОДУ В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ.....	60

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	63
---	----

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Інформація для учасників из зарубєжних стран.....	64
Інформація для учасників з України.....	67

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали XLI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017 р. – 68 с.

Материалы XLI Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития науки в начале третьего тысячелетия в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницький, 2017 г. – 68 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,

ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: І.В. Тиха, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: І.В. Тиха, А.М. Вовкодав

Проведення XLI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії»** та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці **молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»**

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді» за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

